

2025
JANUARY - JUNE
VOLUME 4
NUMBER 1

วารสาร

นวพุทธศาสตร์

Journal of Modern Buddhist Studies (JMBS)

ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 : มกราคม - มิถุนายน 2568

Vol.4 No.1 : January - June 2025

ISSN 3057 - 0875 (Online)

วารสาร นวพุทธศาสตร์

JMBS journal of Modern Buddhist Studies

ISSN : 3057 – 0875 (Online)

ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2568

Vol.4 No.1 January - June 2025

เลขมาตรฐานสากล:

ISSN : 3057 – 0875 (Online)

วัตถุประสงค์และขอบเขตของวารสาร:

วารสาร นวพุทธศาสตร์ (Journal of Buddhist Innovation) มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการศึกษา ค้นคว้า และเพื่อเผยแพร่บทความวิจัย บทความวิชาการ บทความวิจารณ์หนังสือ และบทความในสาขาที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้ สาขาศาสนาและเทววิทยา สาขาพระพุทธศาสนา สาขาปรัชญา สาขาศิลปศาสตร์ และสหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ทุกบทความที่ตีพิมพ์เผยแพร่ได้ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ อย่างน้อย 3 ท่าน เปิดรับบทความทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

กำหนดการเผยแพร่ ปีละ 2 ฉบับ

ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน

ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม

ประเภทของผลงานที่ตีพิมพ์ในวารสาร:

- 1) บทความวิชาการ (Academic Article)
- 2) บทความวิจัย (Research Article)
- 3) บทความวิจารณ์หนังสือ (Book Review)
- 4) บทความอื่น ๆ ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของวารสาร

การพิจารณาและคัดเลือกบทความ:

บทความแต่ละบทความจะได้รับพิจารณาจากคณะกรรมการกลั่นกรองบทความวารสาร (Peer Review) จำนวนไม่น้อยกว่า 3 ท่าน ที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง และได้รับความเห็นชอบจาก

กองบรรณาธิการก่อนตีพิมพ์ โดยการพิจารณาบทความจะมีรูปแบบที่ผู้พิจารณาบทความไม่ทราบชื่อหรือข้อมูลของผู้เขียนบทความ และผู้เขียนบทความไม่ทราบชื่อผู้พิจารณาบทความ (Double - Blind Peer Review)

บทความที่ส่งมาตีพิมพ์ในวารสาร นวพุทธศาสตร์ จะต้องไม่เคยตีพิมพ์ หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาของวารสารอื่น ๆ ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่วารสารกำหนด

ทัศนะและความคิดเห็นที่ปรากฏในบทความวารสาร นวพุทธศาสตร์ ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความนั้น และไม่ถือเป็นทัศนะและความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสาร

ที่ปรึกษาวารสาร

พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ. ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ศ.(พิเศษ) ร.ท. ดร.บรรจบ บรรณรุจิ	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
รศ.ดร.ประพันธ์ ศุภจร	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กองบรรณาธิการ

บรรณาธิการ:

พระมหาณรงค์ศักดิ์ สุทนต์, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
-------------------------------	------------------------------------

หัวหน้ากองบรรณาธิการ:

พระสมุห์นพดล อตถยุตโต, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
----------------------------	------------------------------------

กองบรรณาธิการ:

พระเมธาวิเชียร, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระครูใบฎีกาธีรยุทธ จนูปโม, ผศ. ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระเจริญพงษ์ ธรรมทีโป, ผศ. ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาตณัฏฐ์ คมกัธปญโญ, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑโฒ, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระครูสวัสดิ์กาญจนภาส, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ. ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน	มหาวิทยาลัยมหิดล
รศ. ดร.พิชัย จันทร์มณี	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ
รศ. ดร.สายชล ชุตเจื้อจิ้น	มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ
รศ. ดร.สุวิญ รักรัตย์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

รศ. ดร.มานพ นักการเรือน
รศ. ดร.มานิตย์ เพ็องผล
รศ. พ.ต.อ.หญิง ดร.ทัตดาว โฉมลักษณ์
ผศ. ดร.อุบล วุฒิพรโสภณ
ผศ. ดร.ชัยศักดิ์ คล้ายแดง
ผศ. ดร.ชาติเมธี หงสา
ผศ. ดร.ธเนศ เกษศิลป์
ผศ. ดร.กังวล คัชฌิมา
ผศ. ดร.โยตะ ชัยวรมันกุล
ผศ. ดร.กฤติยา ถ้ำทอง
ผศ. ดร.พุทธชาติ แผนสมบุญ
ผศ. ดร.สมคิด เศษวงศ์
ดร.แม่ชีจิราภรณ์ ขนาดนิต
Ven. Dr. Sovanna Hoeurn
Dr. Samphose Prak

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
โรงเรียนนายร้อยตำรวจสามพราน
นักวิชาการอิสระ
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลกรุงเทพ
มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
มหาวิทยาลัยมหิดล
มหาวิทยาลัยศิลปากร
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เสถียรธรรมสถาน
Wat Damnak Temple, Cambodia
Preah Sihanoukrajra Buddhist
University, Kingdom of Cambodia

ผู้ช่วยกองบรรณาธิการ:

พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑโฒ, ดร.
พระพัฒนวัชร ญาณสิริ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ฝ่ายกฎหมาย:

ดร.วันชัย แสงสุวรรณ

นักกฎหมายอิสระ

ฝ่ายออกแบบปกและจัดรูปเล่ม:

พระสมุห์นพดล อดตฤตโต, ดร.
พระพัฒนวัชร ญาณสิริ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงาน:

สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งที่ 1 วัดพยัคฆาราม
เลขที่ 311 หมู่ที่ 2 ตำบลศรีประจันต์ อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี 72140
E-mail : narongsag@gmail.com / โทร : 065-665-9119

ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณากลับกรองบทความ (Peer Review)

พระมหาวิริษัณห์ วรินโท, ดร.

พระมหาอริย อริชโย, ป.ธ. ๙, ดร.

พระครูสวัสดิ์กาญจนภาส, ดร.

พระมหาพุมิแพน ปญญาวุธ, ดร.

พระมหาศุภวัฒน์ ฐานวุฑโฒ, ดร.

พระครูสมุห์อานนท์ อานนโท, ดร.

พระธงชัย อุกกวีโร, ดร.

ผศ. (พิเศษ) ดร.สรวิชัย วงษ์สอาด

ดร.ณรงค์ราช ปณีธานิติ

ดร.อัญชิสฐา อักษรศรี

ดร.สุรัตน์ พักน้อย

ดร.สุพัฒน์ ชัยวรรณ

ดร.ปัทมาวดี แสนเขื่อนแก้ว

ดร.สุรียา แสงอินตา

ดร.แม่ชีจิราภรณ์ ขนาดนิต

ดร.ทชมน เอี่ยมสอาด

ดร.ปกรณ์กฤษ หวังกุ่ม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดไร่ขิง พระอารามหลวง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดลาดหลวง จังหวัดนครปฐม

วัดบางไผ่นารถ จังหวัดนครปฐม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม เขต 14

เสถียรธรรมสถาน

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา

สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา

บทบรรณาธิการ

วารสาร นวพุทธศาสตร์ (Journal of Modern Buddhist Studies) จัดตั้งขึ้นด้วยเจตนารมณ์ในการเป็นเวทีวิชาการสำหรับการนำเสนอองค์ความรู้ใหม่ ๆ ทางพระพุทธศาสนาในบริบทสังคมร่วมสมัย โดยเน้นการบูรณาการระหว่างหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับศาสตร์แขนงอื่น อาทิ ปรัชญา ศาสนา การศึกษา สังคมศาสตร์ วัฒนธรรม และเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อตอบโจทย์การพัฒนาจริยธรรม ปัญญา และการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนในยุคดิจิทัล

วารสารมุ่งส่งเสริมการเผยแพร่งานวิจัย บทความวิชาการ และบทวิจารณ์หนังสือ ในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ศาสนาและเทววิทยา พระพุทธศาสนา ปรัชญา ศิลปศาสตร์ ตลอดจนสหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ซึ่งล้วนเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาองค์ความรู้ที่สอดคล้องกับคุณค่าทางจิตใจและปัญญาของมนุษย์ ที่มีคุณภาพและความน่าเชื่อถือ โดยเนื้อหาทุกชิ้นผ่านกระบวนการกลั่นกรองอย่างเข้มงวดจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาที่เกี่ยวข้องอย่างน้อย 3 ท่าน ภายใต้มาตรฐานการประเมินแบบ Double-blind peer review เพื่อรับรองความเป็นกลางและความถูกต้องของเนื้อหาทางวิชาการ

วารสารเปิดรับบทความทั้ง ภาษาไทย และ ภาษาอังกฤษ จากนักวิจัย คณาจารย์ นักศึกษา และนักวิชาการอิสระ ทั้งจากภายในประเทศและนานาชาติ โดยไม่จำกัดศาสนา เพศ หรือสังกัด สหพันธ์เจตนารมณ์ของวารสารที่เปิดกว้างทางปัญญาและเคารพในความหลากหลายเชิงวิชาการ

ในโอกาสนี้ คณะกองบรรณาธิการขอขอบพระคุณผู้เขียนบทความ ผู้ทรงคุณวุฒิผู้ประเมิน และผู้อ่านทุกท่านที่ให้การสนับสนุนวารสาร นวพุทธศาสตร์ อย่างต่อเนื่อง ความร่วมมือและความไว้วางใจของทุกท่านคือพลังสำคัญที่ช่วยให้วารสารดำรงอยู่ได้อย่างมีคุณภาพ และก้าวเดินสู่ความเป็นวารสารวิชาการที่เป็นที่ยอมรับในระดับชาติและนานาชาติ

บรรณาธิการวารสารนวพุทธศาสตร์
(Journal of Modern Buddhist Studies)

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทบรรณาธิการ	ฉ
สารบัญ	จ
ผลงานที่เผยแพร่	
1. รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะภาษาไทยสำหรับนักเรียน	1
โดย สงคราม จันทร์ทาศิริ, พระรัตนมณี (ปยุตต์ วิจารณ์ วิสารโท), บรรพต ต้นธีรวงศ์, เอกลักษณ์ เทพวิจิตร และกิตติศักดิ์ ณ สงขลา	
2. วิเคราะห์ศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์เพื่อขับเคลื่อนยุทธศาสตร์เชิงรายเมืองศิลปะ	16
โดย พระครูปริยัติกาญจนกิจ, พระครูวินัยธรณรงวิทย์ สิทธิเมธี (ทองหุ่ย), พระพัฒนวัชร ญาณสิริ (พูลสวัสดิ์), พระครูสันตยาภิจิต และPhraVajirapanyaporn	
3. รูปแบบกระบวนการเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุตามแนวคิดพุทธบูรณาการ	29
โดย พระมหาทวีบุรณ ปณญาทีโป (ปัญญาณี), พระมหาวชิรวิชัย วชิรเมธี (คามพินิจ), พระจรรย์ทร อธิปญโญ (ชูเล็ก), พระมหาวิริภักดิ์ วีรภทโท (เที่ยงแท้) และกิตติ เบญญาบวรกิตติ	
4. โครงการรัตนโมเดล : การพัฒนาชุมชนด้วยวิถีพุทธ	41
โดย พระมหาสมัย สมโย (ไกรประโคน) และพระครูโสภณปฐมภรณ์ (ทวี สิริธโร)	
5. พุทธศิลป์ยุคทวารวดี: การเผยแพร่ศิลปะและหลักธรรมในพระพุทธศาสนา	55
โดย พระจรรย์ทร อธิปญโญ (ชูเล็ก)	
6. การวิเคราะห์อรรถกถาธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้	66
โดย พระมหาไวทย์ชินนทร์ อาวุธปญโญ (มีสุวรรณ) และมนตรี สิริโรจนานันท์	

รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะภาษาไทย สำหรับนักเรียน

PARTICIPATORY LEARNING MODEL FOR DEVELOPING THAI LANGUAGE SKILLS FOR STUDENTS

สงคราม จันทร์ทาศิริ, พระรัตนมณี (ปุณณมี วิสาร์โท), บรรพต ต้นธีรวงศ์,

เอกลักษณ์ เทพวิจิตร และกิตติศักดิ์ ณ สงขลา

โรงเรียนบ้านคลองหลวง จังหวัดสมุทรสาคร

Songkram Chanthakhiri, Phra Rattanamuni (Punnami Visaratho), Banpot Thontiravong,

Akekalak Tapwijitr, Kittisak Na Songkhla

Khlong Luang School, Samut Sakhon Province

E-mail: mcu.songkhram@gmail.com

Received 1 May 2025; Revised 29 June 2025; Accepted 30 June 2025.

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะภาษาไทยสำหรับนักเรียน เพื่อวิเคราะห์ความคิดเห็นของผู้เรียนที่มีต่อรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะภาษาไทย และเพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะภาษาไทยสำหรับนักเรียน ประกอบด้วย การวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก กับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะที่เกี่ยวข้อง 8 คน และ วิจัยเชิงปริมาณ ด้วยรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม กับผู้เข้าร่วมกิจกรรม 60 คน ผลการวิจัยพบว่า

1. การเรียนการสอนภาษาไทยในภาพรวมของ ผู้เรียนมีความกระตือรือร้นมากขึ้น มีแสดงความคิดเห็น ตั้งคำถาม และมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม การอภิปราย กลุ่มย่อย ๆ ก็เริ่มมั่นใจขึ้น และพอได้เขียนงานกลุ่มหรือแต่งเรื่องสั้นร่วมกัน สามารถพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การเขียน และการสื่อสาร และช่วยสร้างความมั่นใจในการใช้ภาษาไทย

2. ภาพรวมของการวิเคราะห์ความคิดเห็นของผู้เรียนที่มีต่อรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะภาษาไทย อยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย 4.54 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.497 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการนำสิ่งที่ควรปรับปรุงมาแก้ไข เป็นด้านที่มากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.63 และ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.486

3. การเรียนแบบมีส่วนร่วมช่วยให้เราได้รับประสบการณ์ที่ไม่ใช่แค่การอ่านและเขียนแบบเดิม ๆ แต่ยังมีวิเคราะห์และอภิปรายร่วมกับเพื่อน ๆ ทำให้การอ่านและการเขียนมีความหมาย

มากขึ้น ช่วยให้เราฝึกใช้เหตุผลในการพูดและการตอบสนอง รวมถึงการคิดวิเคราะห์เนื้อหา สามารถเรียนรู้การฟังความคิดเห็นของเพื่อน ๆ และเรียนรู้การปรับตัวให้เหมาะสมกับคนในที่

คำสำคัญ: รูปแบบการจัดการเรียนรู้, ทักษะภาษาไทยของผู้เรียน, ภาษาไทยกับการจัดการเรียนรู้

Abstract

This research aimed to study the participatory learning model for developing Thai language skills for students, to analyze learners' opinions on the participatory learning model for developing Thai language skills, and to present the participatory learning model for developing Thai language skills for students. It consisted of qualitative research using in-depth interviews with 8 relevant target groups and quantitative research by collecting data using questionnaires with 60 participants. The research results found that:

1) Overall, the learners were more enthusiastic in teaching Thai language, expressed their opinions, asked questions, and participated in activities and group discussions frequently, and became more confident. When writing group work or writing short stories together, they were able to develop analytical thinking, writing, and communication skills, and helped build confidence in using Thai language.

2) The overall analysis of learners' opinions on the participatory learning model for developing Thai language skills was at the highest level, with a mean of 4.54 and a standard deviation of 0.497. When considering each aspect, it was found that in terms of bringing things that should be improved and corrected The most important aspect is the mean of 4.63 and the standard deviation of 0.486.

3) Participatory learning allows us to gain experiences that are not just reading and writing in the traditional way, but also analyzing and discussing with friends, making reading and writing more meaningful. It helps us practice using reason in speaking and responding, as well as thinking deeply about the content. We can learn to listen to our friends' opinions and learn to adapt to people in the team.

Keywords: Learning Management Model, Thai Language Skills of Learners, Thai Language and Learning Management.

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในยุคปัจจุบัน โลกเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งขับเคลื่อนด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี สารสนเทศ เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง แต่ละประเทศแข่งขันกันพัฒนาเพื่อเข้าสู่ตลาดโลกยุคใหม่ ทำให้ทุกคนต้องเรียนรู้ ปรับตัว และเตรียมพร้อมรับมือกับความท้าทายที่

เกิดขึ้นตลอดเวลา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงคือคุณภาพของคน ซึ่งขึ้นอยู่กับ การศึกษา การศึกษาที่มีคุณภาพช่วยพัฒนาศักยภาพของบุคคลทั้งด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และ สังคมอย่างสมดุล เป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าของประเทศ และ การศึกษานั้น จะต้องมุ่งเน้นให้ผู้เรียนคิดวิเคราะห์ แก้ปัญหา มีความคิดสร้างสรรค์ มีคุณธรรม จริยธรรม สามารถพึ่งพาตนเอง และดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพในการพัฒนา ตนเอง ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการฝึกฝนผ่านระบบการศึกษาที่ดีและสมดุล เพื่อสร้างบุคคลที่มีคุณภาพและ สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ (พระพรหมคุณาภรณ์, 2547, 28) ผู้วิจัยจึงเลือกที่จะไป พัฒนาผู้เรียนด้วย รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะภาษาไทยสำหรับนักเรียน ในยุคปัจจุบันว่า ควรมีการเรียนการสอนภาษาไทยอย่างไรจึงจะก่อประสิทธิภาพให้กับผู้เรียนได้สูงสุด

ถึงแม้ว่า ภาษาไทยจะไม่ใช่วิชาภาษาสากล แต่ผู้เรียนก็ได้ให้ความสนใจเรียนรู้อย่างมากขึ้น เนื่องจาก ประเทศไทยมีบทบาทสำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งด้านเศรษฐกิจ การค้า การเมือง การทูต เทคโนโลยี การศึกษา และการท่องเที่ยว เมื่อมีการติดต่อสื่อสาร ภาษาไทยจึงกลายเป็นสิ่งจำเป็นที่ช่วยให้ ชาวต่างชาติสามารถเข้าถึงและเข้าใจวัฒนธรรมไทยได้ดียิ่งขึ้น โดยคนไทยยังมีบทบาทในการเผยแพร่ ภาษาและวัฒนธรรมไทยไปทั่วทุกมุมโลก ส่งผลให้ภาษาไทยเป็นที่รู้จักและได้รับความสำคัญมากขึ้นบน เวทีนานาชาติ การเรียนภาษาไทยในฐานะภาษาต่างประเทศจึงไม่ได้จำกัดอยู่แค่ในประเทศไทย แต่ยัง แพร่หลายในประเทศต่าง ๆ ทั้งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และยุโรป และนอกจากนี้ยังมีชาวต่างชาติที่อาศัยใน ไทยมีหลากหลายอาชีพ เช่น นักการทูต นักท่องเที่ยว นักธุรกิจ นักศึกษา และแรงงาน ซึ่งล้วนต้องใช้ ภาษาไทยในการสื่อสารในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ ยังมีชาวต่างชาติที่ทำงานในสถานทูต องค์กร ระหว่างประเทศ หรือหน่วยงานภาครัฐไทย รวมถึงคู่สมรสและสมาชิกในครอบครัวของพวกเขาที่เข้ามา พำนักในไทย ทำให้การเรียนการสอนภาษาไทยสำหรับชาวต่างชาติขยายตัวอย่างต่อเนื่องและกลายเป็นที่ แพร่หลายมากขึ้น (อานัติ วงศ์โกสิตกุล, 2536, 86 – 93) ประกอบด้วย แนวทางการจัดการศึกษาใน ศตวรรษที่ 21 ตามหมวด 4 มาตรา 22 ของพระราชบัญญัติการศึกษา การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่า ผู้เรียนทุกคนมีศักยภาพในการเรียนรู้และพัฒนาตนเอง โดยถือว่าผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง กระบวนการเรียน การสอนต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มศักยภาพของตนเอง ตามมาตรา 24 เน้นให้ การจัดการเรียนรู้ของภาษาไทยจะต้องสอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน คำนึงถึงความ แตกต่างระหว่างบุคคล ส่งเสริมทักษะกระบวนการคิด การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ใช้ความรู้ ในการแก้ปัญหา เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถ และคุณธรรม ซึ่งยุคศตวรรษที่ 21 แนวทางการศึกษามุ่งลดการเรียนเชิงท่องจำ และให้ความสำคัญกับการพัฒนาทักษะที่จำเป็น ทักษะ ชีวิต ทักษะการคิด และการใช้เทคโนโลยีเพื่อการเรียนรู้ (ICT) ซึ่งสอดคล้องกับสมรรถนะสำคัญของ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 โดยเฉพาะการพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิเคราะห์ สังเคราะห์ สร้างสรรค์ วิจัย ญาณ และการคิดเป็นระบบ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถใช้ความรู้ในการ ตัดสินใจเกี่ยวกับตนเองและสังคมได้อย่างเหมาะสม จึงเป็นเหตุผลเดียวกันที่การจัดการเรียน

ภาษาไทยสำหรับผู้เรียน ในปัจจุบันยังคงใช้วิธีการสอนแบบดั้งเดิมที่เน้นการถ่ายทอดความรู้จากครูสู่ผู้เรียน ส่งผลให้ผู้เรียนขาดการฝึกทักษะการคิดอย่างแท้จริง จึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบการสอนให้เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนอย่างเต็มที่ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546, 8)

ดังนั้นผู้วิจัย จึงมีความสนใจที่นำเสนอรูปแบบจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะภาษาไทยของผู้เรียน โดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เพื่อให้ผู้เรียนได้มีการศึกษา การคิดวิเคราะห์ ให้การสร้างความมั่นใจการใช้ภาษาไทย การสร้างความมั่นใจในการใช้ภาษาไทยให้เหมาะสมผู้เรียน แสดงความคิดเห็น ตั้งคำถาม และมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดกับตัวผู้เรียนในยุคปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะภาษาไทยสำหรับนักเรียน
2. เพื่อวิเคราะห์ความคิดเห็นของผู้เรียนที่มีต่อรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะภาษาไทย
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะภาษาไทยสำหรับนักเรียน

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะภาษาไทยสำหรับนักเรียน” ผู้ศึกษาได้เตรียมแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

1. แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบ

รูปแบบสามารถจำแนกออกเป็น 3 แบบ ได้แก่

1.1) ภาพจำลองหรือแบบร่างของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ยังไม่สมบูรณ์เหมือนของจริง มักเรียกทับศัพท์ว่า “โมเดล” โมเดลบ้าน โมเดลรถยนต์ โมเดลเสื้อผ้า เป็นต้น

1.2) แบบแผนของความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรหรือสมการทางคณิตศาสตร์ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในชื่อ “Mathematical Model”

1.3) แผนภาพที่แสดงองค์ประกอบและกระบวนการทำงานของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นภาพย่อส่วนของทฤษฎีหรือแนวคิด รูปแบบการสอน รูปแบบการบริหาร รูปแบบการประเมิน เป็นต้น (รัตนะ บัวสนธิ, 2552, 124) รูปแบบเป็นนามธรรมของความเป็นจริงหรือเป็นภาพจำลองของสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง ซึ่งอาจมีระดับความซับซ้อนตั้งแต่แบบง่ายไปจนถึงแบบที่ซับซ้อนมาก นอกจากนี้ รูปแบบยังอาจอยู่ในลักษณะของรูปแบบเชิงกายภาพ เป็นแบบจำลองของวัตถุที่สามารถมองเห็นและจับต้องได้ (Tosi, H.L. and Carroll, S.J., 1982, 163) รูปแบบอาจอยู่ในลักษณะของแบบจำลองที่เรียบง่ายหรือเป็นการย่อส่วนของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ผู้สร้างรูปแบบได้ศึกษาและพัฒนา

เพื่อช่วยให้การอธิบายปรากฏการณ์นั้นเข้าใจได้ง่ายขึ้น ในบางกรณี รูปแบบยังสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการคาดการณ์ปรากฏการณ์ที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต หรือใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการด้านต่าง ๆ โดยพื้นฐานแล้ว รูปแบบเป็นสิ่งที่ได้รับการพัฒนาขึ้นจากแนวคิดและทฤษฎีที่ผ่านการศึกษาอย่างเป็นระบบของผู้สร้าง เพื่อนำเสนอความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ผ่านสื่อที่ช่วยให้การสื่อสาร กระชับ ชัดเจน ถูกต้อง และสามารถตรวจสอบหรือเปรียบเทียบกับปรากฏการณ์จริงได้ โดยการพัฒนารูปแบบจึงเป็นกระบวนการวิจัยที่มุ่งเน้นการนำผลการศึกษาไปปรับปรุง เปลี่ยนแปลง และเพิ่มคุณภาพหรือประสิทธิภาพในการดำเนินงานขององค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ โดยอาศัยกลยุทธ์ วิธีการ หรือเทคนิคที่เหมาะสม ซึ่งขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะของงานหรือบริบทของหน่วยงานนั้น ๆ (ขวัญญา สุขคร, 2554, 74)

สรุปรูปแบบสามารถจำแนกได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ โมเดลจำลองวัตถุ (Model) แบบจำลองทางคณิตศาสตร์ (Mathematical Model) และแผนภาพแสดงกระบวนการทำงาน รูปแบบเป็นนามธรรมของความเป็นจริงหรือภาพจำลองของสถานการณ์หนึ่ง ๆ ซึ่งช่วยให้เข้าใจปรากฏการณ์ได้ง่ายขึ้น บางกรณีสามารถใช้คาดการณ์อนาคตหรือเป็นแนวทางดำเนินงาน รูปแบบถูกพัฒนาจากแนวคิดและทฤษฎีผ่านการศึกษาอย่างเป็นระบบ

2. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการเรียนการสอน

การพัฒนาการเรียนการสอน เป็นกระบวนการนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติจริงเพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมาย โดยครูมีบทบาทสำคัญในการช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองอย่างเต็มศักยภาพ ทั้งในด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ จิตใจ และสังคม เพื่อให้เป็นบุคคลที่มีความคิดวิเคราะห์ ใช้เหตุผลเชิงวิทยาศาสตร์ มีความคิดรวบยอด รักการเรียนรู้ สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง มีเจตคติที่ดี มีวินัย มีความรับผิดชอบ และมีทักษะที่จำเป็นต่อการพัฒนาตนเอง อาชีพ และการดำรงชีวิตในสังคมอย่างมีความสุข ดังนั้น กระบวนการเรียนการสอน จึงต้องสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรหลัก ๆ ดังนี้

- 1) การยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เพื่อพัฒนาผู้เรียนอย่างเต็มศักยภาพ
- 2) การเน้นกระบวนการเรียนรู้ การคิดวิเคราะห์ การทำงานเป็นกลุ่ม และทักษะการเรียนรู้
- 3) การส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติจริง ด้วยวิธีการที่หลากหลาย
- 4) เชื่อมโยงการเรียนรู้ทั้งในระบบและนอกระบบโรงเรียน รวมถึงการบูรณาการระหว่าง

กลุ่มสาระและการนำไปใช้ในชีวิตจริง โดยคำนึงถึงสมดุลระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาการสมัยใหม่ และระหว่างความเป็นไทยกับความเป็นสากล โดยใช้ข้อมูลที่เหมาะสม ปกป้องคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่ดีในทุกสาขาวิชา นำเทคโนโลยีสารสนเทศมาประยุกต์ใช้ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเรียนการสอน ให้มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน เพื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและสังคม เพื่อพัฒนาวิธีการวัดและประเมินผล โดยเน้นการประเมินผลตามสภาพจริง นอกจากนี้ การสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายความร่วมมือระหว่าง ครู ผู้ปกครอง สถาบันศาสนา และชุมชน เป็นสิ่งสำคัญในการ

บริหารจัดการศึกษา เพื่อร่วมกันปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมให้แก่ผู้เรียนทุกระดับ พร้อมกับการบูรณาการความรู้และทักษะด้านคุณธรรมจริยธรรมเข้าสู่หลักสูตรการสอนอย่างกลมกลืน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาเป็นบุคคลที่มีความสมดุลทั้งด้านความรู้และคุณธรรมในการดำเนินชีวิต (พระธรรมปิฎก, 2541, 208) การพัฒนาการเรียนการสอน มีส่วนสำคัญที่เชื่อมโยงกับแนวทางการพัฒนาสังคม สามารถแบ่งออกเป็น 4 องค์ประกอบหลัก ได้แก่

1) ความสุข

1.1) ความสุขทางกาย ได้แก่ ความสะดวกสบาย มีสุขภาพแข็งแรง ปราศจากโรคภัย
1.2) ความสุขทางใจ ได้แก่ ความปลอดโปร่ง โล่งใจ ปราศจากความทุกข์ มีจิตใจที่สงบเยือกเย็น ร่าเริงแจ่มใส

2) คนพัฒนา

2.1) คนมีคุณภาพ หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ และความชำนาญในวิชาชีพ สามารถดูแลตนเอง ครอบครัว และชุมชนให้มีสุขภาพที่ดีทั้งกายและจิตใจ

2.2) คนมีคุณธรรม หมายถึง ผู้ที่คิดดี ประพฤติดี ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีเมตตากรุณา ใฝ่รู้ รู้จักตนเอง เสียสละเพื่อส่วนรวม มองการณ์ไกล ไม่ประมาท และมีศีลธรรม

2.3) การพัฒนาสังคมที่สมบูรณ์ยังต้องอาศัยองค์ประกอบเสริม 5 ประการ ได้แก่

2.3.1) สันติภาพ การมีภาวะแห่งความสุขสงบในสังคม

2.3.2) ครอบครัว/ชุมชนแห่งการเรียนรู้ การส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้และแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ อย่างต่อเนื่อง

2.3.3) ความสามารถในการจัดการ ความสามารถในการวิเคราะห์ วางแผน ดำเนินการ และประเมินผลในระดับบุคคลและชุมชน ทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ การเมือง และสังคม

2.3.4) จิตวิญญาณเพื่อส่วนรวม การอุทิศเวลา แรงงาน และสติปัญญาเพื่อประโยชน์ของสังคม

2.3.5) ความสมดุลของสิ่งแวดล้อม การรักษาระบบนิเวศ คุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพ และป้องกันไม่ให้ธรรมชาติเสื่อมโทรม เมื่อทุกองค์ประกอบเหล่านี้ทำงานร่วมกัน จะส่งผลให้สังคมเกิดความสมดุล มีความเจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืน และประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2546, 118-123)

สรุป การพัฒนาการเรียนการสอนมุ่งเน้นการนำหลักสูตรสู่การปฏิบัติ โดยให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เสริมสร้างการคิดวิเคราะห์ การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริง และการบูรณาการความรู้เพื่อใช้ในชีวิตจริง ครูมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านสติปัญญา อารมณ์ และสังคม พร้อมปลูกฝังคุณธรรมและใช้เทคโนโลยีในการเรียนการสอน การศึกษาเชื่อมโยงกับการพัฒนาสังคมผ่าน 4 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ ความสุขของบุคคล การพัฒนาคุณภาพและคุณธรรมของคน การเสริมสร้างสันติภาพ และความสมดุลของสิ่งแวดล้อม ทั้งหมดนี้นำไปสู่สังคมที่ยั่งยืน

3. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการเรียนการสอน

การกำหนดจุดมุ่งหมาย สาระ กิจกรรม แหล่งเรียนรู้ สื่อการเรียนการสอน และการวัดประเมินผลของการจัดการเรียนรู้ทักษะภาษาไทยของผู้เรียน ควรมุ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนทั้งในด้านความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะ เพื่อให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เต็มศักยภาพ โดยสอดคล้องกับความถนัด ความสนใจ และความต้องการของแต่ละบุคคล การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ควรคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีโอกาสสัมผัสและสร้างความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมรอบตัว ไม่ว่าจะเป็นเพื่อนมนุษย์ ธรรมชาติ หรือเทคโนโลยี อีกทั้งควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ค้นคว้า ทดลอง ฝึกปฏิบัติ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้จนสามารถค้นพบสาระสำคัญของบทเรียนด้วยตนเอง โดยส่งเสริมให้ผู้เรียนฝึกคิดวิเคราะห์ พัฒนาจินตนาการ สร้างสรรค์แนวคิดใหม่ ๆ และสามารถแสดงออกอย่างชัดเจน มีเหตุผล เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ลึกซึ้งและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545, 20) การจัดการเรียนรู้ทักษะภาษาไทยของผู้เรียน เป็นกระบวนการที่ให้ความสำคัญกับผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยมุ่งเน้นการกำหนดจุดมุ่งหมาย สาระ กิจกรรม แหล่งเรียนรู้ สื่อการเรียน และการวัดประเมินผลที่ส่งเสริมการพัฒนาทั้งด้านความรู้และทักษะชีวิต เพื่อให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์การเรียนรู้อย่างเต็มศักยภาพ ทั้งนี้ กระบวนการเรียนรู้ควรสอดคล้องกับความถนัด ความสนใจ และความต้องการของผู้เรียน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่มีความหมายและสามารถนำไปใช้ได้จริง มีกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพต้องคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของผู้เรียน เปิดโอกาสให้พวกเขาได้พัฒนาตนเองอย่างเต็มศักยภาพ ฝึกฝนทักษะในการแสวงหาความรู้จากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย และสามารถประยุกต์ใช้วิธีการเรียนรู้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องควรมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการเรียนรู้ เพื่อร่วมกันสนับสนุนและพัฒนาผู้เรียนให้เติบโตอย่างสมบูรณ์ทั้งด้านสติปัญญา ทักษะ และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ (คณะอนุกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้, 2543, 20-21.) การจัดการเรียนรู้ทักษะภาษาไทยของผู้เรียน มุ่งเน้นการสร้างประสบการณ์และสถานการณ์ที่มีความหมายต่อผู้เรียน โดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติ และมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง ผ่านกระบวนการสังเกต วิเคราะห์ ทดลอง ปฏิบัติ และสรุปผล เพื่อให้สามารถสร้างองค์ความรู้และความเข้าใจด้วยตนเอง ซึ่งแนวทางนี้ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่สมดุล ครอบคลุมทุกด้าน ทั้งด้านความรู้ (Cognitive), ทักษะ (Psychomotor) และคุณลักษณะ (Affective) โดยส่งเสริมให้พวกเขาคิดอย่างเป็นระบบ พัฒนาทักษะการเรียนรู้ด้วยตนเอง และสามารถประยุกต์ใช้ความรู้ที่ได้รับในชีวิตจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ (อรทัย มูลคำ และสุวิทย์ มูลคำ, 2544, 1)

การจัดการเรียนรู้ทักษะภาษาไทยควรมุ่งพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะ โดยคำนึงถึงความถนัดและความสนใจของแต่ละบุคคล ควรจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติ ฝึกคิดวิเคราะห์ ค้นคว้า และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้สามารถสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองและนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง กระบวนการเรียนรู้ต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาทั้งด้าน

สติปัญญา ทักษะชีวิต และคุณลักษณะที่พึงประสงค์ โดยให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการสนับสนุน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่สมดุลและมีประสิทธิภาพ

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย ที่ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ “รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะภาษาไทยสำหรับนักเรียน” เพื่อประมวลองค์ความรู้ สร้างกรอบแนวคิดการวิจัยและการเก็บข้อมูล ประกอบด้วย การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) กับกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ และทำการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ที่เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire)

1. การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

ผู้วิจัยได้กำหนดใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องในการให้ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยจัดกลุ่มข้อมูลของการสัมภาษณ์ที่กำหนดไว้ (Data Grouping) และทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Technic) กับผู้เกี่ยวข้องจำนวน 8 คน โดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แสดงรายละเอียดข้อมูลสำคัญ

ลำดับ	ภาควิชาที่สัมภาษณ์	ความเชี่ยวชาญ
1	การสอนภาษาไทย	สามารถถ่ายทอดการศึกษาในการจัดการเรียนการสอนภาษาไทยในรูปแบบทั่วไป
2	การสอนภาษาไทย	สามารถถ่ายทอดในเรื่องของการออกแบบการเรียนการสอนด้วย MOOC เกี่ยวกับการสอนภาษาไทย
3	การสอนภาษาไทย	สามารถถ่ายทอดการศึกษาในการจัดการเรียนการสอนภาษาไทยในการออกแบบการวิจัยในชั้นเรียน
4	การสอนสังคม	สามารถถ่ายทอดการศึกษาในสอนสังคมในรูปแบบทั่วไป
5	การสอนสังคม	สามารถถ่ายทอดในเรื่องของการออกแบบการเรียนการสอนด้วย MOOC เกี่ยวกับการสอนสังคม
6	การสอนสังคม	สามารถถ่ายทอดการศึกษาในการจัดการเรียนการสอนสังคมในการออกแบบการวิจัยในชั้นเรียน
7	สังคมศึกษา	สามารถถ่ายทอดการศึกษาในการจัดการเรียนสังคมศึกษาในรูปแบบทั่วไป

8	สังคมศึกษา	สามารถถ่ายทอดการศึกษาในการจัดการเรียนสังคมศึกษาในการออกแบบการวิจัยในชั้นเรียน
---	------------	---

2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research)

ผู้วิจัยได้กำหนดใช้วิธีวิจัยเชิงปริมาณ ด้วยรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม (Questionnaires) โดยเลือกคัดเลือกผู้เข้าร่วมกิจกรรมรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะภาษาไทย จำนวน 60 คน โดยเจาะจงผู้สนใจเข้ารับการร่วมกิจกรรม เพื่อนำแบบสอบถามที่เก็บรวบรวมได้มาทำการวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ การหาจำนวนค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการหาค่าทางสถิติ

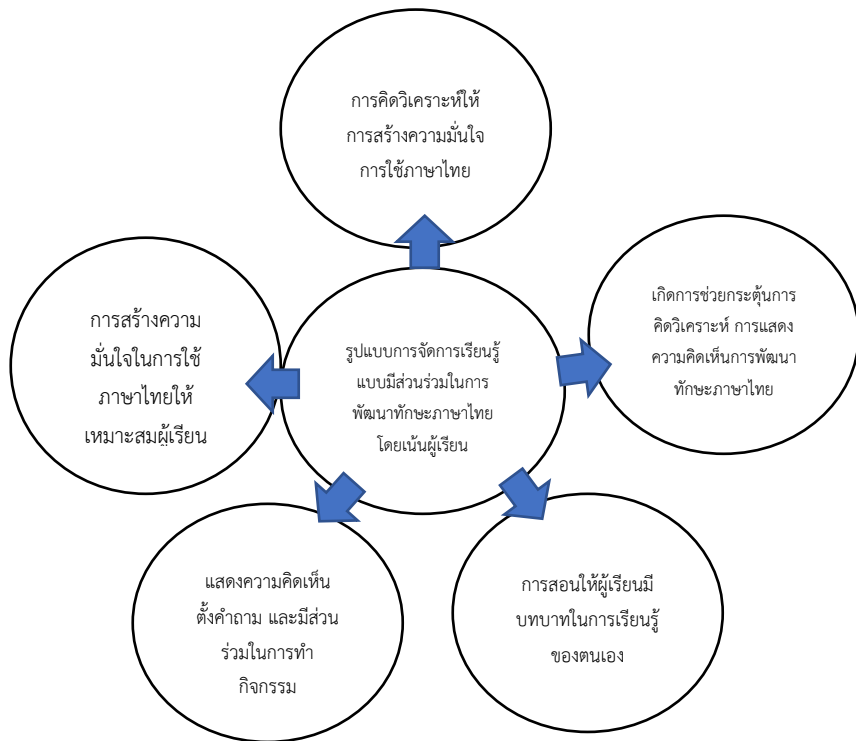
3. การนำเสนอและรายงานผลการวิจัย

การนำเสนอและรายงานผลการวิจัย การสัมภาษณ์ผู้มีส่วนร่วมกับกิจกรรม และวิเคราะห์เนื้อหาสาระในประเด็นสำคัญแล้วนำเสนอเป็นการเขียนแบบความเรียงนำเสนอโดยใช้ตารางประกอบด้วย ค่าความถี่ และค่าร้อยละ ที่เป็นข้อมูลมาตราส่วนประเมินค่า นำเสนอในรูปแบบของตารางประกอบด้วยค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เพื่อวิเคราะห์เนื้อหาสาระประเด็นสำคัญ และนำเสนอเป็นการเขียนแบบความเรียง

ผลการวิจัย

1. การศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะภาษาไทย สำหรับนักเรียน ผลการวิจัยพบว่า การเรียนการสอนภาษาไทยในภาพรวมของ ผู้เรียนมีความกระตือรือร้นมากขึ้น มีแสดงความคิดเห็น ตั้งคำถาม และมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม การอภิปราย กลุ่มบ้อย ๆ ก็เริ่มมั่นใจขึ้น และพอได้เขียนงานกลุ่มหรือแต่งเรื่องสั้นร่วมกัน สามารถพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การเขียน และการสื่อสาร และช่วยสร้างความมั่นใจในการใช้ภาษาไทย การจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละระดับ เน้นการสอนให้ผู้เรียนมีบทบาทในการเรียนรู้ของตนเอง และระหว่างผู้เรียนด้วยกันเอง ทำให้เกิดการช่วยกระตุ้นการคิดวิเคราะห์ การแสดงความคิดเห็นการพัฒนาทักษะภาษาไทย

แผนภาพที่ 1 รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะภาษาไทย

2. การวิเคราะห์ความคิดเห็นของผู้เรียนที่มีต่อรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ในการพัฒนาทักษะภาษาไทย ผลการวิจัย ภาพรวมของการวิเคราะห์ความคิดเห็นของผู้เรียนที่มีต่อ รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะภาษาไทย อยู่ในระดับมากที่สุด โดยมี ค่าเฉลี่ย 4.54 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.497 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการนำสิ่งที่ควร ปรับปรุงมาแก้ไข เป็นด้านที่มากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.63 และ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.486 รองลงมา พบว่า ด้านการพัฒนาทักษะภาษาไทย มีค่าเฉลี่ย 4.53 และ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.503 และน้อย ที่สุด พบว่า ด้านการกระตุ้นความคิดวิเคราะห์ มีค่าเฉลี่ย 4.43 และ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.499 ตามลำดับ

ตารางที่ 2 การวิเคราะห์ความคิดเห็นของผู้เรียนที่มีต่อรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการ พัฒนาทักษะภาษาไทย

ลำดับ	ความคิดเห็นของผู้เรียนที่มีต่อรูปแบบการจัดการ เรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะภาษาไทย	ระดับความคิดเห็น		
		$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1	ด้านความสนุกและความน่าสนใจ	4.52	0.503	มากที่สุด
2	ด้านการพัฒนาทักษะภาษาไทย	4.53	0.503	มากที่สุด

3	ด้านการทำงานร่วมกับผู้อื่น	4.60	0.494	มากที่สุด
4	ด้านการกระตุ้นความคิดวิเคราะห์	4.43	0.499	มากที่สุด
5	ด้านการนำสิ่งที่ควรปรับปรุงมาแก้ไข	4.63	0.486	มากที่สุด
รวม		4.54	0.497	มากที่สุด

3. การนำเสนอรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะภาษาไทย สำหรับนักเรียน ผลการวิจัยพบว่า การเรียนแบบมีส่วนร่วมช่วยให้เราได้รับประสบการณ์ที่ไม่ใช่แค่การอ่านและเขียนแบบเดิม ๆ แต่ยังมีการวิเคราะห์และอภิปรายร่วมกับเพื่อน ๆ ทำให้การอ่านและการเขียนมีความหมายมากขึ้น ช่วยให้เราฝึกใช้เหตุผลในการพูดและการตอบสนอง รวมถึงการคิดวิเคราะห์เนื้อหาอย่างลึกซึ้ง นอกจากนี้ยังเป็นการให้เราเรียนรู้การฟังความคิดเห็นของเพื่อน ๆ และเรียนรู้การปรับตัวให้เหมาะสมกับคนในทีม เราต้องรับฟังและพิจารณาความคิดเห็นของผู้อื่น การที่ต้องนำเสนอความคิดเห็นและแสดงความคิดเห็นของตัวเองช่วยพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์เกี่ยวกับการพัฒนาทักษะภาษาไทย

อภิปรายผลการวิจัย

1. การศึกษารูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะภาษาไทย สำหรับนักเรียน พบว่า การเรียนการสอนภาษาไทยในภาพรวมของ ผู้เรียนมีความกระตือรือร้นมากขึ้น มีแสดงความคิดเห็น ตั้งคำถาม และมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม การอภิปราย กลุ่มย่อย ๆ ก็เริ่มมั่นใจขึ้น และพอได้เขียนงานกลุ่มหรือแต่งเรื่องสั้นร่วมกัน สามารถพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การเขียน และการสื่อสาร และช่วยสร้างความมั่นใจในการใช้ภาษาไทย การจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละระดับ เน้นการสอนให้ผู้เรียนมีบทบาทในการเรียนรู้ของตนเอง และระหว่างผู้เรียนด้วยกันเอง ทำให้เกิดการช่วยกระตุ้นการคิดวิเคราะห์ การแสดงความคิดเห็นการพัฒนาทักษะภาษาไทย สอดคล้องกับงานวิจัยของ เกวลิน งามพิริยกร และสิทธิกร สุมาลี (2564) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การพัฒนากิจกรรมการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน” พบว่า การใช้แผนการจัดการเรียนรู้ช่วยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนและรับผิดชอบต่อกา การเรียนรู้ของตนเอง ควรเน้นพัฒนาทักษะการฟัง การจับใจความสำคัญ และการสื่อสารความคิดเห็นอย่างถูกต้องและเหมาะสม ทั้งในการอ่านเพื่อสรุปเนื้อหา และการเขียนเพื่ออธิบายและแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผล ซึ่งจากการนำแผนการสอนไปใช้ในชั้นเรียน พบว่า: 1) ขั้นนำ นักเรียนมักรู้สึกกังวล ไม่กล้าตอบคำถาม และขาดความกระตือรือร้น ครูจึงต้องปรับวิธีการตามช่วงวัย ในระดับประถมศึกษา ควรเริ่มกิจกรรมด้วยเกมหรือเพลงเพื่อสร้างความสนใจ 2) ขั้นสอน นักเรียนชอบทำงานกลุ่มหรือเป็นคู่มากกว่างานเดี่ยว และชอบการลงมือปฏิบัติมากกว่าการฟังบรรยาย และ 3) ขั้นสรุป ครูใช้การตั้งคำถาม อภิปราย และให้ข้อเสนอแนะเพื่อสะท้อนความรู้ นักเรียนสามารถตอบคำถาม แสดงความคิดเห็น และนำเสนอผลงานได้ดี ซึ่งการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริม

การมีส่วนร่วมช่วยให้นักเรียนพัฒนาทักษะทางภาษา กระตือรือร้นต่อการเรียน และกล้าแสดงความคิดเห็นมากขึ้น

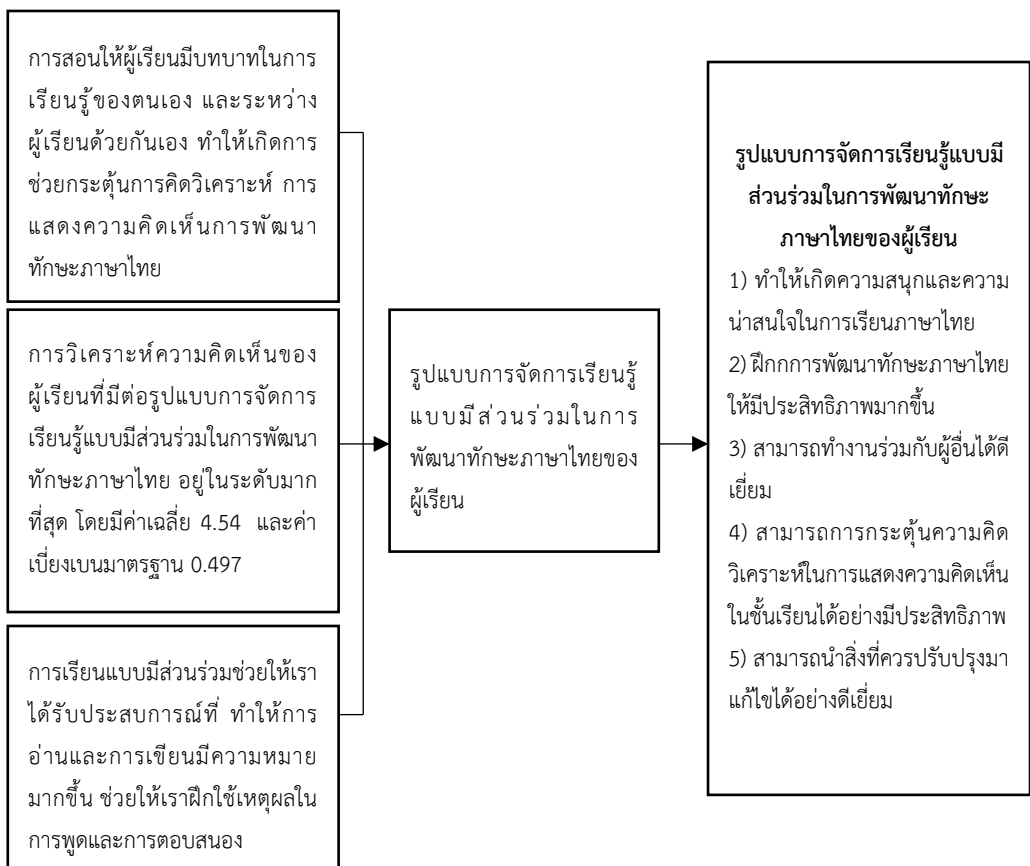
2. การวิเคราะห์ความคิดเห็นของผู้เรียนที่มีต่อรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะภาษาไทย พบว่า ภาพรวมของการวิเคราะห์ความคิดเห็นของผู้เรียนที่มีต่อรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะภาษาไทย อยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย 4.54 และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.497 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการนำสิ่งที่ควรปรับปรุงมาแก้ไขเป็นด้านที่มากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.63 และ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.486 รองลงมา พบว่า ด้านการพัฒนาทักษะภาษาไทย มีค่าเฉลี่ย 4.53 และ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.503 และน้อยที่สุด พบว่า ด้านการกระตุ้นความคิดวิเคราะห์ มีค่าเฉลี่ย 4.43 และ ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.499 ตามลำดับ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ออรอนูตร ธรรมจักร (2565) ได้ทำวิจัยเรื่อง “การพัฒนาทักษะความคิดสร้างสรรค์ด้วยวิธีการสะท้อนคิดจากการปฏิบัติการออกแบบและพัฒนานวัตกรรมการสอนภาษาไทยของนักศึกษาวิชาชีพครูสาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์มหาวิทาลัยราชภัฏชัยภูมิ” พบว่า นักศึกษาที่ได้รับการพัฒนาทักษะความคิดสร้างสรรค์ผ่านการสะท้อนคิดจากการปฏิบัติการออกแบบและพัฒนานวัตกรรมการสอนภาษาไทย มีระดับความคิดสร้างสรรค์หลังเข้าร่วมกิจกรรมสูงกว่าก่อนเข้าร่วมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 2) นักศึกษามีความสามารถด้านการคิดสูงขึ้น โดยคะแนนเฉลี่ยรวมด้านความคิดริเริ่มเพิ่มขึ้น 1.04 คะแนน (46.1%) ด้านความคิดคล่องเพิ่มขึ้น 1.29 คะแนน (55.6%) ด้านความคิดยืดหยุ่นเพิ่มขึ้น 1.07 คะแนน (50.0%) และด้านความคิดละเอียดลออเพิ่มขึ้น 1.26 คะแนน (54.8%) 3) นักศึกษามีความพึงพอใจต่อกิจกรรมการพัฒนาทักษะความคิดสร้างสรรค์ในระดับสูงสุด ($\bar{X}$ =4.66; S.D.=0.51) องค์ความรู้จากการวิจัยระบุว่า การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ผ่านการสะท้อนคิดจากการปฏิบัติช่วยให้ผู้เรียนสามารถต่อยอดหรือพัฒนาสิ่งเดิมให้ดีขึ้น ทั้งนี้ ผู้สอนควรส่งเสริมให้ผู้เรียนฝึกสะท้อนคิดอย่างเป็นระบบ เพื่อพัฒนาทักษะการวิเคราะห์ แก้ปัญหา และเปิดรับแนวคิดที่หลากหลาย ซึ่งจะไปสู่นวัตกรรมที่มีประโยชน์และได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลาย

3. การนำเสนอรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะภาษาไทยสำหรับนักเรียน พบว่า การเรียนแบบมีส่วนร่วมช่วยให้เราได้รับประสบการณ์ที่ไม่ใช่แค่การอ่านและเขียนแบบเดิม ๆ แต่ยังมีวิเคราะห์และอภิปรายร่วมกับเพื่อน ๆ ทำให้การอ่านและการเขียนมีความหมายมากขึ้น ช่วยให้เราฝึกใช้เหตุผลในการพูดและการตอบสนอง รวมถึงการคิดวิเคราะห์เนื้อหาอย่างลึกซึ้ง นอกจากนี้ยังเป็นการให้เราเรียนรู้การฟังความคิดเห็นของเพื่อน ๆ และเรียนรู้การปรับตัวให้เหมาะสมกับคนในทีม เราต้องรับฟังและพิจารณาความคิดเห็นของผู้อื่น การที่ต้องนำเสนอความคิดเห็นและแสดงความคิดเห็นของตัวเองช่วยพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์เกี่ยวกับการพัฒนาทักษะภาษาไทย สอดคล้องกับงานวิจัยของ อนุตรศักดิ์ วิชัยรัตน์ สำราญ กำจัดภัย และจินดา ลาโพธิ์ (2567) ได้ทำวิจัยเรื่อง “รูปแบบการเรียนการสอนภาษาไทยตามแนวคิดการเรียนรู้โดยใช้สมองเป็นฐานร่วมกับแนวคิด

สมดุลาษา” พบว่า ผลการวิจัยพบว่า 1) การศึกษาข้อมูลพื้นฐานและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สภาพปัจจุบันของการเรียนการสอนภาษาไทย, แนวคิดเกี่ยวกับทักษะการสื่อสาร, การเรียนรู้โดยใช้สมองเป็นฐาน สมดุลาษา และรูปแบบการเรียนการสอน 2) การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนภาษาไทยตามแนวคิดการเรียนรู้โดยใช้สมองเป็นฐานร่วมกับแนวคิดสมดุลาษา ประกอบด้วย ที่มาและความสำคัญ แนวคิดและทฤษฎีพื้นฐาน หลักการ วัตถุประสงค์ กระบวนการเรียนการสอน และการวัดและประเมินผล 3) ผลการประเมินรูปแบบการเรียนการสอนดังกล่าวมีความเหมาะสมในระดับสูงสุด

สรุปองค์ความรู้

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย “รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะภาษาไทยสำหรับนักเรียน” มีรายละเอียดตามแผนภาพดังนี้

ภาพที่ 2 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาทักษะภาษาไทยสำหรับนักเรียน” ผู้วิจัยได้กำหนดข้อเสนอแนะไว้เพื่อเป็นประโยชน์ในงานวิจัยซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอเชิงนโยบาย

ควรมีสันับสนุนการบูรณาการรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ลงในหลักสูตรการเรียนการสอนภาษาไทยในทุกระดับชั้น เพื่อส่งเสริมการพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การสื่อสาร และการใช้ภาษาอย่างถูกต้อง สามารถวัดผลที่สะท้อนถึงพัฒนาการของผู้เรียนในด้านการคิด วิเคราะห์ และ การใช้ภาษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ข้อเสนอเชิงปฏิบัติ

ควรมีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้เรียนอย่างเป็นระบบ ผ่านกิจกรรมที่กระตุ้นให้เกิด การคิด วิเคราะห์ และอภิปราย เช่น การทำงานเป็นกลุ่ม การเรียนรู้แบบโครงงาน และการเขียน สร้างสรรค์ เพื่อให้ผู้เรียนกล้าแสดงความคิดเห็น ตั้งคำถาม และแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน ประกอบกับ การกระตุ้นบทบาทของผู้สอนและอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ มากกว่าการเป็นผู้สอน เพียงฝ่ายเดียว โดยเน้นการกระตุ้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้

3. ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยในครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาผลลัพธ์ของรูปแบบการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในระยะยาว เปรียบเทียบ ประสิทธิภาพของรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกับรูปแบบการสอนอื่น ๆ เพื่อให้เห็นถึงข้อดี และข้อจำกัดที่ชัดเจน และ ขยายขอบเขตของการวิจัย โดยศึกษาในกลุ่มผู้เรียนที่มีความหลากหลาย ทั้ง ในด้านระดับการศึกษา ความสามารถทางภาษา เพื่อให้เหมาะสมกับผู้เรียนในแต่ละช่วงวัย

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ (2546). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร. ส. พ.).
- เกวลิน งามพิริยกร และสิทธิกร สุมาลี (2564). “การพัฒนากิจกรรมการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย ในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน”. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร. 9(3).
- ขวัญณา สุขคร (2554). ความหมายของการวิจัย. ลำปาง: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต ศูนย์ลำปาง.
- คณะอนุกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้ (2543). ปฏิรูปการเรียนรู้ ผู้เรียนสำคัญที่สุด. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: สำนักคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- พระธรรมปิฎก (2541). การศึกษากับการพัฒนาอย่างยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (2547). ธรรมกับไทยในสถานการณ์ปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร: เพื่อฟ้าการพิมพ์.

- รัตน์ะ บัวสนธิ์ (2552). **การวิจัยและพัฒนานวัตกรรมการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: คำสมัย.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2546). **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545). **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545**. กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค.
- อนุตรศักดิ์ วิชัยรัตน์ สำราญ กำจัดภัย และจินดา ลาโพธิ์ (2567). “**รูปแบบการเรียนรู้ภาษาไทยตามแนวคิดการเรียนรู้โดยใช้สมองเป็นฐานร่วมกับแนวคิดสมดุทธภาษา**”. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ. 18(2).
- อรรถัย มูลคำ และสุวิทย์ มูลคำ (2544). **การบูรณาการหลักสูตรและการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เล่ม 2**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์.
- อรอนุตร ธรรมจักร (2565). “**การพัฒนาทักษะความคิดสร้างสรรค์ด้วยวิธีการสะท้อนคิดจากการปฏิบัติการออกแบบและพัฒนานวัตกรรมการสอนภาษาไทยของนักศึกษาวิชาชีพครูสาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ**”. วารสารบัณฑิตแสงโคม คำ. 7(2).
- อาณัติ วงศ์โกสิตกุล (2536). “**การเปรียบเทียบระบบเสียงภาษาไทยกับภาษาอังกฤษเพื่อการสอนภาษาไทย แก่ชาวต่างประเทศ**”. วารสารภาษาและวัฒนธรรม. 12(1).
- Tosi, H.L. and Carroll, S.J (1982). **Management**. New York: John Wiley & Sons.

วิเคราะห์ศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์เพื่อขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ เชียงใหม่เมืองศิลปะ

ANALYSIS OF BUDDHIST ART LEARNING CENTER TO DRIVE THE STRATEGY OF CHIANG RAI AS AN ART CITY

พระครูปริยัติกาญจนกิจ, พระครูวินัยธรมงคลวิทย์ สิทธิเมธี (ทองหู่),
พระพัฒนวัชร ญาณสิริ (พลสวัสดิ์), พระครูสันตยาภิรัต และPhraVajirapanyaporn

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Phrakhru Pariyattikanchanakit (Suwat), Phrakhru Winai Thonrongwit Sitthimethi (Thongyu),
Phra Phattanawat Yanasiri (Phunsawat), Phrakhru Santhiyaphirat and Phra Vajirapanyaporn

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: kanjana.cholasiri@gmail.com

Received 26 May 2025; Revised 29 June 2025; Accepted 30 June 2025.

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “การวิเคราะห์ศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์เพื่อขับเคลื่อนยุทธศาสตร์เชียงใหม่เมืองศิลปะ” มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาบริบทและบทบาทของศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์ในจังหวัดเชียงใหม่ (2) วิเคราะห์แนวทางการจัดการเรียนรู้พุทธศิลป์ที่ส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่น และ (3) สังเคราะห์แนวทางการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์ให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ “เชียงใหม่เมืองศิลปะ” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมวิธี ทั้งเชิงคุณภาพผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก กลุ่มสนทนา และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ร่วมกับการวิเคราะห์เนื้อหาและเอกสาร ผลการวิจัยพบว่า

1) ศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์ในจังหวัดเชียงใหม่มีบทบาทสำคัญในฐานะแหล่งถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านพุทธศิลป์และวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมีลักษณะการดำเนินงานแบบร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน ชุมชน และครูภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งผลต่อการเรียนรู้ การอนุรักษ์ และการสร้างแรงบันดาลใจเชิงสร้างสรรค์แก่เยาวชน

2) แนวทางการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นคือการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับกิจกรรมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ทั้งผ่านศิลปะล้านนา พุทธจิตรกรรม การปั้น การแกะไม้ และเทคโนโลยีร่วมสมัย เช่น virtual exhibition และสื่อดิจิทัล ซึ่งส่งเสริมทั้งทักษะและจิตวิญญาณของผู้เรียน

3) แนวทางการพัฒนาในอนาคตควรเน้นให้ศูนย์เป็นกลไกเชิงรุกในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์เชียงใหม่เมืองศิลปะ โดยเชื่อมโยงกับภาคีเครือข่ายในระดับท้องถิ่นและสากล ควรมีระบบบริหาร

จัดการภายในที่คล่องตัว การพัฒนาครูภูมิปัญญาให้ทันสมัย การสร้างเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ในพื้นที่
เด่นด้านศิลปะ การใช้เทคโนโลยีในการเรียนรู้ และการประชาสัมพันธ์ต่อเนื่องเพื่อสร้างการมีส่วนร่วม
ของประชาชน ทั้งนี้ ศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์จึงเป็นฐานรากสำคัญในการหล่อหลอมศิลปะ วัฒนธรรม
และจิตวิญญาณของท้องถิ่นให้เจริญงอกงาม

คำสำคัญ : พุทธศิลป์, เชียงรายเมืองศิลปะ, ศูนย์การเรียนรู้, อัตลักษณ์ท้องถิ่น

Abstract

This research aims to (1) study the context and role of Buddhist art learning centers in Chiang Rai Province, (2) analyze approaches to Buddhist art education that promote local identity, and (3) synthesize development guidelines for Buddhist art learning centers that align with the “Chiang Rai, the City of Art” strategy. The study employs a mixed-methods approach, combining qualitative research methods—such as in-depth interviews, focus group discussions, and participant observation—with content and documentary analysis.

1. The research findings reveal that: Buddhist art learning centers in Chiang Rai play a vital role as hubs for transmitting knowledge on Buddhist art and local culture. These centers operate through collaboration between government agencies, private sectors, local communities, and local wisdom teachers. Their roles span educational functions, cultural preservation, and the inspiration of creative expression among youth.

2. Effective learning approaches that promote local identity involve integrating local wisdom into participatory learning activities. These include Lanna art, Buddhist painting, sculpture, wood carving, and the application of modern technologies such as virtual exhibitions and digital media. This approach not only enhances artistic skills but also fosters spiritual development and cultural pride among learners.

3. Future development should focus on positioning the centers as proactive mechanisms to drive the city’s art strategy by building partnerships with local and international networks. Key strategies include flexible internal management, the professional development of traditional art mentors with 21st-century skills, creating learning center networks in art-rich districts, utilizing technology in learning processes, and implementing continuous public engagement campaigns. Overall, Buddhist art learning centers serve as foundational institutions for cultivating art, culture, and local spiritual identity in Chiang Rai.

Keywords: Buddhist Art, Chiang Rai City of Art, Learning Centers, Local Identity

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จังหวัดเชียงรายนับเป็นพื้นที่ที่มีรากฐานทางวัฒนธรรมและศิลปะที่สำคัญ โดยเฉพาะในด้าน “พุทธศิลป์” ที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (ภัทรวดี บัวชุม, 2560) บริบทของจังหวัดเชียงรายจึงมีความพร้อมในด้านทรัพยากรทางศิลปะ วัฒนธรรม และจิตวิญญาณ สามารถพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ได้อย่างยั่งยืน ภายใต้กระแสของการขับเคลื่อน “เชียงรายเมืองศิลปะ” (Chiang Rai: The City of Art) ที่ริเริ่มโดยภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อตอบสนองต่อยุทธศาสตร์การพัฒนาเมืองสร้างสรรค์ (Creative City) ที่ยูเนสโกให้การรับรองด้านการออกแบบ (UNESCO, 2022) อีกทั้งยังมีการจัดงานระดับนานาชาติ เช่น Thailand Biennale, Chiang Rai 2023 แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของเชียงรายในการเป็นเวทีระดับโลกด้านศิลปะร่วมสมัย โดยมีรากฐานทางศิลปะท้องถิ่นและศิลปะเชิงพุทธเป็นจุดตั้งต้นของการสร้างสรรค์อัตลักษณ์ใหม่ร่วมสมัย

แม้เชียงรายจะมีแหล่งเรียนรู้และบุคลากรทางศิลปะจำนวนมาก เช่น “ขัวศิลปะ” “บ้านศิลปินเชียงราย” และ “CIAM หอศิลป์ร่วมสมัยเมืองเชียงราย” ที่เปิดพื้นที่ให้นักท่องเที่ยวและชุมชนได้สัมผัสงานศิลปะอย่างต่อเนื่อง แต่ศูนย์การเรียนรู้ที่เน้นพุทธศิลป์เชิงระบบนั้นยังอยู่อย่างจำกัด อีกทั้งยังขาดการบูรณาการระหว่างองค์ความรู้ด้านพุทธศิลป์กับการจัดการเรียนรู้ในระดับพื้นที่ ทำให้ไม่สามารถนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปใช้ในการเสริมสร้างอัตลักษณ์ หรือเชื่อมกับเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ของเมืองได้อย่างเต็มศักยภาพ (พงศกร ธรรมศิริ, 2565) นอกจากนี้ การเรียนการสอนด้านพุทธศิลป์ในบางพื้นที่ยังคงอยู่ในกรอบของการถ่ายทอดเชิงช่าง ขาดกระบวนการสะท้อนคิด หรือการเชื่อมกับบริบทชุมชนและประเด็นร่วมสมัย ส่งผลให้ผู้เรียนไม่สามารถพัฒนาทักษะเชิงสร้างสรรค์ในระดับสูง หรือเชื่อมโยงกับการพัฒนาท้องถิ่นได้ การวิเคราะห์ศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะกลไกที่สามารถเป็น “พื้นที่ทางวัฒนธรรม” (Cultural Space) เอื้อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่บูรณาการระหว่างศาสตร์และศิลป์ ระหว่างความเชื่อและความคิดสร้างสรรค์ รวมถึงเป็นพื้นที่แห่งการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสืบทอดและสร้างสรรค์วัฒนธรรมใหม่ โดยเฉพาะในยุคที่การศึกษาไทยกำลังให้ความสำคัญกับการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ (Experiential Learning) และการสร้างทักษะแห่งอนาคต เช่น ความคิดเชิงออกแบบ การแก้ปัญหา และความเข้าใจเชิงวัฒนธรรม (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2564) ดังนั้น การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์ที่สามารถเชื่อมโยงเนื้อหาพุทธศิลป์กับการออกแบบกิจกรรม การจัดนิทรรศการ และการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน จึงเป็นแนวทางสำคัญที่จะขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ “เชียงรายเมืองศิลปะ” ให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม อีกทั้ง การศึกษาในครั้งนี้ยังสอดคล้องกับแนวทางของการจัดการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ที่เน้นการพัฒนาทักษะด้านศิลปะ วัฒนธรรม และจิตวิญญาณควบคู่ไปกับการส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นให้เข้มแข็ง และสามารถสร้างเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้ในอนาคต โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อจังหวัดเชียงรายมีต้นทุนทางวัฒนธรรมจำนวนมาก เช่น วัดร่องขุน พิพิธภัณฑสถานบ้านดำ วัดร่อง

เสียดั้น และสถานที่ในตำนานอย่างดอยเขาควายแก้ว เวียงกาหลง และเมืองโยนก ฯลฯ ที่สามารถต่อยอดเป็นบริบทการเรียนรู้เชิงวัฒนธรรมได้อย่างกว้างขวาง (ศูนย์ข้อมูลเชียงรายปี 2566, 2568) ดังนั้น หากมีการจัดการศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์ให้เป็นระบบ และมีการพัฒนารูปแบบกิจกรรมที่เชื่อมโยงทั้งด้านวิชาการ ศิลปวัฒนธรรม และเศรษฐกิจชุมชน ศูนย์ดังกล่าวจะกลายเป็นจุดเชื่อมต่อสำคัญในการขับเคลื่อนเมืองเชียงรายสู่การเป็นเมืองสร้างสรรค์

การวิเคราะห์ศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์จึงมีความสำคัญในการสร้างความเข้าใจต่อบทบาทของศูนย์การเรียนรู้ในฐานะพื้นที่ทางวัฒนธรรม และการบูรณาการความรู้ด้านพุทธศิลป์กับเป้าหมายของการพัฒนาเมืองสร้างสรรค์ โดยเฉพาะในบริบทของจังหวัดเชียงรายที่มีต้นทุนวัฒนธรรมสูง หากสามารถจัดการอย่างมีระบบ จะเอื้อต่อการสร้างอัตลักษณ์ เสริมสร้างการเรียนรู้ และพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของพื้นที่ได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทและบทบาทของศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์ในจังหวัดเชียงราย
2. เพื่อวิเคราะห์แนวทางการจัดการเรียนรู้พุทธศิลป์ที่ส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่น
3. เพื่อสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์ให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์

“เชียงรายเมืองศิลปะ”

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์ศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์เพื่อขับเคลื่อนยุทธศาสตร์เชียงรายเมืองศิลปะ” ผู้ศึกษาได้เตรียมแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย

1. ทฤษฎีการเรียนรู้

การเรียนรู้ถือเป็นกระบวนการสำคัญที่เกิดขึ้นภายในตัวบุคคล โดยมีพื้นฐานจากการรับรู้ และการประมวลผลทางความคิด ซึ่งนำไปสู่การเข้าใจโลกและสิ่งต่าง ๆ รอบตัวอย่างมีความหมาย (ทฤษฎีการเรียนรู้, 2568) ในทางจิตวิทยาการศึกษา การเรียนรู้มิใช่เพียงการจำหรือการเลียนแบบ แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและทัศนคติที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์อย่างมีระบบ ทฤษฎีการเรียนรู้จึงเน้นว่ามนุษย์มีแนวโน้มที่จะเรียนรู้จากสิ่งเร้าที่เป็นองค์รวมมากกว่าส่วนย่อย โดยเฉพาะกระบวนการ “การรับรู้” (Perception) และ “การหยั่งเห็น” (Insight) ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการเรียนรู้ในแต่ละสถานการณ์ ทั้งนี้ มีองค์ประกอบหลักที่สำคัญดังนี้

1.1 การเรียนรู้เป็นกระบวนการภายในของมนุษย์ การเรียนรู้เป็นผลลัพธ์ของกระบวนการทางความคิด ซึ่งเกิดขึ้นภายในจิตใจของบุคคล ผ่านการเชื่อมโยงประสบการณ์เดิมกับสถานการณ์ใหม่ เป็นกระบวนการที่ไม่อาจสังเกตได้โดยตรง แต่สะท้อนผ่านพฤติกรรม การตัดสินใจ และทัศนคติที่เปลี่ยนแปลงไป

1.2 การเรียนรู้จากองค์รวมมากกว่าส่วนย่อย บุคคลมีแนวโน้มที่จะเข้าใจสิ่งเร้าในภาพรวมมากกว่าสังเกตจากส่วนย่อย ซึ่งแนวคิดนี้เป็นรากฐานของทฤษฎีเกสตัลท์ ที่เชื่อว่าการรับรู้และการจัดระเบียบของสมองมีลักษณะเป็นองค์รวม และประสบการณ์เดิมมีผลต่อการตีความหมายของสิ่งที่รับรู้

1.3 ลักษณะของการเรียนรู้ 2 รูปแบบ การรับรู้ เป็นกระบวนการที่บุคคลใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง รับสิ่งเร้าเข้าสู่สมอง ซึ่งจิตจะใช้ประสบการณ์เดิมในการตีความและตอบสนองต่อสิ่งเร้านั้น ตัวอย่างเช่น การเห็นภาพวัตถุและเข้าใจในความหมายทันทีแม้จะไม่สมบูรณ์การหยั่งเห็น เป็นกระบวนการที่บุคคลเกิดความเข้าใจอย่างฉับพลันในช่องทางแก้ปัญหา โดยการพิจารณาปัญหาในภาพรวม ใช้ประสบการณ์เดิม และประมวลผลด้วยกระบวนการคิดขั้นสูง

1.4 กฎการจัดระเบียบการรับรู้ กลุ่มนักจิตวิทยาเกสตัลท์ได้จัดระเบียบการรับรู้ไว้เป็น 7 กฎ ได้แก่ กฎการรับรู้ส่วนรวมและส่วนย่อย บุคคลรับรู้สิ่งเร้าจากภาพรวมโดยใช้ประสบการณ์เดิม อาจทำให้การรับรู้แตกต่างกันในแต่ละคน กฎแห่งความคล้ายคลึง สิ่งเร้าที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันมักถูกมองว่าเป็นกลุ่มเดียวกัน กฎแห่งความใกล้ชิด สิ่งที่อยู่ใกล้กันจะถูกรับรู้เป็นกลุ่มเดียวกัน แม้จะไม่เหมือนกัน กฎแห่งความสมบูรณ์ แม้สิ่งเร้าไม่สมบูรณ์ แต่หากบุคคลมีประสบการณ์เดิม ก็สามารถรับรู้ได้อย่างสมบูรณ์ กฎแห่งความต่อเนื่อง สิ่งที่มีทิศทางต่อเนื่องจะถูกมองว่าเกี่ยวข้องหรือเป็นเรื่องเดียวกัน กฎแห่งความคงที่ บุคคลจะรับรู้วัตถุในลักษณะเดิมแม้ว่าจะมองจากมุมที่แตกต่าง กฎแห่งภาพลวงตา การรับรู้ของบุคคลอาจผิดพลาดจากความเป็นจริงได้ เช่น ภาพลวงตาที่ทำให้มองเห็นสิ่งที่ไม่ได้อยู่จริง

1.5 ตัวอย่างการเรียนรู้แบบหยั่งเห็น การทดลองของโคห์เลอร์ โคห์เลอร์ ได้ทดลองกับลิงชิมแปนซีชื่อ “สุลตัน” โดยแขวนกล้วยไว้บนอกกรง และให้ไม้ขนาดต่าง ๆ ไว้ภายในกรง หลังจากທີ່ลิงทดลองหลายวิธีไม่ได้ผล ในที่สุดสามารถใช้ไม้สอยกล้วยได้สำเร็จอย่างฉับพลัน โดยไม่ผ่านการลองผิดลองถูกในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป สะท้อนให้เห็นว่า “การหยั่งเห็น” เป็นการเชื่อมโยงประสบการณ์กับสถานการณ์ใหม่อย่างมีนัยสำคัญ (ทฤษฎีการเรียนรู้, 2568: ออนไลน์)

การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมโดยเฉพาะที่เน้นพุทธศิลป์นั้น เป็นแนวทางหนึ่งในการส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีรากฐานมาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น โดย วิมลรัตน์ นาคทิพย์ (2564) ศึกษาเรื่อง “ศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมกับการสืบทอดอัตลักษณ์ท้องถิ่นในภาคเหนือ” พบว่า ศูนย์การเรียนรู้ที่ประสบความสำเร็จมีลักษณะสำคัญคือการบูรณาการองค์ความรู้กับการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งทำให้เกิดการเรียนรู้แบบมีชีวิต และช่วยสืบทอดอัตลักษณ์ทางศิลปะให้เชื่อมโยงกับบริบทปัจจุบันได้อย่างกลมกลืน โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีทุนวัฒนธรรมสูง เช่น ล้านนา ศูนย์การเรียนรู้จึงไม่ได้เป็นเพียงแหล่งข้อมูล แต่เป็นกลไกทางสังคมที่หล่อหลอมจิตวิญญาณของคนในพื้นที่ให้เห็นคุณค่าในมรดกของตนเอง ในทำนองเดียวกัน อัญชลี ธรรมวัตร (2562) ศึกษาเรื่อง “การจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในศูนย์เรียนรู้ศิลปะเชิงพุทธในพื้นที่ชายขอบ” พบว่า ศูนย์เรียนรู้ด้านพุทธศิลป์ที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้เรียน ไม่เพียงแต่เสริมสร้างทักษะด้านศิลปะ หากยังส่งผลต่อการพัฒนาอัตลักษณ์ ความภาคภูมิใจ

ในวัฒนธรรม และความเข้าใจในพุทธธรรมอย่างลึกซึ้ง ผ่านกระบวนการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ที่เปิดโอกาสให้เกิดการตีความคุณค่าทางศาสนาและศิลปะได้อย่างเป็นอิสระและสร้างสรรค์

จากการทบทวนวรรณกรรมดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า การจัดตั้งและพัฒนาศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์ควรเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม การบูรณาการองค์ความรู้กับบริบทท้องถิ่น และการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ “เชียงรายเมืองศิลปะ” ที่ต้องการเสริมสร้างความยั่งยืนผ่านศิลปวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ท้องถิ่น

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวิเคราะห์บริบทและแนวทางการจัดการศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์ในจังหวัดเชียงราย เพื่อให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาเมืองสร้างสรรค์ “เชียงรายเมืองศิลปะ” การวิจัยดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

1. การกำหนดแนวทางการศึกษา

ผู้วิจัยได้ศึกษาทบทวนวรรณกรรม เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับศูนย์การเรียนรู้ พุทธศิลป์ อัตลักษณ์ท้องถิ่น และแนวทางการพัฒนาเมืองสร้างสรรค์ เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดในการออกแบบเครื่องมือวิจัยและวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบ

2. การกำหนดพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย

พื้นที่ศึกษา ได้แก่ จังหวัดเชียงราย ซึ่งมีความโดดเด่นด้านศิลปวัฒนธรรม โดยเฉพาะในประเด็นพุทธศิลป์ และการขับเคลื่อนเมืองสร้างสรรค์ กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยประกอบด้วย (1) ผู้บริหารหรือผู้จัดการศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์ (2) อาจารย์หรือผู้เชี่ยวชาญด้านพุทธศิลป์หรือศิลปะท้องถิ่น (3) ศิลปินในชุมชนท้องถิ่น (4) ผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้ เช่น นักเรียน นักศึกษา ประชาชนทั่วไป คัดเลือกโดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวนทั้งสิ้น 15 ราย

3. การสร้างและใช้เครื่องมือวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) ซึ่งพัฒนาขึ้นจากกรอบแนวคิดที่ได้จากการศึกษาวรรณกรรม และผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน ๓ ท่าน ก่อนนำไปทดลองใช้ในพื้นที่ใกล้เคียงเพื่อปรับปรุงความชัดเจนของคำถาม

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แบบพบหน้ากันและแบบออนไลน์ ตามความสะดวกของผู้ให้ข้อมูล และใช้การบันทึกเสียง (เมื่อได้รับความยินยอม) รวมถึงการบันทึกภาคสนามเพื่อเก็บบริบทเพิ่มเติม ทั้งยังเก็บรวบรวมเอกสาร ภาพถ่าย และสื่อประชาสัมพันธ์ของศูนย์การเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อสนับสนุนการวิเคราะห์

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์จะนำมาถอดความ (Transcription) และวิเคราะห์โดยใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพ (Qualitative Content Analysis) โดยการจัดกลุ่มข้อมูลตามประเด็น (Thematic Coding) และตีความจากเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยทั้ง ๓ ข้อ พร้อมทั้งเปรียบเทียบกับข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อความเที่ยงตรงของผลการวิเคราะห์

6. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

ใช้เทคนิคการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากแหล่งข้อมูลหลากหลาย เช่น ผู้ให้ข้อมูลหลายกลุ่ม ประเภทข้อมูลต่างชนิด และเอกสารที่เกี่ยวข้อง ทั้งยังมีการให้ผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบ (Member Checking) เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูลให้ผู้วิจัยสรุปไว้

ผลการวิจัย

1. การศึกษาบริบทและบทบาทของศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์ในจังหวัดเชียงราย พบว่า ศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์ในจังหวัดเชียงรายมีบทบาทเป็นแหล่งถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านพุทธศิลป์และศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในเชิงการศึกษา การอนุรักษ์ และการสร้างแรงบันดาลใจแก่เยาวชนในชุมชน ศูนย์การเรียนรู้ส่วนใหญ่ก่อตั้งโดยความร่วมมือของภาครัฐ เอกชน และชุมชน ศิลปินในท้องถิ่น ทำหน้าที่ทั้งในเชิงวิชาการ เช่น การเปิดคอร์สฝึกอบรมด้านศิลปกรรมไทย ประติมากรรม และพุทธจิตรกรรม และในเชิงวัฒนธรรม การจัดกิจกรรมเชิงพุทธศิลป์ในเทศกาลท้องถิ่น นิทรรศการ และกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ จุดเด่นของศูนย์เหล่านี้อยู่ที่บริบททางศาสนาเข้ากับวิถีชีวิตและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในการนำแรงบันดาลใจจากตำนานแม่สืงห้าตา เวียงกาหลง หรือวัดร่องขุน มาออกแบบหลักสูตรหรือกิจกรรมเชิงศิลป์ สะท้อนความเชื่อ ความศรัทธา และความงามในมิติทางพุทธศิลป์ได้ ศูนย์การเรียนรู้ยังมีบทบาทในฐานะพื้นที่ของการเรียนรู้ข้ามรุ่น ระหว่างครูศิลปินปราชญ์ท้องถิ่น และเยาวชนในพื้นที่ ตลอดจนการส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ผ่านการแสดงผลงานหรือจำหน่ายงาน ศิลปะพุทธรูปแบบร่วมสมัย ทั้งนี้ บริบทของจังหวัดเชียงรายในฐานะแหล่งรวมของศิลปิน นักพัฒนา และเครือข่ายชุมชนวัฒนธรรม ได้ส่งเสริมให้ศูนย์การเรียนรู้เหล่านี้มีศักยภาพสูงในการเป็น “ฐานราก” ของการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์เมืองศิลปะในระดับพื้นที่

2. วิเคราะห์แนวทางการจัดการเรียนรู้พุทธศิลป์ที่ส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่น พบว่า แนวทางการจัดการเรียนรู้พุทธศิลป์ที่สามารถส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ คือการบูรณาการองค์ความรู้ท้องถิ่นเข้ากับรูปแบบการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยมีการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับบริบททางศิลปะ วัฒนธรรม และความเชื่อในพื้นที่เชียงราย ทั้งในมิติของศิลปะล้านนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น และพุทธศิลป์ร่วมสมัย กิจกรรมส่วนใหญ่ของศูนย์การเรียนรู้จะเน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง ในเรื่องการฝึกวาดพุทธจิตรกรรม การปั้นพระพุทธรูป การทำลวดลายไม้แกะสลัก หรือการใช้เทคนิคพื้นบ้านในการผลิตสื่อพุทธศิลป์ เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ทดลองปฏิบัติจริง ร่วมคิด ร่วมสร้าง

และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับศิลปินท้องถิ่นหรือครูภูมิปัญญา ก่อให้เกิดความตระหนักรู้ในรากเหง้าและความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ท้องถิ่น ยังมีการนำแนวคิดเชิงพุทธศาสนา เช่น ความงามเชิงธรรม ความสงบ มาใช้ในการพัฒนาทัศนคติและจิตวิญญาณของผู้เรียนควบคู่กับทักษะเชิงช่างศิลป์ อีกทั้งยังมีการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในบางศูนย์ เช่น การออกแบบภาพพุทธศิลป์ผ่านแอปพลิเคชัน การสร้างงาน 3 มิติจากต้นแบบวัตถุโบราณในท้องถิ่น หรือการจัดแสดงนิทรรศการเสมือน (virtual exhibition) ช่วยขยายขอบเขตของการสื่อสารอัตลักษณ์ท้องถิ่นให้เข้าถึงคนรุ่นใหม่และประชาชนวงกว้างมากขึ้น แนวทางดังกล่าวจึงเป็นเครื่องมือส่งเสริมความรู้ด้านศิลปะเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการเสริมสร้างจิตสำนึกในอัตลักษณ์และวัฒนธรรมของท้องถิ่น

3. การนำผลสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์ให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ “เชียงใหม่เมืองศิลปะ” พบว่า จากผลการสังเคราะห์ข้อมูลภาคสนามและข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก พบว่า แนวทางการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์ให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ “เชียงใหม่เมืองศิลปะ” ควรเน้นการพัฒนาศูนย์ให้มีบทบาทเชิงรุกในฐานะ “กลไกขับเคลื่อน” ที่เชื่อมระหว่างศิลปิน ชุมชน สถาบันการศึกษา ภาครัฐ และองค์กรวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยควรมีการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาอย่างเป็นระบบ ได้แก่ การจัดหลักสูตรหรือกิจกรรมที่มุ่งส่งเสริมศิลปะเชิงพุทธให้มีความร่วมสมัย การสร้างเครือข่ายศูนย์เรียนรู้ร่วมกันในแต่ละอำเภอ หรือพื้นที่ศิลปะเด่น เช่น เวียงชัย เวียงป่าเป้า เมืองเชียงแสน การใช้พื้นที่วัด หรือพื้นที่สร้างสรรค์ใหม่เป็นพื้นที่เรียนรู้ศิลปะและวัฒนธรรม รวมถึงการประสานความร่วมมือกับองค์กรศิลปะระดับชาติและนานาชาติ เช่น สำนักงานศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย กระทรวงวัฒนธรรม หรือเครือข่าย Creative City ของยูเนสโก อีกทั้งควรมีการพัฒนาองค์ประกอบเชิงโครงสร้าง เช่น การจัดตั้งระบบบริหารจัดการภายในศูนย์ให้มีความคล่องตัว มีฐานข้อมูลและคลังความรู้ด้านพุทธศิลป์ที่เข้าถึงง่าย รวมถึงการส่งเสริมทักษะของครูภูมิปัญญาและวิทยากรให้มีสมรรถนะในศตวรรษที่ 21 โดยเน้นการใช้เทคโนโลยี การสื่อสาร และการสร้างสรรค์รูปแบบการเรียนรู้ใหม่ ๆ ที่ดึงดูดเยาวชน นอกจากนี้ควรมีการจัดนิทรรศการหมุนเวียน การประชาสัมพันธ์ และการจัดเวทีนำเสนอผลงานของผู้เรียนสู่สาธารณะอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความเชื่อมโยงระหว่างศูนย์การเรียนรู้กับประชาชน และเสริมภาพลักษณ์ของจังหวัดเชียงใหม่ในฐานะเมืองศิลปะที่ยังรักษาจากพุทธศิลป์และอัตลักษณ์ท้องถิ่น

อภิปรายผลการวิจัย

1. การศึกษาบริบทและบทบาทของศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์ในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์ในจังหวัดเชียงใหม่มีบทบาทสำคัญในการเป็นพื้นที่สร้างสรรค์ที่ผสมผสานระหว่างการศึกษาศิลปะ และวัฒนธรรม โดยใช้พุทธศิลป์เป็นแกนกลางในการเรียนรู้ ศูนย์เหล่านี้ตั้งอยู่ในบริบทที่เอื้ออำนวย เช่น ชุมชนที่มีมรดกทางวัฒนธรรมล้านนา วัดที่มีบทบาททางศิลปะ และบุคลากรในพื้นที่ที่มีภูมิปัญญาทางพุทธศิลป์ จุดเด่นคือการเป็นศูนย์กลางของการอนุรักษ์ ถ่ายทอด และต่อยอดองค์ความรู้ด้านพุทธศิลป์ให้กับเยาวชนและประชาชนทั่วไป พร้อมทั้งแนวทางการพัฒนา “เชียงใหม่เมืองศิลปะ”

อย่างสอดคล้องกับแผนพัฒนาจังหวัด สอดคล้องกับ งานวิจัยของ พระวิสิทธิ์ วงศ์ไสและคณะ เรื่อง ศิลปกรรมบำบัด: พระเจดีย์สร้างความสุข ชุมชนบ้านแม่ห่าง อ.เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย ผลการวิจัยพบว่า 1) ที่มืองค์ประกอบการสร้างเจดีย์ เกิดขึ้นจากความสามัคคีกันของพระสงฆ์และชาวบ้านในทุกชั้นตอน ตั้งแต่การประชุมวางแผน ดำเนินการก่อสร้างจนแล้วเสร็จ และการจัดงานเฉลิมฉลองพระเจดีย์ โดยมี ลักษณะพุทธศิลป์ในรูปแบบเจดีย์ทรงล้านนาแบบฐานเขียงสี่เหลี่ยมจัตุรัส องค์เจดีย์มีสีขาว ตกแต่ง ลวดลายด้วยสีทอง และการสร้างบริเวณพื้นที่รอบพระธาตุเป็นพื้นที่เรียนรู้ลวดลายเวียงกาหลง 2) ความ ศรัทธาจากการสร้างเจดีย์มีความสำคัญมากสำหรับชาวบ้าน เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความรู้สึกมั่นคงและ ปลอดภัย การมีเจดีย์ในวัดจะช่วยสร้างความเชื่อมั่นและความศรัทธาให้กับชุมชน รวมทั้งเป็นศูนย์รวม จิตใจที่สำคัญ 3) การบูรณาการพุทธศิลป์ลวดลายเวียงกาหลงในการสร้างพระเจดีย์ เพื่อพัฒนาจิตใจ ชุมชนสอดคล้องกับหลักธรรม iple และ 5i ซึ่งประกอบด้วยศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา ช่วยพัฒนา ความสุขและความมั่นคงทางจิตใจของชุมชน โดยชาวบ้านร่วมมือกันในทุกชั้นตอนการก่อสร้าง นอกจากนี้ การบูรณาการพุทธศิลป์ลวดลายเวียงกาหลงยังช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น ส่งเสริมจิตใจ ชุมชน และเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับคนรุ่นหลัง (พระวิสิทธิ์ วงศ์ไสและคณะ, 2567 : บทคัดย่อ)

2) วิเคราะห์แนวทางการจัดการเรียนรู้พุทธศิลป์ที่ส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่น พบว่า แนว ทางการจัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นควรใช้กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และการเรียนรู้ จากการปฏิบัติจริง โดยเชื่อมศิลปะพุทธศาสนากับบริบทล้านนาในพื้นที่ อาทิ การสอนผ่านกิจกรรมสร้างงาน พุทธศิลป์ การมีศิลปินหรือครูภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมถ่ายทอดความรู้ รวมถึงการผสมผสานแนวคิดเชิงพุทธ กับเทคโนโลยีดิจิทัลยุคใหม่ แนวทางนี้ช่วยให้ผู้เรียนซึมซับคุณค่าทางวัฒนธรรม เกิดความภาคภูมิใจในอัต ลักษณ์ท้องถิ่น และสามารถสร้างสรรค์ผลงานที่สะท้อนศรัทธาในพุทธศิลป์อย่างร่วมสมัย สอดคล้องกับ งานวิจัยของ อนุพงษ์ ดาวทอง เรื่อง อัตลักษณ์พุทธศิลป์ในจังหวัดเชียงราย ผลการวิจัยพบว่า งานพุทธ ศิลป์ในจังหวัดเชียงรายมีพัฒนาการมาอย่างยาวนานโดยต่อสืบต่อจากงานพุทธศิลป์ล้านนาได้รับการ ผสมผสานงานศิลปะอย่างหลากหลายและได้รับอิทธิพลงานศิลปะต่างๆแต่ยังคงความเป็นอัตลักษณ์ตามยุค ตามสมัยดังที่ได้เห็นกันในอดีตจนถึงปัจจุบัน งานพุทธศิลป์ที่สำคัญของจังหวัดเชียงรายที่เห็นได้ชัดก็คือ งาน พุทธศิลป์เมืองเชียงแสน โดยมีหลักฐานที่ปรากฏหลงเหลืออยู่หลายอย่าง เช่น งานประติมากรรมได้แก่ พระพุทธรูปเชียงแสน งานสถาปัตยกรรม ล้วนมีเอกลักษณ์เด่น โบสถ์ วิหาร อาคารก่ออิฐถือปูน วิหารสมัย เชียงแสนมีเอกลักษณ์ คือ “เป็นหลังคาที่แสดงโครงสร้าง” คือไม่มีฝ้าเพดาน สามารถมองเห็นเครื่องหลังคา ได้ทุกชั้น งานจิตรกรรม ช่วงยุคหลังพุทธศตวรรษที่ 25 จะพบงานจิตรกรรมภาพวิถีชีวิต ประเพณี ของทาง ภาคเหนือที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา คุณค่าอัตลักษณ์งานพุทธศิลป์มีความสัมพันธ์ หลากหลายด้าน อาทิ เช่น คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลป์ด้านหลักธรรมศาสนา การนำหลักธรรมถ่ายทอด ในการสร้างสรรค์ผลงานพุทธศิลป์ คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลป์ด้านทางด้านประวัติศาสตร์ เป็นสิ่ง ที่บอกเรื่องราวจากอดีตสู่ปัจจุบัน คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลป์ด้านทางด้านสุนทรีย์ งานพุทธศิลป์ ประเด็นแห่งความสวยงาม คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลป์ด้านทางด้านสังคม สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่

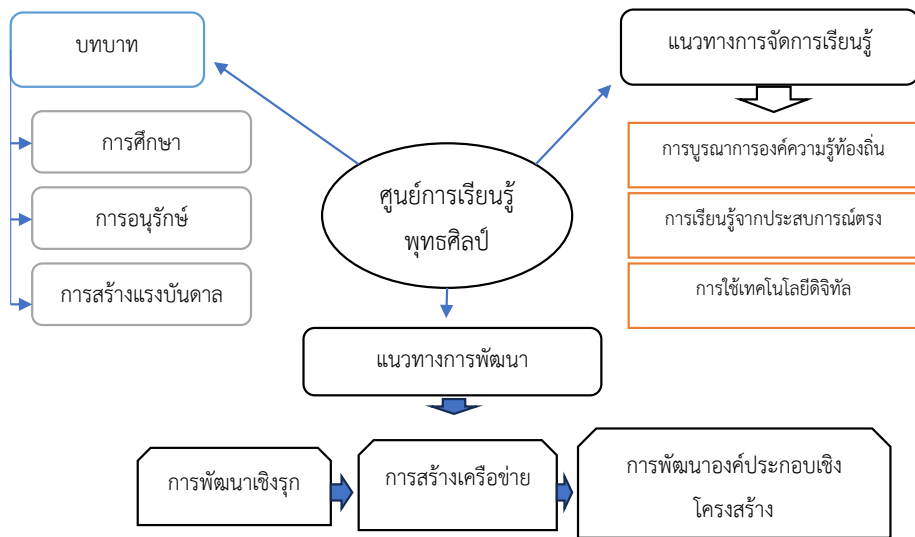
คุณค่าอัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมด้านทางด้านเศรษฐกิจหาหน้าที่ในส่วนสนับสนุนด้านเศรษฐกิจ (อนุพงษ์ ดาวทอง, 2561 : บทคัดย่อ)

3. การนำเสนอสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์ให้สอดคล้องกับ ยุทธศาสตร์ “เชียงรายเมืองศิลปะ” พบว่า การสังเคราะห์ข้อมูลนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงพัฒนา 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านโครงสร้าง ควรมีระบบการบริหารจัดการที่ชัดเจน ฐานข้อมูลองค์ความรู้ และเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน 2) ด้านเนื้อหา ควรจัดกิจกรรมและหลักสูตรที่เชื่อมโยงศิลปะ พุทธ ศาสนา และอัตลักษณ์ท้องถิ่นอย่างสร้างสรรค์ และ 3) ด้านการมีส่วนร่วม ส่งเสริมให้ชุมชน เยาวชน และ ศิลปินในพื้นที่มีบทบาทร่วมในการจัดการเรียนรู้ พร้อมกับการสื่อสารผลงานผ่านนิทรรศการ งาน สร้างสรรค์ และเวทีสาธารณะ เพื่อให้ศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อน ยุทธศาสตร์ “เชียงรายเมืองศิลปะ” อย่างยั่งยืน สอดคล้องกับ งานวิจัยของ สัญญา ศิริพานิช เรื่อง อิทธิพลของปัญญาสาตกที่มีต่อพุทธศิลปกรรมในเขตพุทธสถาน : กรณีศึกษาวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่ ได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของ วรรณกรรมพุทธศาสนา อย่าง “ปัญญาสาตก” ในการเป็นแรงบันดาลใจ สำคัญของการสร้างสรรค์งานพุทธศิลป์ โดยมีผลต่อทั้งเนื้อหาและจิตวิญญาณของผู้สร้างสรรค์ศิลปกรรม โดยเฉพาะในบริบทวัดล้านนา งานพุทธศิลป์ที่ได้รับอิทธิพลจากปัญญาสาตก อาทิ จิตรกรรมฝาผนัง วิหาร หอไตร และงานปูนปั้น ล้วนสะท้อนถึงคตินิยม ความกรุณา และปัญญาอันเป็นอุดมคติของชีวิต ทั้งยังมีบทบาทในการอบรมจิตวิญญาณของทั้งผู้สร้างและผู้เสพศิลป์ ศิลปินในอดีตมองการสร้างสรรค พุทธศิลป์ว่าเป็น “วิถีแห่งการปฏิบัติธรรม” มากกว่าจะเป็นเพียงผลงานทางศิลปะ ด้วยจิตที่มุ่งมั่นและ เคารพในพระธรรม การฝึกสมาธิก่อนการสร้างงาน ศิลปินเหล่านี้ถือว่าศิลปะมิใช่เพียงภายนอกแต่เป็น กระบวนการฝึกตนภายใน จึงส่งผลให้งานศิลป์ที่ปรากฏมีความลึกซึ้งทางพุทธปรัชญาและศรัทธาอย่าง แท้จริง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์ในปัจจุบัน ที่มุ่งสืบทอดมิใช่เพียง ฝีมือ แต่รวมถึงจิตวิญญาณแห่งการรู้แจ้งด้วย (สัญญา ศิริพานิช, 2557 : บทคัดย่อ)

สรุปองค์ความรู้

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย “วิเคราะห์ศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์เพื่อขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ เชียงรายเมืองศิลปะ” มีรายละเอียดตามแผนภาพดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์ศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์เพื่อขับเคลื่อนยุทธศาสตร์เชียงรายเมืองศิลปะ” ได้สรุปองค์ความรู้สำคัญว่า ศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์มีบทบาทเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงศิลปะล้านนา พุทธศิลป์ และภูมิปัญญาท้องถิ่น เข้ากับกระบวนการเรียนรู้ร่วมสมัย โดยใช้การเรียนรู้จากประสบการณ์จริง การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล และการมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอน ในการช่วยเสริมสร้างอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจในท้องถิ่นให้กับผู้เรียน ศูนย์ฯ ทำหน้าที่เป็นพื้นที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ระหว่างรุ่น เป็นเวทีแสดงออกเชิงสร้างสรรค์ และมีบทบาทต่อการอนุรักษ์ศิลปกรรมแบบมีชีวิต โดยเฉพาะในสภาพแวดล้อมของเชียงรายที่มีทุนทางวัฒนธรรมสูง แนวทางการพัฒนาในอนาคตควรเน้นการจัดการแบบมีระบบ การสร้างเครือข่ายระหว่างศูนย์ในแต่ละพื้นที่ และการสนับสนุนครูภูมิปัญญาให้มีทักษะและเครื่องมือทันสมัย ทั้งนี้ ศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์สามารถเป็นกลไกขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ “เชียงรายเมืองศิลปะ” ได้หากมีการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากทั้งภาครัฐ เอกชน และภาคประชาสังคม โดยผ่านการบูรณาการศิลปะกับการเรียนรู้ การท่องเที่ยว และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในท้องถิ่น สร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาเมืองอย่างมีเอกลักษณ์และจิตวิญญาณในท้องถิ่น

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์ศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์เพื่อขับเคลื่อนยุทธศาสตร์เชียงรายเมืองศิลปะ” ผู้วิจัยได้กำหนดข้อเสนอแนะไว้เพื่อเป็นประโยชน์ในงานวิจัยซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะในเชิงนำประโยชน์ไปใช้

ควรส่งเสริมการจัดตั้ง “ศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์” อย่างเป็นระบบภายในสถานศึกษาในจังหวัดเชียงราย โดยใช้หลักสูตรที่เชื่อมโยงกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและยุทธศาสตร์เมืองศิลปะ หน่วยงานภาครัฐและเอกชนควรร่วมมือกันในการสนับสนุนทรัพยากร บุคลากร และเวทีแสดงผลงานศิลปะเพื่อกระตุ้นการมีส่วนร่วมของเยาวชนและชุมชนในกระบวนการเรียนรู้พุทธศิลป์ และควรนำผลการวิจัยนี้ไปใช้เป็นแนวทางในการออกแบบกิจกรรมส่งเสริมอัตลักษณ์ศิลปกรรมและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่ โดยให้ความสำคัญกับความยั่งยืนและการมีส่วนร่วมของชุมชน

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษารูปแบบศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์ในจังหวัดอื่นที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันเพื่อเปรียบเทียบและพัฒนาแนวทางที่เหมาะสมกับบริบทเฉพาะของเชียงราย ควรวิจัยเชิงลึกในด้านการถ่ายทอดความรู้ศิลปกรรมผ่านกิจกรรมสร้างสรรค์ เช่น เวิร์กช็อป หรือนิทรรศการแบบมีส่วนร่วม เพื่อวิเคราะห์ผลลัพธ์ด้านการเรียนรู้และจิตสำนึกทางวัฒนธรรม และควรต่อยอดงานวิจัยไปสู่การพัฒนา “คู่มือแนวปฏิบัติ” หรือ “โมเดลการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้พุทธศิลป์” เพื่อให้หน่วยงานต่าง ๆ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเป็นรูปธรรม

เอกสารอ้างอิง

- วิมลรัตน์ นาคทิพย์. (2564). ศูนย์การเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมกับการสืบทอดอัตลักษณ์ท้องถิ่นในภาคเหนือ. วารสารวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชน, 13(1), 45–59.
- พระวิสิทธิ์ วงศ์ไส และคณะ. (2566). ศิลปกรรมบำบัด: พระเจดีย์สร้างความสุข ชุมชนบ้านแม่ห่าง อ.เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย. วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา. 15(1), 119–137.
- สัญญา ศิริพานิช. (2557). อิทธิพลของปัญญาสชาดกที่มีต่อพุทธศิลปกรรมในเขตพุทธสถาน : กรณีศึกษาวัดในอำเภอเมืองเชียงใหม่. วารสารวิจัยศิลป มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 5(2), 133–183.
- อัญชลี ธรรมวัตร. (2562). การจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในศูนย์เรียนรู้ศิลปะเชิงพุทธในพื้นที่ชายขอบ. วารสารศิลปวัฒนธรรมศึกษา, 6(2), 71–85.
- ดาวทอง, อ.อนุพงษ์. (2561). อัตลักษณ์พุทธศิลปกรรมในจังหวัดเชียงราย. วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง, 7(2), 252–259.
- ทฤษฎีการเรียนรู้. (2568). ทฤษฎีการเรียนรู้. สืบค้นข้อมูลจาก https://eledu.ssru.ac.th/wipada_pluginfile.php/34/course/section/20/ทฤษฎีการเรียนรู้.pdf
- ภัทราวดี บัวชุม. (2560). พุทธศิลป์ล้านนา: การสืบทอดและการเปลี่ยนผ่าน. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ล้านนา.

พงศกร ธรรมศิริ. (2565). การจัดการเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมกับการพัฒนาอัตลักษณ์ท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: สถาบันการเรียนรู้ชุมชน.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2564). กรอบแนวคิดทักษะในศตวรรษที่ 21 กับการจัดการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ: สกศ.

ศูนย์ข้อมูลเชียงราย ปี 2566. (2568). แหล่งวัฒนธรรมสร้างสรรค์ในจังหวัดเชียงราย. สืบค้นจาก www.chiangraidata.go.th

UNESCO. (2022). **Creative Cities Network: City of Design - Chiang Rai**. Retrieved from <https://en.unesco.org/creative-cities/>

รูปแบบกระบวนการเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุตามแนวคิดพุทธบูรณาการ LEARNING PROCESS MODEL FOR THE ELDERLY BASED ON THE INTEGRATED BUDDHIST CONCEPT

พระมหาทวีรุณ ปญญาทีโป (ปญญาณี), พระมหาวชิรวิชญ์ วชิรเมธี (คามพิณิจ),
พระจิรภัทร อธิปญโญ (ชูเล็ก), พระมหาวีรภัทร วีรภทโท (เที่ยงแท้) และกิตติ เบนญญาบวรกิตติ
วัดดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี

PhraMahaThawee Boon Panyadeepo (Panyanee), PhraMahaWachirawich Wachiramethi
(Kamphinit), Phra Jirapat Adhipanyo (Chulek), Phra Maha Weeraphat Weerapatto
(Thiangthae) and Kitti Benyabowonkitti
Don Chedi Temple, Suphan Buri Province
E-mail: Tanabut.aom555@gmail.com

Received 15 February 2025; Revised 2 May 2025; Accepted 30 June 2025.

บทคัดย่อ

การเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุตามแนวคิดพุทธบูรณาการเป็นกระบวนการพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ที่ผสมผสานหลักธรรมในพระพุทธศาสนากับการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในทุกมิติ ได้แก่ มิติทางร่างกาย จิตใจ ปัญญา และสังคม โดยใช้กระบวนการฝึกสมาธิ การเจริญสติ และกิจกรรมที่เหมาะสมเพื่อพัฒนาสุขภาพกาย การเสริมสร้างจิตใจที่สงบผ่านการวิปัสสนาและเมตตาภาวนา รวมถึงการสร้างปัญญาโดยการศึกษาอริยสัจ 4 ไตรลักษณ์ และอิทธิบาท 4 เพื่อให้เข้าใจธรรมชาติของชีวิต การเรียนรู้อย่างสนับสนุนการมีส่วนร่วมในสังคมผ่านการถ่ายทอดภูมิปัญญาและการทำงานอาสาสมัคร โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ถูกออกแบบให้เกิดขึ้นผ่านกิจกรรมกลุ่ม การปฏิบัติจริง และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในชุมชน ทำให้ผู้สูงอายุสามารถยอมรับและปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลงในชีวิต มีสุขภาพกายและจิตที่ดี และดำรงชีวิตอย่างสงบสุข แนวคิดพุทธบูรณาการจึงสามารถส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ สร้างความเข้มแข็งให้กับครอบครัว ชุมชน และสังคมในภาพรวม เป็นแนวทางที่ตอบสนองความต้องการของสังคมสูงวัยในยุคปัจจุบัน

คำสำคัญ : รูปแบบการเรียนรู้, สำหรับผู้สูงอายุ, พุทธบูรณาการ

Abstract

Learning for older adults based on the concept of Buddhist integration is a process of developing learning models that incorporate Buddhist principles with lifelong learning to enhance the quality of life for older adults in all dimensions—physical, mental, intellectual,

and social. This approach utilizes meditation practices, mindfulness cultivation, and appropriate activities to improve physical health, foster mental peace through Vipassana meditation and loving-kindness meditation, and develop wisdom through the study of the Four Noble Truths, the Three Characteristics, and the Four Bases of Success to understand the nature of life. Furthermore, this learning process supports social participation through the sharing of wisdom and engagement in volunteer work. The learning process is designed to take place through group activities, hands-on practice, and experience-sharing within communities, enabling older adults to accept and adapt to changes in life, maintain good physical and mental health, and live peacefully. The concept of Buddhist integration not only promotes the quality of life for older adults but also strengthens families, communities, and society as a whole. It serves as an effective and sustainable approach to addressing the needs of an aging society in the modern era.

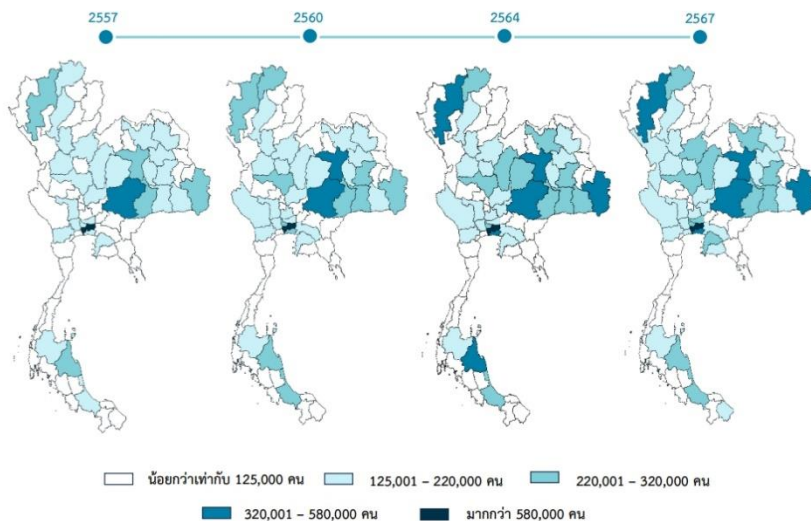
Keywords : Learning Models, Older Adults, Buddhist Integration

บทนำ

นับตั้งแต่ศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา โลกต้องเผชิญกับปัญหาการเพิ่มขึ้นของประชากรผู้สูงอายุอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลจากความก้าวหน้าทางการแพทย์และสาธารณสุขที่ช่วยยืดอายุขัยของมนุษย์ โดยในปี ค.ศ. 2005 พบว่ามีประชากรผู้สูงอายุทั่วโลกถึง 672 ล้านคน ซึ่งสองในสามของจำนวนนี้อาศัยอยู่ในประเทศกำลังพัฒนา แสดงให้เห็นการจัดการปัญหาและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรกลุ่มนี้ในบริบทที่แตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ (United Nations Development Program (UNDP), 2005: 26) ปัจจุบันที่โลกมีวิวัฒนาการก้าวหน้าในด้านต่าง ๆ ในด้านเทคโนโลยีการผลิตและการแพทย์ ความก้าวหน้าส่งผลให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นและอายุเฉลี่ยของประชากรเพิ่มสูงขึ้น ส่งผลให้หลายประเทศทั่วโลกเผชิญกับแนวโน้มการเพิ่มขึ้นของประชากรผู้สูงอายุทุกปี สำหรับประเทศไทย จากข้อมูลพื้นฐานของครัวเรือนโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ พ.ศ. 2566 พบว่าประเทศไทยมีผู้สูงอายุที่มีอายุเกิน 60 ปีจำนวน 13.64 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 19.5 ของประชากรทั้งหมด สะท้อนถึงการเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างชัดเจน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม, 2566: 2) สถานการณ์ที่ประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุเต็มตัว จากข้อมูลที่แสดงถึงการเพิ่มขึ้นของประชากรสูงวัย ส่อให้เห็นถึงความจำเป็นที่ครอบครัวและหน่วยงานต่าง ๆ ต้องตระหนักและเตรียมรับมืออย่างเหมาะสม เนื่องจากผู้สูงวัยมักเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกายและจิตใจที่อาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิต หากสามารถปรับตัวได้ ผู้สูงอายุก็จะสามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุข แต่หากปรับตัวไม่ได้ อาจเสี่ยงต่อปัญหาสุขภาพจิตที่ตามมา (ตระกูล พุมงาม และ สุวัฒน์ รักขันโทตะ, 2564: 468)

รายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2555 ได้เสนอแนวคิด “Active Ageing” หรือ “พลฒพลัง” ซึ่งมีการแปลเป็นภาษาไทยหลากหลาย เช่น “วุฒิวัย” และ “ผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ” โดยให้

ความสำคัญกับการเสริมสร้างศักยภาพของผู้สูงอายุในหลากหลายมิติ ทั้งด้านสุขภาพที่ดีซึ่งเน้นการป้องกันโรคและลดปัจจัยเสี่ยง ด้านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และสังคม เพื่อส่งเสริมบทบาทและคุณค่าของผู้สูงอายุในฐานะทรัพยากรที่ยังมีศักยภาพ ตลอดจนด้านหลักประกันความมั่นคง ทั้งในแง่ความปลอดภัยทางกาย สังคม และการเงิน รวมถึงการเข้าถึงบริการที่จำเป็นและการได้รับการดูแลที่เหมาะสม แนวคิดพัฒนาพลังนี้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของผู้สูงอายุในการใช้ภูมิปัญญา ทักษะ และประสบการณ์เพื่อสร้างคุณประโยชน์ต่อครอบครัว ชุมชน และสังคมโดยรวม พร้อมเน้นย้ำถึงความสำคัญของการเตรียมความพร้อมทั้งด้านสุขภาพ การมีส่วนร่วมทางสังคม และการสร้างหลักประกันชีวิตที่มั่นคง เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพและความสุขในบริบทของสังคมสูงวัยที่กำลังขยายตัวอย่างรวดเร็วในยุคปัจจุบัน (ดวงเดือน รัตนะมงคลกุล และคณะ, 2558: 48-60) สำนักงานสถิติแห่งชาติจัดทำสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทยครั้งแรกในปี พ.ศ. 2537 สำหรับการสำรวจในปีพ.ศ. 2567 เป็นการสำรวจครั้งที่ 8 โดยจัดเก็บข้อมูลจากครัวเรือนตัวอย่างทั่วประเทศจำนวน 86,880 ครัวเรือน เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลของลักษณะทางประชากรเศรษฐกิจ สังคม ภาวะสุขภาพ การก่อกวน รวมถึงลักษณะการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุ รายงานฉบับนี้นำเสนอผลในระดับจังหวัด ซึ่งสรุปผล การสำรวจที่สำคัญ ได้ดังนี้ จังหวัดที่มีจำนวนผู้สูงอายุมากที่สุด 5 ลำดับแรก (ไม่รวม กทม.) เป็นจังหวัดขนาดใหญ่ ได้แก่ นครราชสีมา 575,128 คน เชียงใหม่ 451,761 คน อุบลราชธานี 401,029 คน ขอนแก่น 395,680 คน และ สมุทรปราการ 386,458 คน ขณะที่จังหวัดที่มีผู้สูงอายุน้อยที่สุดเป็นจังหวัดที่มีประชากรน้อย ได้แก่ สมุทรสงคราม 37,404 คน สิงห์บุรี 39,487 คน พังงา 40,081 คน นครนายก 40,935 คน และ ตราด 43,483 คน (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2567: จ) ดังรูปภาพนี้

แผนภาพที่ 1 แผนที่แสดงจำนวนประชากรผู้สูงอายุ ปี 2557 – 2567

แหล่งที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ

ในปัจจุบันประเทศไทยมีสัดส่วนประชากรสูงวัยเพิ่มขึ้นเนื่องจากจำนวนเด็กเกิดลดลงและคนมีอายุยืนยาวขึ้น ซึ่งเป็นผลจากการที่ประเทศไทยประสบผลสำเร็จในนโยบายด้านประชากรและการวางแผนครอบครัว อีกทั้งภาวะเศรษฐกิจและการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไป ทำให้อัตราการเกิดลดลงอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งความก้าวหน้าทางการแพทย์ สาธารณสุข และเทคโนโลยี ทำให้ประชากรมีอายุยืนยาวขึ้น ส่งผลให้โครงสร้างประชากรของประเทศไทยเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ (Complete Aged Society) คือ ประชากรอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป มีมากกว่าร้อยละ 20 ของประชากรทั่วประเทศ (หรือประชากรอายุ 65 ปีขึ้นไป มากกว่าร้อยละ 14) ซึ่งส่งผลต่อสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมโดยรวมของประเทศ ทำให้ต้องมีการจัดระบบการดูแลผู้สูงอายุในระยะยาวให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี เช่น การจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่อย่างจำกัด การปรับปรุงระบบเกษียณอายุราชการ การจัดสรรสวัสดิการที่จำเป็นสำหรับผู้สูงอายุ การเตรียมระบบขนส่งมวลชนสาธารณะสำหรับผู้สูงอายุ และการออกแบบสถาปัตยกรรมเพื่อคนทั้งมวล (Universal Design) หรือแนวคิดการออกแบบสิ่งแวดล้อม การสร้างอาคารสถานที่ และสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อให้ทุกคนที่อยู่ในสังคมโดยเฉพาะผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2567: 1)

ทางพระพุทธศาสนามีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาส่งเสริมการเห็นคุณค่าในตนเองของผู้สูงวัย โดยการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้มีการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขในปัจจุบัน เป็นหลักธรรมที่สอนให้รู้จักพึ่งพาตนเอง สร้างตนเองให้มีความมั่นคง มั่งคั่ง และ เป็นคนดี เป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้เกิดประโยชน์สุขกับตนเองในปัจจุบันด้วยการปฏิบัติเพื่อให้ได้มา ซึ่งปัจจัยต่าง ๆ สำหรับการดำรงชีพที่ดี ประโยชน์ปัจจุบันเป็นจุดเริ่มต้น หรือจุดหมายเฉพาะหน้า เป็นประโยชน์ที่มองเห็นกันอยู่ที่เข้าใจง่าย ๆ เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน เป็นเรื่องธรรมดาสามัญที่พบเห็น โดยทั่วไป ได้แก่ ลาภ ยศ สรรเสริญ การงาน ทรัพย์สินฐานะ เกียรติ ชีวิตครอบครัวมีความสุข เป็นต้น ในหลักพระพุทธศาสนาการได้มาซึ่งสิ่งที่กล่าวมานี้ต้องได้มาโดยสุจริต ขอบธรรม ไม่ใช่ได้มาด้วยการ เบียดเบียนผู้อื่น และการให้ได้มาก็ต้องใช้กับตนเองและบริวารให้ถูกต้องเหมาะสม มีความสุขร่วมกัน (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2556: 538)

รูปแบบการเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุตามแนวคิดพุทธบูรณาการมีความสำคัญอย่างยิ่งในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงวัยในทุกมิติ ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และปัญญา โดยเฉพาะเมื่อประเทศไทยเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ แนวคิดพุทธบูรณาการเน้นการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับหลักธรรม อิทธิบาท 4 สติปัญญา 4 และสัปปุริสธรรม ที่ช่วยส่งเสริมให้ผู้สูงวัยมีแรงจูงใจในการพัฒนาตนเอง มีจิตใจสงบ เบิกบาน และสามารถยอมรับการเปลี่ยนแปลงของชีวิตตามหลักอนิจจัง โดยการเรียนรู้ในรูปแบบนี้มุ่งเน้นการมีส่วนร่วม การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการฝึกฝนตนเองผ่านกิจกรรมทางธรรม เช่น การปฏิบัติสมาธิ วิปัสสนา การฟังธรรม และการทำกิจกรรมจิตอาสาในชุมชน ซึ่งช่วยเสริมสร้างคุณค่าในตนเอง ลดความรู้สึกโดดเดี่ยว และกระตุ้นศักยภาพทางสังคม ส่งผลให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ มีเป้าหมาย และมีความสุขในชีวิตประจำวัน อีกทั้งยังเป็นการเตรียมใจรับมือกับความเสื่อมทาง

ร่างกายอย่างมีสติและปัญญา เป็นการพัฒนาชีวิตอย่างสมดุลระหว่างโลกธรรมและธรรมะ ช่วยให้ผู้สูงอายุเป็นพลังทางสังคมที่มีคุณค่ายิ่งในยุคประชากรสูงวัย

จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ โดยมีประชากรผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แสดงถึงความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างประชากรที่มีผลกระทบต่อมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพชีวิตของประชากรสูงวัย การดูแลและส่งเสริมศักยภาพของผู้สูงอายุจึงกลายเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องได้รับการพิจารณาอย่างเร่งด่วน ทั้งนี้ แนวคิด “พุทธบูรณาการ” ได้รับความสนใจในฐานะกรอบแนวทางที่สามารถส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ โดยการพัฒนาผู้สูงอายุในทุกมิติ ทั้งด้านสุขภาพกาย สุขภาพจิต และการพัฒนาทางปัญญาและจิตวิญญาณ แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับทฤษฎี “พหุพลัง” (Active Ageing) ที่ให้ความสำคัญกับสุขภาพ การมีส่วนร่วม และความมั่นคงในชีวิต ผู้สูงอายุสามารถใช้ภูมิปัญญา ความรู้ และประสบการณ์สร้างคุณค่าให้กับตนเองและสังคม กระบวนการเรียนรู้ตามแนวพุทธบูรณาการยังส่งเสริมให้ผู้สูงอายุปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลง มีความสุข และดำรงชีวิตอย่างสมดุลในสังคมสูงวัยผ่านหลักธรรม ศีล สมาธิ และปัญญา การพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ที่บูรณาการมิติทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นหนทางสำคัญในการเสริมสร้างศักยภาพของผู้สูงอายุให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและมีบทบาทสร้างสรรค์ต่อครอบครัว ชุมชน และสังคมโดยรวม

ความหมายทั่วไปของผู้สูงอายุในสังคมไทย

นิยามและความหมายของผู้สูงอายุ

คำว่า “ผู้สูงอายุ” (Older Adults) ได้ถูกบัญญัติครั้งแรกในประเทศไทยโดย พลเอกอรรถสิทธิ์ สิทธิสุนทร ในการประชุมระหว่างแพทย์อาวุโส และผู้อาวุโสจากแวดวงต่าง ๆ เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2512 โดยใช้คำว่า “ผู้สูงอายุ” แทนคำว่า “คนแก่” หรือ “คนชรา” เพราะเป็นคำที่สุภาพและดูเป็นกลาง รวมทั้งเป็นการให้เกียรติแก่ผู้สูงอายุด้วย ทั้งนี้เพราะผู้ที่มีอายุ 60 หรือ 60 กว่าบางคนก็ยังคงมีศักยภาพในการทำงาน สำหรับความหมายของคำว่า ผู้สูงอายุ นั้นได้มีนักวิชาการหน่วยงาน องค์กรต่าง ๆ ให้ความหมายไว้เป็นที่หลากหลาย ดังนี้

ตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 มาตรา 3 ของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้ให้คำจำกัดความของ “ผู้สูงอายุ” ว่าหมายถึง บุคคลที่มีอายุหกสิบปีบริบูรณ์ขึ้นไปและมีสัญชาติไทย โดยทั่วไป ผู้สูงอายุ (Older Person) หมายถึงประชากรชายและหญิงที่มีอายุเกิน 60 ปีขึ้นไป และประเทศไทยได้จัดระดับของการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุไว้เป็น 3 ระดับ ได้แก่ 1) “สังคมผู้สูงอายุ” (Aging Society) คือประเทศที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 10 หรือมีประชากรอายุ 65 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 7 ของประชากรทั้งหมด แสดงว่าประเทศนั้นกำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ 2) “สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์” (Aged Society) คือประเทศที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 20 หรือมีประชากรอายุ 65 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 14 ของประชากรทั้งหมด แสดงว่าประเทศนั้นได้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์แล้ว และ 3) “สังคมผู้สูงอายุอย่างเต็มที่” (Super-Aged

Society) คือประเทศที่มีประชากรอายุ 65 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด ซึ่งสะท้อนว่าประเทศนั้นได้เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุในระดับสูงสุด (กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2546: 1)

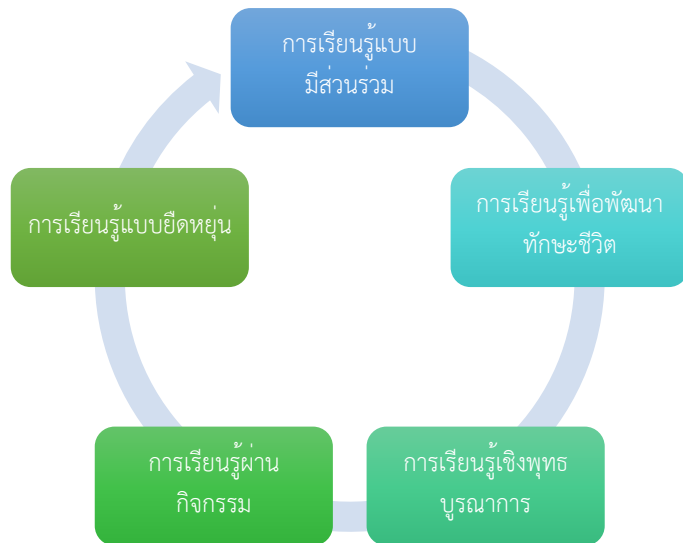
นริสรา พิงโพธิ์สภ และคณะ ให้นิยามความหมายของผู้สูงอายุไว้ว่า ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลซึ่งมีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป บางครั้งเรียกว่า ผู้สูงวัย ผู้เฒ่า คนชรา คนแก่ เกณฑ์การจำแนกผู้สูงอายุ อาจแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ สำหรับประเทศไทยกำหนดให้ผู้ที่มิอายุ 60 ปี ขึ้นไป เรียกว่าเป็นผู้สูงอายุ สำหรับการจำแนกความสูงอายุ สามารถพิจารณาจากความสูงอายุด้านชีวภาพเป็นการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย จากการเสื่อมของอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย ความสูงอายุทางด้านจิตวิทยา เป็นความสามารถของบุคคลในการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปพิจารณาจากความจำ การรับรู้ สติ ความรู้สึกอารมณ์ และแรงจูงใจ ความสูงอายุทางด้านสังคมเป็นบทบาท ความสามารถการทำหน้าที่ทางสังคมของผู้สูงอายุต่อบุคคลอื่นในสังคมซึ่งขึ้นอยู่กับความมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน และความสูงอายุทางด้านกฎหมาย ประกอบด้วย เกณฑ์ในการกำหนดความสูงอายุตามปีปฏิทินที่แตกต่างกันไปตามสังคม และวัฒนธรรมของแต่ละประเทศ เพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการปลดเกษียณ หรือพิจารณาให้ค่าตอบแทนหรือสวัสดิการต่าง ๆ (นริสรา พิงโพธิ์สภ และฐาศุภกร จันประเสริฐ, 2555: 6)จากการที่นักวิชาการหลายท่านได้ นิยามและความหมายคำว่า “ผู้สูงอายุ” หมายถึง บุคคลที่มีอายุ 60 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป ไม่ว่าจะเพศหญิงและเพศชายก็ตาม ถือว่าเป็นผู้สูงอายุ

สรุปได้ว่าคำว่า “ผู้สูงอายุ” หมายถึง บุคคลที่มีอายุ 60 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป ทั้งเพศชายและหญิง โดยมีการใช้คำนี้ครั้งแรกในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2512 เพื่อแทนคำว่า “คนแก่” หรือ “คนชรา” ด้วยความสุภาพและให้เกียรติ ความหมายของผู้สูงอายุครอบคลุมทั้งด้านกฎหมาย ชีวภาพ จิตวิทยา และสังคม โดยกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ได้จำแนกระดับการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุเป็น 3 ระดับ คือ การก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ และสังคมผู้สูงอายุอย่างเต็มที่ แสดงถึงความสำคัญของการดูแลและพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

รูปแบบการเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุ

ความหมายของคำว่า “รูปแบบ” เป็นโครงสร้างที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบหรือตัวแปรต่าง ๆ สามารถใช้รูปแบบอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีในปรากฏการณ์ธรรมชาติหรือในรูปแบบต่าง ๆ อธิบายถึงลำดับขั้นตอนขององค์ประกอบหรือกิจกรรมในระบบ (บุญชม ศรีสะอาด, 2547: 47) หรือแบบจำลองอย่างง่ายหรือย่อยส่วนของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้เสนอรูปแบบดังกล่าวได้ศึกษาและพัฒนาขึ้นมาเพื่อแสดงหรืออธิบายปรากฏการณ์ให้เข้าใจได้ง่ายขึ้นหรือในบางกรณีอาจจะใช้ประโยชน์ในการทำนายปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้น ตลอดจนอาจใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไปเป็นสิ่งที่สร้างหรือพัฒนาขึ้นจากแนวคิดทฤษฎีที่ได้ศึกษามาของผู้สร้างเองเพื่อถ่ายทอดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ

โดยใช้สื่อที่ทำให้เข้าใจได้ง่าย กระชับ ถูกต้อง และสามารถตรวจสอบเปรียบเทียบกับปรากฏการณ์จริงได้ การพัฒนารูปแบบจึงเป็นการวิจัยที่มุ่งเน้นที่จะนำผลการวิจัยมาปรับปรุง เปลี่ยนแปลง เพิ่มคุณภาพ ประสิทธิภาพ การทำงานปกติในองค์กรหรือหน่วยงานต่าง ๆ โดยอาศัยยุทธศาสตร์ วิธีการ หรือเทคนิคต่าง ๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะธรรมชาติของงานหรือหน่วยงานนั้น ๆ (ขวัญณา สุขคร, 2554: 74) การเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุมีความสำคัญอย่างยิ่งในสังคมที่กำลังก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัย เนื่องจากการเรียนรู้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงในวัยหนุ่มสาว แต่เป็นกระบวนการที่ช่วยส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุให้สามารถปรับตัวและดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข แนวทางการจัดรูปแบบการเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุจึงควรสอดคล้องกับความต้องการ ความสนใจ และความสามารถเฉพาะบุคคลของผู้เรียน โดยให้ความสำคัญเรื่องการส่งเสริมศักยภาพในมิติต่าง ๆ ตามแผนภาพที่ 2 ดังนี้

แผนภาพที่ 2 รูปแบบการเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุ

รูปแบบการเรียนรู้ 1 การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้แลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และความคิดเห็น ผ่านกิจกรรมกลุ่ม การสนทนา และการทำงานร่วมกันในชุมชน จะช่วยกระตุ้นการมีส่วนร่วมและส่งเสริมความสัมพันธ์ทางสังคม

รูปแบบการเรียนรู้ 2 การเรียนรู้เพื่อพัฒนาทักษะชีวิต การพัฒนาทักษะที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประจำวัน ในด้านการจัดการด้านการเงิน การดูแลสุขภาพ หรือการใช้เทคโนโลยีพื้นฐาน เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถพึ่งพาตนเองและปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงของโลกได้

รูปแบบการเรียนรู้ 3 การเรียนรู้เชิงพุทธบูรณาการ ใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ในการส่งเสริมการพัฒนาจิตใจ ความสงบ ความสมดุลทางอารมณ์ และการเรียนรู้เพื่อสร้างคุณค่าแก่ชีวิตตนเองและผู้อื่น

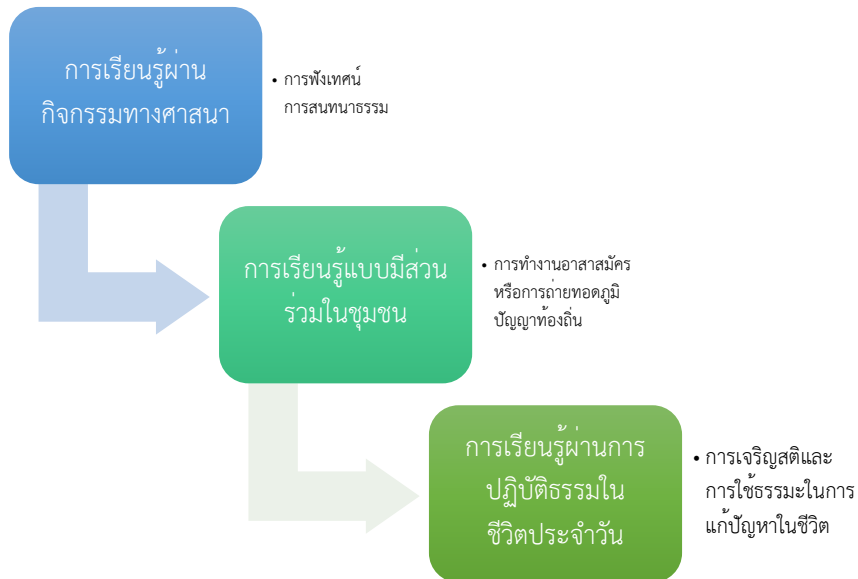
รูปแบบการเรียนรู้ 4 การเรียนรู้ผ่านกิจกรรม การเรียนรู้ผ่านกิจกรรมที่สร้างความเพลิดเพลินและช่วยเสริมสร้างสมรรถภาพทางกายและจิตใจ ผ่านการทำงานฝีมือ การปลูกต้นไม้ การร้องเพลง หรือการออกกำลังกายเบา ๆ

รูปแบบการเรียนรู้ 5 การเรียนรู้แบบยืดหยุ่น ออกแบบหลักสูตรที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสมของผู้สูงอายุแต่ละคน การจัดเวลาเรียนที่ยืดหยุ่น การเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการ และการใช้วิธีการสอนที่หลากหลาย หรือสอนใช้สื่อออนไลน์ หรือการบรรยายแบบโต้ตอบ

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ของผู้สูงอายุมีพื้นฐานมาจากจิตวิทยาพัฒนาการและทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ (Andragogy) ที่เสนอโดยมัลคอล์ม โนลส์ (Malcolm Knowles) พบว่า ผู้ใหญ่มีแรงจูงใจในการเรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิตจริง มีความต้องการเรียนรู้ในสิ่งที่เกี่ยวข้องกับบทบาทและหน้าที่ของตนในชีวิตประจำวัน และต้องการมีส่วนร่วมในการวางแผนและประเมินผลการเรียนรู้ของตนเอง นอกจากนี้ยังมีทฤษฎีพัฒนาการของอีริก อีริกสัน (Erik Erikson) ที่เชื่อว่า ผู้สูงอายุอยู่ในระยะของ “ความสมบูรณ์แห่งชีวิตกับความสิ้นหวัง” (Integrity vs. Despair) ซึ่งการเรียนรู้ช่วยให้พวกเขาสะท้อนคุณค่าและความหมายของชีวิต และยอมรับอดีตได้อย่างสงบสุข อีกทั้งทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของแบนดูรา (Albert Bandura) ยังชี้ให้เห็นว่าการเรียนรู้ของผู้สูงอายุสามารถเกิดขึ้นผ่านการสังเกตแบบอย่างและการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ขณะที่ทฤษฎีการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) เน้นการเรียนรู้เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดช่วงชีวิต โดยเฉพาะในวัยสูงอายุที่ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ สังคม และจิตใจ การส่งเสริมการเรียนรู้จึงเป็นการช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถปรับตัว มีคุณภาพชีวิตที่ดี และดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่าในบริบทของสังคมสูงวัย

การเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุตามแนวคิดพุทธบูรณาการ

การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) เป็นกลไกสำคัญที่ช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ แนวคิดพุทธบูรณาการ เป็นการผสมผสานหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนากับการเรียนรู้ในชีวิตประจำวัน จึงเป็นแนวทางที่เหมาะสมสำหรับการส่งเสริมความสุขและความสมดุลในชีวิตผู้สูงอายุ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2548: 15) แนวคิดพุทธบูรณาการในกระบวนการเรียนรู้ การบูรณาการหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ด้วย ศิล สมาธิ และปัญญา สู่กระบวนการเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุ ช่วยเสริมสร้างทั้งสุขภาพกาย จิตใจ และปัญญา แนวคิดพุทธบูรณาการผ่านการเรียนรู้ที่สร้างความสมดุลในทุกมิติของชีวิต ในเรื่องการฝึกสมาธิเพื่อเสริมสร้างความสงบ การเจริญปัญญาเพื่อเข้าใจธรรมชาติของชีวิต และการพัฒนาศีลเพื่ออยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสงบสุข (ดวงเดือน รัตนะมงคลกุล และคณะ, 2558, : 48) การเรียนรู้ตามแนวคิดพุทธบูรณาการสามารถออกแบบในรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้

แผนภาพที่ 3 รูปแบบการเรียนรู้ตามแนวคิดพุทธบูรณาการ

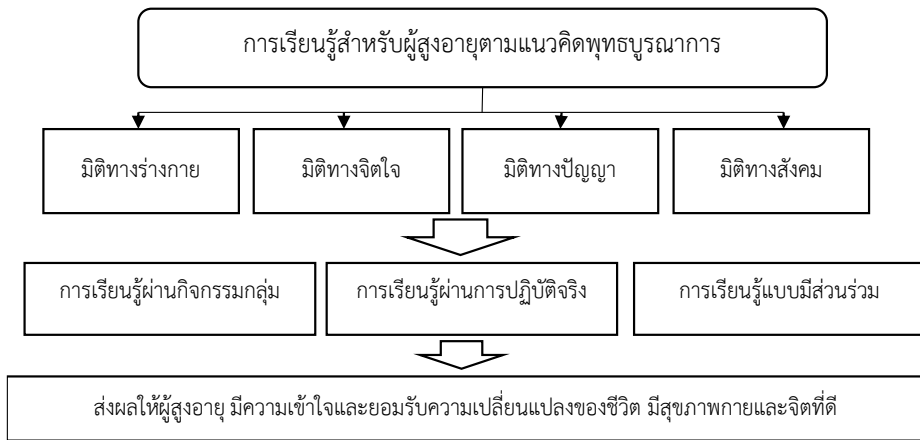
รูปแบบการเรียนรู้ตามแนวคิดพุทธบูรณาการที่นำเสนอในแผนภาพเป็นแนวทางการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุโดยยึดหลัก “ศีล สมาธิ ปัญญา” สามารถนำไปปรับใช้ได้จริงในบริบทของชุมชน วัด หรือศูนย์การเรียนรู้ผู้สูงอายุ

ศีล เน้นกิจกรรมที่ปลูกฝังวินัย เช่น การสมาทานศีลเบื้องต้น การอบรมธรรมะร่วมกัน ซึ่งช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถควบคุมพฤติกรรมตนเองและอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสงบสุข

สมาธิ ส่งเสริมผ่านกิจกรรมฝึกจิต เช่น การนั่งสมาธิ เดินจงกรม หรือการฝึกสติประจำวัน ซึ่งมีผลดีต่อสุขภาพจิต ลดความเครียด และส่งเสริมสภาวะอารมณ์ให้มั่นคง

ปัญญา เกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ วัฒนธรรม สันทนาการ และสะท้อนประสบการณ์ชีวิต เพื่อให้ผู้สูงอายุเข้าใจธรรมชาติของชีวิตตามหลักไตรลักษณ์ ทั้งนี้แนวทางเหล่านี้ไม่เพียงตอบสนองต่อพัฒนาการของผู้สูงอายุเท่านั้น

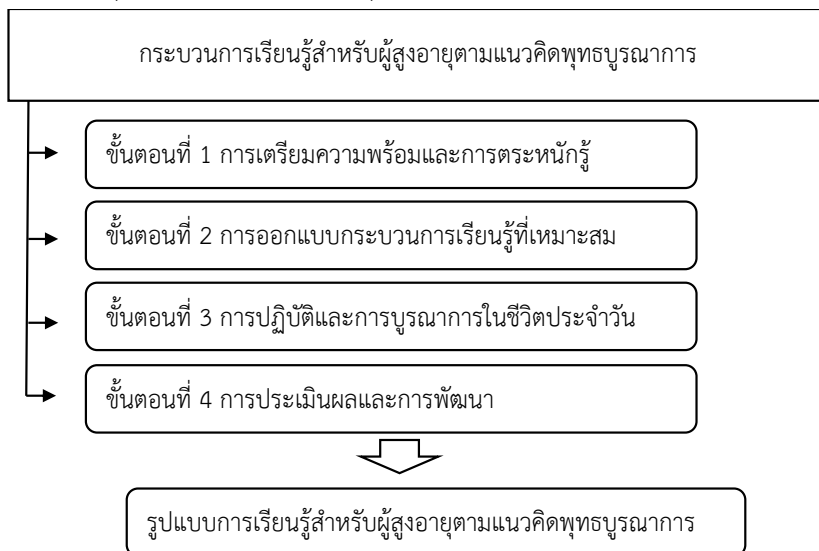
จากการเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุตามแนวคิดพุทธบูรณาการเป็นกระบวนการที่ตอบสนองต่อความต้องการของสังคมสูงวัยในยุคปัจจุบัน โดยการพัฒนาผู้สูงอายุในทุกมิติของชีวิตตามหลักธรรมพระพุทธศาสนา การส่งเสริมการเรียนรู้ในลักษณะนี้ช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุข เสริมสร้างคุณค่าแก่ชุมชนและสังคมโดยรวม นำมาสู่การพัฒนาผู้สูงอายุในทุกมิติ ได้แก่ มิติทางร่างกาย จิตใจ ปัญญา และการมีส่วนร่วมในสังคม โดยใช้หลักธรรมคำสอน เรื่อง ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นกรอบแนวทางสำคัญตามแผนภาพที่ 4 ดังนี้

แผนภาพที่ 4 การเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุตามแนวคิดพุทธบูรณาการ

องค์ความรู้ใหม่

จากการเตรียมความพร้อมและสร้างความตระหนักรู้ในคุณค่าของการเรียนรู้ การเรียนรู้ ทั้ง 4 ขั้นตอนในกระบวนการเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุตามแนวคิดพุทธบูรณาการมีรายละเอียดว่า การออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับความต้องการของผู้สูงอายุ การปฏิบัติและบูรณาการหลักธรรมในชีวิตประจำวันผ่านกิจกรรมที่ส่งเสริมสุขภาพกาย จิตใจ และปัญญา และการประเมินผลพร้อมพัฒนากระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการเปลี่ยนแปลงของสังคมและผู้เรียน ช่วยเสริมสร้างศักยภาพผู้สูงอายุในทุกมิติ ส่งผลให้สามารถดำรงชีวิตอย่างสมดุล มีสุขภาพจิตที่ดี มีส่วนร่วมในสังคม และสร้างคุณค่าให้กับครอบครัวและชุมชน ตามแผนภาพที่ 5 ดังนี้

แผนภาพที่ 5 องค์ความรู้ใหม่

แผนภาพองค์ความรู้ใหม่ที่นำเสนอกระบวนการเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุตามแนวคิดพุทธบูรณาการประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 “การเตรียมความพร้อมและการตระหนักรู้” มุ่งส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเห็นคุณค่าของตนเองและกระตุ้นแรงจูงใจในการเรียนรู้

ขั้นตอนที่ 2 “การออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม” ต้องคำนึงถึงบริบทความสามารถ และความสนใจของผู้สูงอายุ โดยใช้แนวทางแบบมีส่วนร่วมและยืดหยุ่น ต่อมาใน

ขั้นตอนที่ 3 “การปฏิบัติและการบูรณาการในชีวิตประจำวัน” คือการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนา ใช้ ศีล สมาธิ ปัญญา มาประยุกต์ผ่านกิจกรรมที่ส่งเสริมสุขภาพกาย ใจ และปัญญาอย่างเป็นรูปธรรม

ขั้นตอนที่ 4 “การประเมินผลและการพัฒนา” มุ่งเน้นการสะท้อนผลลัพธ์และปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง จึงมีความสำคัญในเชิงวิชาการทั้งในฐานะกรอบแนวคิดเพื่อออกแบบหลักสูตรการเรียนรู้ตลอดชีวิต และในทางปฏิบัติสามารถนำไปใช้ได้จริงในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในระดับชุมชนและสังคม

สรุป

การเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุตามแนวคิดพุทธบูรณาการ เป็นแนวทางการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่ผสมผสานหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเข้ากับการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในทุกมิติ ได้แก่ มิติทางร่างกาย จิตใจ ปัญญา และสังคม โดยการฝึกสมาธิ การเจริญสติ และกิจกรรมที่ส่งเสริมสุขภาพกาย การพัฒนาจิตใจให้สงบผ่านการวิปัสสนาและเมตตาภาวนา การสร้างปัญญาผ่านการศึกษาธรรมะ เช่น อริยสัจ 4 ไตรลักษณ์ และอิทธิบาท 4 เพื่อให้เข้าใจและยอมรับความเปลี่ยนแปลงในชีวิตอย่างมีสติ นอกจากนี้ ยังส่งเสริมการมีส่วนร่วมในสังคม เช่น การถ่ายทอดภูมิปัญญา การทำงานอาสาสมัคร และกิจกรรมกลุ่มในชุมชน ช่วยสร้างความรู้สึกรักมีคุณค่าและบทบาทของผู้สูงอายุ แนวคิดนี้ไม่เพียงพัฒนาคุณภาพชีวิตรายบุคคล แต่ยังช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว ชุมชน และสังคมในภาพรวม อันเป็นแนวทางที่ตอบโจทย์ต่อการพัฒนาสังคมผู้สูงอายุในยุคปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2546). พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546.

สืบค้นจาก <https://www.dop.go.th/th/laws/2/10/785>

ขวัญณา สุขคร (2554). ความหมายของการวิจัย. ลำปาง: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต ศูนย์ลำปาง.

ตระกูล พุ่มงาม และ สุวัฒน์รัตน์ รักขันโทตะ (2564). สุขภาวะแนวพุทธของผู้สูงอายุ. วารสาร มจร มนุษยศาสตร์ปริทรรศน์. ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน).

ดวงเดือน รัตนะมงคลกุล และคณะ (2558). **ภาพสรีระของผู้สูงอายุผ่านมุมมองพัฒนาพลังในชุมชนจังหวัดนครนายก**. วารสารการแพทย์และวิทยาศาสตร์สุขภาพ. ปีที่ 22 ฉบับที่ 2 (สิงหาคม).

นริศรา พิงโพธิ์สภา และ ฐาศุภร์ จันประเสริฐ (2555). **การสังเคราะห์งานวิจัยที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะทางจิตและสังคมที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุในประเทศไทย**. นครนายก: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

บุญชม ศรีสะอาด (2547). **วิจัยเบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาสน์.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2556). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2548). **พุทธธรรม**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิธรรมสภา.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม (2566). **สรุปผลที่สำคัญสถิติการทำงานของผู้สูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2566**. กรุงเทพมหานคร: กองสถิติแรงงาน.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2568). **การสำรวจประชากรสูงอายุในประเทศไทย พ.ศ. 2567 ระดับจังหวัด**. [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

https://www.nso.go.th/nsoweb/storage/survey_detail/2025/20250103144326_51634.pdf [9 มกราคม 2568].

United Nations Development Program (UNDP) (2005). **Human Development Report 2005**. New York: United Nations Development Program.

โครงการรัตนโมเดล : การพัฒนาชุมชนด้วยวิถีพุทธ

RATANA MODEL PROJECT : COMMUNITY DEVELOPMENT WITH BUDDHIST METHODS

พระมหาสมัย สมโย (ไกรประโคน) และพระครูโสภณปฐมภรณ์ (ทวี สิรินธโร)

วัดป่าพระเจ้า จังหวัดสุพรรณบุรี

Phra Maha Samai Samayo (Kraiprakon) and

Phrakhru Sobhonpathamaphon (Thawee Sirindhorn)

Wat Pa Phra Chao, Suphan Buri Province

Email: watpra.samayo001@gmail.com

Received 19 February 2025; Revised 1 June 2025; Accepted 30 June 2025.

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาการพัฒนาชุมชนด้วยวิถีพุทธโดยเฉพาะผ่านการประยุกต์ใช้ รัตนโมเดล อันเป็นแนวทางที่ใช้ “ไตรสรณคมน์” หรือ “รัตนะทั้งสาม” ได้แก่ พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ และสังฆรัตนะ มาเป็นกลไกในการขับเคลื่อนชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและมั่นคงในคุณธรรม โดยมี วัดเป็นศูนย์กลาง การเรียนรู้ และ พระสงฆ์ เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและวัฒนธรรมในการเชื่อมระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน (บวร). พุทธรัตนะทำหน้าที่เป็นต้นแบบแห่งความดี ธรรมรัตนะเป็นหลักในการส่งเสริม ศิลธรรมและเศรษฐกิจพอเพียง ส่วนสังฆรัตนะคือพลังการรวมกลุ่มและการประสานความร่วมมือใน สังคม. กิจกรรมต่าง ๆ เช่น การฝึกสมาธิ การอบรมคุณธรรม การอนุรักษ์วัฒนธรรม และการใช้ เทคโนโลยีเผยแพร่ธรรมะออนไลน์ เป็นการแปลงหลักธรรมให้เข้ากับบริบทยุคดิจิทัล ทำให้เยาวชน สามารถเข้าถึงธรรมะและมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน. ผลการศึกษาพบว่า รัตนโมเดล ช่วยลดความ เหลื่อมล้ำ สร้างความสมานฉันท์ และเสริมสร้างจิตสำนึกทางศีลธรรมในระดับบุคคล ครอบครัว และ สังคม ความแตกต่างที่สำคัญระหว่างวิถีพุทธทั่วไปกับรัตนโมเดล คือ รัตนโมเดลเป็นแนวปฏิบัติเชิง โครงสร้างที่ใช้ “พุทธ ธรรม สังฆะ” อย่างเป็นระบบในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน ไม่ใช่เพียงการใช้ หลักธรรมโดยทั่วไป แต่เป็นการออกแบบเชิงกลยุทธ์เพื่อการเปลี่ยนแปลง

คำสำคัญ: การพัฒนา, ชุมชน, วิถีพุทธ, รัตนโมเดล

Abstract

This article studies community development in a Buddhist way, specifically through the application of the Ratana Model, which is an approach that uses the “Trisaranam” or “the Three Jewels”: the Buddha Jewel, the Dhamma Jewel, and the Sangha Jewel as a

mechanism to drive the community to have a good quality of life and be virtuous, with the temple as the center of learning and the monks as the spiritual and cultural leaders connecting home, temple, school, and community (Bor Wor). The Buddha Jewel acts as a model of goodness, the Dhamma Jewel is the main principle in promoting morality and the sufficiency economy, while the Sangha Jewel is the power of group formation and cooperation in society. Activities such as meditation, moral training, cultural conservation, and the use of technology to disseminate online Dhamma translate the principles of Dhamma into the context of the digital age, enabling youth to access Dhamma and participate in community development. The results of the study found that the Ratana Model helps reduce inequality, create harmony, and enhance moral consciousness at the individual, family, and social levels sustainably. The main difference between the general Buddhist way and the Ratana Model is that the Ratana Model is a structural practice that systematically uses “Buddhism, Dhamma, Sangha” to solve problems and develop communities, not just the general application of Dhamma principles, but also a strategic design for change.

Keywords: Development, Community, Buddhist way, Ratana model

บทนำ

พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน แม้พระพุทธศาสนาเคยสูญหายจากอินเดีย แต่พระพุทธองค์ทรงมอบหมายให้พระอรหันตสาวก 60 รูปแรกออกเผยแผ่ธรรมะเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก โดยแสดงธรรมที่งดงามและบริสุทธิ์ เพื่อให้ผู้ที่มีโอกาสในตาน้อยได้รับการรู้แจ้งในธรรม (วิ.ม. (ไทย) 4/32/49.) ตั้งแต่อดีตกาลจนถึงปัจจุบัน “วัด” ถือเป็นศาสนสถานที่สำคัญในพระพุทธศาสนา โดยเป็นสถานที่สำหรับพุทธบริษัทในการประกอบกิจวัตรทางศาสนา มีการจัดพื้นที่อย่างเป็นระเบียบ ทั้งป่าและสวนที่เหมาะสม มีพระสงฆ์จำพรรษา และอาคารเสนาสนะที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม การเจริญสติ สมาธิ และปัญญา วัดเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีทางสงฆ์และศาสนพิธีต่าง ๆ เป็นที่พึ่งสำหรับผู้คนที่กำลังเผชิญความทุกข์ ช่วยบรรเทาปัญหาในชีวิตและนำพาความสุขกลับคืนมา ประเทศไทยมีประชากรกว่าร้อยละ 95 นับถือพระพุทธศาสนา มีประวัติความสัมพันธ์อันยาวนานกับพระพุทธศาสนา ในสมัยกรุงสุโขทัยที่ยังเป็นเมืองหลวง พระมหากษัตริย์ไทยได้อาราธนาพระภิกษุณีกายเถรวาทจากนครศรีธรรมราช ซึ่งมีเชื้อสายจากลังกา เพื่อมาปรับปรุงและเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมไทย จนกลายเป็นศาสนาประจำชาติ อีกทั้งยังมีการติดต่อเชื่อมโยงกับพระสงฆ์จากลังกาอยู่หลายครั้ง ส่งผลให้พระพุทธศาสนาเถรวาทเจริญรุ่งเรืองและมั่นคงในสังคมไทยจนถึงปัจจุบัน วัดจึงมีบทบาทสำคัญในฐานะศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย โดยเป็นสถานที่สำหรับการศึกษา การเล่าเรียน และการปฏิบัติธรรมเพื่อสร้างผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา เมื่อมองย้อนกลับไปในอดีต วัดจึงมีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชนคนไทย เป็นแหล่งบ่มเพาะความรู้และ

พัฒนาผู้คนให้ดำรงอยู่ในหนทางแห่งความเจริญและคุณธรรม (พระครูธรรมธรนิเทศ อภิญาโณ และพระครูสุนทรเจติยาภิวัฒน์, 2561: 1-9)

พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญของการดำเนินชีวิตของคนไทยมาโดยตลอด เนื่องจากพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะ และประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศนับถือพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงมีบทบาทอย่างลึกซึ้งต่อวัฒนธรรมไทย ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง และการบริหารจัดการ จากบริบทดังกล่าวก่อให้เกิดแนวคิด “พุทธธรรมาภิบาล” (Buddhist Governance) ซึ่งหมายถึงการบริหารจัดการองค์กรโดยยึดหลักพุทธธรรมเป็นแนวทางและตัวชี้วัด โดยในงานวิจัยฉบับนี้ได้นำหลัก “พละ 4” ซึ่งเป็นธรรมะที่ให้พลังในการดำเนินชีวิตอย่างมั่นคงและมีประสิทธิภาพ มาประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของบุคลากร ได้แก่ ปัญญาพละ พลังแห่งปัญญา วิริยะพละ พลังแห่งความเพียร อดวิชัยพละ พลังแห่งความสุจริต สังคหพละ พลังแห่งการสงเคราะห์ (อง.จตุกก. (ไทย) 21/154/215.)

การบริหารชุมชนให้เกิดการพัฒนา เป็นการพัฒนาที่มีความซับซ้อน และมีความยากเป็นอย่างยิ่ง เพราะกลุ่มประชาชนส่วนใหญ่เป็นมีความคิดเห็นทางการเมืองที่มีความรุนแรง ต่อต้านการปกครองในระบอบแบบเดิม ๆ เพราะฉะนั้น นอกจากจะให้พัฒนาด้านความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนแล้วผู้นำชุมชนยังต้องนำพาบุคลากรในองค์กรร่วมกันแสดงออกถึงความสามัคคีในชุมชน ซึ่งการพัฒนาชุมชนที่จะทำได้ทั้งน้ำใจของคนและผลของงานนั้น ผู้นำจะต้องมีวิธีการบริหารงานโดยใช้ทั้งพระเดชและพระคุณ อีกทั้งยังต้องมีหลักธรรม คือ พละ 4 ที่จะสามารถอำนวยความสะดวกการพัฒนาชุมชน ให้ประสบความสำเร็จได้ หากนักการเมืองท้องถิ่นยึดพละหรือกำลังแห่งคุณธรรมทั้ง 4 ประการ นี้ผนวกกับการพัฒนาท้องถิ่นแล้ว ย่อมจะช่วยทำให้การพัฒนาท้องถิ่นงานมีประสิทธิภาพมากขึ้น เพราะจะสามารถวางแผนการจัดการองค์การ มีความขยัน ซื่อสัตย์สุจริต มีมนุษยสัมพันธ์ และมอบงานได้ตรงกับความสามารถของคน (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2549: 44-45) ฉะนั้น จึงเริ่ม

รัตนะ สุทธิเพริศล้ำ	จรรยา งามนา
โมเดล พุทธธรรมา	สุขถ่วน
รัตปา ปลุกปัญญา	เกลาจิต สว่างเอย
พระเจ้า พระสงฆ์ล้วน	เอ๋ยชื่ออันสงส์

แผ่นภาพที่ 1 รัตนโมเดล

แหล่งที่มา: <https://rattanamodel.blogspot.com/p/rattnamodel.html>

รัตนโมเดล: โครงการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา เป็นแนวทางการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่ยึดหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นต้นแบบของการพัฒนาตนเองและสังคมตามหลักพุทธะ ธรรมะ และสังฆะ โดยมีเป้าหมายสำคัญคือการส่งเสริมการเรียนรู้และปฏิบัติธรรม เพื่อให้ผู้คนสามารถเข้าใจและนำคำสอนไปใช้ในชีวิตประจำวันได้จริง โครงการนี้เป็นโครงการสร้างสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเจริญสติ สมาธิ และปัญญา ผ่านการจัดกิจกรรมที่หลากหลาย ทั้งการปฏิบัติธรรม การบรรยายธรรม และการฝึกอบรมในรูปแบบต่าง ๆ อีกทั้งมีการพัฒนาสถานที่ให้สะอาด ร่มรื่น และเหมาะสมต่อการปฏิบัติธรรม รวมถึงการประสานความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน เพื่อส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมให้กับเยาวชนและประชาชนในชุมชน (รัตนโมเดล, 2568: ออนไลน์)

ผู้ศึกษาจึงสนใจเรื่อง “โครงการรัตนโมเดล : การพัฒนาชุมชนด้วยวิถีพุทธ” โดยถือเป็นแนวทางการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบ ผ่านการประยุกต์ใช้ “รัตนะ” ทั้งสาม ได้แก่ พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ และสังฆรัตนะ โดยแบ่งเป็น พุทธโมเดล ซึ่งมุ่งเน้นการปลูกฝัง “ตถาคตโพธิศรัทธา” หรือศรัทธาในพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในฐานะต้นแบบแห่งคุณธรรม เพื่อสร้างแรงบันดาลใจในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง, ธรรมโมเดล คือการน้อมนำหลักธรรม “พละ 4” ได้แก่ ปัญญาพละ วิริยะพละ อดวิชขพละ และสังคหพละ มาปรับใช้ในการพัฒนาชุมชนให้มีพลังทางจิตใจ ความเพียร ความซื่อสัตย์ และการเสียสละเพื่อส่วนรวม, และ สังฆโมเดล ที่เน้นบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะผู้นำจิตวิญญาณ ผู้สั่งสอนธรรมะ และผู้ประสานความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน (บวร) กิจกรรมในโครงการประกอบด้วย การปฏิบัติธรรม การบรรยายธรรม การฝึกอบรมคุณธรรม และการจัดสิ่งแวดล้อมให้สะอาด ร่มรื่น เหมาะแก่การเจริญสติและสมาธิ อีกทั้งยังประยุกต์ใช้สื่อเทคโนโลยีดิจิทัลในการเผยแผ่ธรรมะอย่างเข้าถึงคนรุ่นใหม่ ส่งผลให้การพัฒนาชุมชนมีความสมดุลทั้งทางจิตใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักธรรมาภิบาลและคุณธรรมความโปร่งใส นำไปสู่ชุมชนที่มั่นคง สงบสุขในสังคม

พระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนในปัจจุบัน

การพัฒนาคือการเปลี่ยนแปลงที่ต้องการและได้กำหนดทิศทางและมุ่งที่จะควบคุมอัตราการเปลี่ยนแปลงด้วยสภาวะการพัฒนาเป็นสภาวะสมาชิกของสังคมได้ใช้ความรู้ความสามารถของตนได้เต็มที่โดยไม่มีสภาวะครอบงำเช่นความบีบคั้นทางการเมืองความบีบคั้นทางเศรษฐกิจหรือความไม่สมบูรณ์ในสุขภาพอนามัยทุกคนสามารถที่จะนำเอาศักยภาพของตนออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างเต็มที่ (จิตยา สุวรรณชฎ, 2517:179) ดังที่การพัฒนาในหนังสือ พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความสรุปได้ว่ามี 4 แนวทางดังนี้

1. กายภาวนา คือ การพัฒนาทางศักยภาพทางกายหรืออินทรีย์ภายในมิให้ก่อโทษแต่ให้เกิดประโยชน์สร้างสรรค์

2. สีสถาภานา คือ การพัฒนาด้านพฤติกรรมหรือการแสดงออกทางกายให้มีศีลมีระเบียบวินัยและเป็นมิตรกับสภาพสิ่งแวดล้อม

3. จิตตภาวนา คือ การพัฒนาด้านจิตใจให้เข้มแข็งมีคุณธรรมนำชีวิตมีสุขภาพจิตที่ดีมีคุณภาพและบริสุทธิ์ที่มีความตั้งมั่นขยันหมั่นเพียรมีสมาธิ มีจิตเบิกบานอยู่เสมอ

4. ปัญญาภาวนา คือ การพัฒนาด้านปัญญาความนึกคิดไหวพริบการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของตนและคนอื่นด้วยเหตุผลเข้าใจต่อสภาวะต่าง ๆ ตามความเป็นจริง (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543: 621) การพัฒนา ถูกนิยามไว้หลากหลายจากหลายแหล่งและสาขาวิชา ทำให้มีลักษณะหลากหลาย แต่สามารถสรุปลักษณะที่สำคัญได้ดังนี้

1) การเปลี่ยนแปลงในหลายมิติ คือ การพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ เช่น สุขภาพ ปริมาณ หรือสิ่งแวดล้อมของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้นหรือเหมาะสมขึ้น โดยเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างรอบด้าน ไม่ใช่จำกัดเพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น จึงถือว่าการเปลี่ยนแปลงทั้งระบบ

2) การเป็นกระบวนการ คือ การพัฒนาเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นตามลำดับขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง โดยแต่ละขั้นตอนมีความสัมพันธ์และต้องดำเนินไปตามลำดับ ไม่สามารถข้ามขั้นใดขั้นหนึ่งได้

3) ลักษณะของพลวัต คือ การพัฒนาเป็นกระบวนการที่ไม่หยุดนิ่ง แต่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วหรือช้า มากหรือน้อย ล้วนถือเป็นการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง

4) การมีแผนและโครงการ คือ การพัฒนาเกิดขึ้นจากการวางแผนล่วงหน้าอย่างเป็นระบบ เช่น การกำหนดเป้าหมาย กลุ่มเป้าหมาย วิธีการ ระยะเวลา งบประมาณ และผู้รับผิดชอบ จึงไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นแบบฉับพลันหรือไม่มีการเตรียมการ

5) การเป็นวิธีการ คือ การพัฒนาเป็นกลวิธีหนึ่งที่ถูกนำมาใช้เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ เช่น การพัฒนาสังคม ชุมชน การเมือง หรือเศรษฐกิจ ล้วนเป็นวิธีการเฉพาะที่มีลักษณะเฉพาะของตนเอง

6) การเป็นปฏิบัติการ คือ การพัฒนาไม่ใช่เพียงแค่นแนวคิดหรือรายละเอียดในแผนเท่านั้น แต่ต้องนำไปปฏิบัติจริง เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

7) การกระทำของมนุษย์ คือ การพัฒนาเป็นผลจากการกระทำของมนุษย์ เพื่อประโยชน์ของมนุษย์เอง เนื่องจากมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่สามารถวางแผน คิดค้น และดำเนินการพัฒนาตนเองและสิ่งแวดล้อมได้ หากการเปลี่ยนแปลงใดมิได้เกิดจากมนุษย์ แม้จะมีลักษณะคล้ายการพัฒนา ก็ไม่ถือว่าการพัฒนา

8) การสร้างผลลัพธ์ที่เหมาะสมและน่าพึงพอใจ คือ ผลของการพัฒนาควรนำไปสู่ความเหมาะสม และก่อให้เกิดความสุขทั้งในระดับบุคคลและสังคม เพราะการพัฒนาเกี่ยวข้องกับมนุษย์และการอยู่ร่วมกันในสังคม

9) การมีเกณฑ์หรือเครื่องชี้วัด คือ การพัฒนาสามารถประเมินได้ว่าเกิดขึ้นหรือไม่ โดยอาศัยเกณฑ์หรือเครื่องชี้วัด เช่น การเปรียบเทียบกับสภาพเดิม หรือใช้มาตรฐานที่กำหนดไว้ โดยเฉพาะ

ในด้านคุณภาพ ทั้งนี้ เนื่องจากสังคมและมนุษย์เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ กระบวนการพัฒนาจึงต้องได้รับการปรับปรุงให้สอดคล้องกับบริบทใหม่ ๆ อยู่ตลอดเวลา (สนธยา พลศรี, 2545: 6)

การพัฒนาที่แท้จริง ควรหมายถึงการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้มีความสุข ความสะดวกสบาย ความอยู่ดีกินดี รวมถึงความเจริญทางศิลปวัฒนธรรม จิตใจ และความสงบสันติในสังคม ซึ่งมีไม่เพียงแต่อาศัยปัจจัยทางวัตถุเพื่อสนองความต้องการทางกายภาพเท่านั้น หากยังครอบคลุมถึงการพัฒนาในด้านการศึกษา สิ่งแวดล้อมที่ดี การพักผ่อนหย่อนใจ ตลอดจนการยกระดับด้านวัฒนธรรมและจิตใจในมิติต่าง ๆ มักถูกเรียกโดยรวมว่าเป็นการพัฒนา “คุณภาพ” เพื่อให้เห็นว่าการพัฒนาไม่อาจวัดได้จากปริมาณสินค้า หรือรายได้ที่เพิ่มขึ้นเพียงอย่างเดียว หากแต่ต้องพิจารณาจากระดับความพึงพอใจและความสุขของประชาชนเป็นสำคัญ (วิทยา เชียงกุล, 2527: 18) จึงนำแนวคิดเหล่านี้มาปรับเป็นกระบวนการใหม่สำหรับ พระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนในปัจจุบัน ตามแผนภาพที่ 2 ดังนี้

แผนภาพที่ 2 กระบวนการใหม่สำหรับ พระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนในปัจจุบัน

ขั้นที่ 1 กระบวนการสันติธรรม

พระสงฆ์สามารถเป็นสื่อกลางในการสร้างความสมานฉันท์และความสงบสุขในชุมชน โดยการจัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติ และการให้คำแนะนำเชิงพุทธสำหรับการแก้ปัญหาความขัดแย้งในชุมชน

ขั้นที่ 2 กระบวนการวัฒนธรรมเชิงพุทธ

พระสงฆ์สามารถส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยผ่านกิจกรรม การจัดงานเทศกาลตามประเพณี การสอนศิลปะการปั้น การรำ และการถ่ายทอดบทสวดมนต์แบบดั้งเดิม เพื่อสร้างความตระหนักรู้ในรากเหง้าของชุมชน

ขั้นที่ 3 กระบวนการสร้างเครือข่ายชุมชนพุทธ

พระสงฆ์สามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางระหว่างองค์กรหรือกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ผ่านองค์กรเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มสตรี เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนา

ขั้นที่ 4 กระบวนการศึกษาเชิงพุทธเพื่อคุณภาพชีวิต

พระสงฆ์สามารถจัดการเรียนรู้ที่ประยุกต์หลักธรรมในชีวิตประจำวัน เพื่อแก้ปัญหาชีวิต การสอนแนวคิดพอเพียง และการอบรมเกี่ยวกับวิถีคิดเชิงบวก เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชน

ขั้นที่ 5 กระบวนการพัฒนาชุมชนเชิงเศรษฐกิจพอเพียง

พระสงฆ์สามารถนำชุมชนให้สร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจด้วยแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านการส่งเสริมอาชีพที่เหมาะสมกับชุมชน การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์

สรุปกระบวนการที่นำเสนอขึ้นไปทับบาทสำคัญของพระสงฆ์ในฐานะผู้นำเชิงจิตวิญญาณ ผู้เป็นศูนย์รวมของศรัทธาและความหวังในชุมชน โดยพระสงฆ์ทำหน้าที่เผยแผ่หลักธรรมทางศาสนา มีบทบาทในการเป็นผู้นำเชิงสังคมที่ส่งเสริมการพัฒนาชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น พร้อมทั้งสร้างความสมานฉันท์ในสังคม พระสงฆ์ในยุคปัจจุบันสามารถประยุกต์หลักธรรมของพุทธศาสนา มาใช้เป็นแนวทางในการสร้างสรรค์กิจกรรมต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ของชุมชน ในการจัดกิจกรรมสันติธรรมสร้างสุข เพื่อส่งเสริมสุขภาพกายและจิตใจให้กับชุมชน และการพูดคุยเชิงจิตวิทยาเพื่อช่วยแก้ปัญหาชีวิต ส่งเสริมวัฒนธรรมไทยเชิงพุทธให้คนในชุมชนโดยเฉพาะเยาวชนมีความภูมิใจในรากเหง้าของตนเองและเกิดความรักในถิ่นฐาน การสร้างเครือข่ายชุมชนผ่านการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรม เป็นแนวทางสำคัญที่พระสงฆ์สามารถมีส่วนร่วมในการประสานงาน เพื่อสร้างความสามัคคีในชุมชน พระสงฆ์สามารถส่งเสริมการศึกษาเชิงพุทธผ่านการอบรมเกี่ยวกับศีลธรรม การใช้เหตุผลแก้ปัญหา และการพัฒนาสติปัญญาให้แก่สมาชิกในชุมชน เพื่อสร้างชีวิตที่มีคุณภาพและพัฒนาจิตใจ

การพัฒนาวัดกับชุมชนด้วยวิถีพุทธ

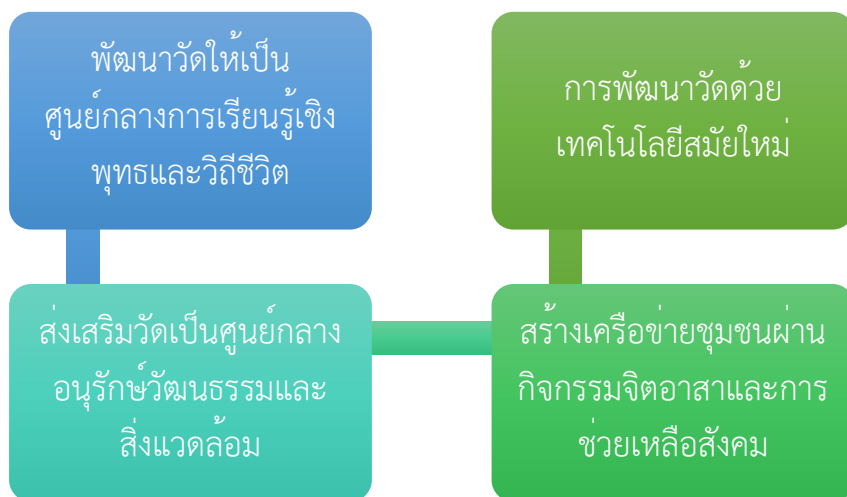
ความหมายของวัดในสมัยพุทธกาล อาราม หรือ วัด เป็นสถานที่ที่อำนวยความสะดวกและใช้เป็นสถานที่สำหรับการเข้าจำพรรษา ปฏิบัติธรรมเจริญกัมมัฏฐานและใช้เป็นสถานที่ในการประกอบศาสนพิธีแก่ พุทธบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกและอุบาสิกา เกิดจากความศรัทธาของผู้ที่ต้องการสร้างเสนาสนะถวายไว้เพื่อการใช้ประโยชน์ในพระพุทธศาสนา โดยดั้งเดิมนั้น วัดในสมัยพุทธกาลจะมีลักษณะดังนี้

ลักษณะของวัดในสมัยพุทธกาล เมื่อพูดถึงต้นแบบของวัดในสมัยพุทธกาล วัดเวฬุวนาราม หรือ วัดเวฬุวัน คือวัดแห่งแรกของพระพุทธศาสนาที่สร้างจากความศรัทธาของพระเจ้าพิมพิสาร กษัตริย์แห่งแคว้นมคธ โดยลักษณะของวัดเวฬุวันจะประกอบไปด้วย วิหาร กุฏิอุโบสถ หอฉัน ศาลาโรงไฟ เรือนคลัง กบปียกุฎีโรงจกรม บ่อน้ำ และเวจจกุฎีสถาปัตยกรรมต่างๆจะเน้นไปที่ความเรียบง่ายแวดล้อมไปด้วยธรรมชาติไม่เน้นการตกแต่งที่สวยงาม โดยที่พระองค์ได้กล่าวคำถวาย (สุรชัย จงจิตงาม, 2564:1-24) ไว้ว่า

“อุทยานเวฬุวันของเรานี้ไม่ไกลและไม่ใกล้จากหมู่บ้านนัก คมนาคมสะดวก ผู้ประสงค์พึงเข้าเฝ้าได้กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนสงบ เสียงไม่อึกทึก เว้นจากคนสัญจรไปมา เป็นที่กระทำการ

ลับของหมู่มนุษย์ควรแก่การหลีกเลี่ยง อย่ากระนั้นเลย เราพึงถวายอุทยานเวฬุวันแต่ภิกษุสงฆ์ผู้มีพระพุทเจ้าเป็นประมุข” แล้วทรงจับพระสุวรรณภิงคารหลังน้ำน้อมถวายแด่พระผู้มีพระภาคด้วยพระราชดำรัสว่า “หม่อมฉันขอถวายอุทยานเวฬุวันนั้นแต่ภิกษุสงฆ์ผู้มีพระพุทเจ้าเป็นประมุข พระพุทเจ้าข้า” (วิ.ม. (ไทย) 4 /59 /71-72)

ตั้งแต่ในสมัยพุทธกาลจะเห็นได้ว่า วัด เป็นสถานที่ที่มีความสำคัญกับพระพุทธศาสนา โดยวัดในสมัยแรกๆ จะมีรูปแบบเป็นที่พักตามโคนไม้ เป็นการอยู่ร่วมกับธรรมชาติเพื่อบำเพ็ญความเพียร ต่อมาจึงมีการสร้างอาราม ขึ้นมาเพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยและประกอบศาสนกิจของสงฆ์ ทำให้เกิดความเหมาะสมแก่การประพฤติพรหมจรรย์เพื่อสร้างความสำเร็จมั่นคงให้แก่พระพุทธศาสนา (พระศรีสิทธิวิเทศ (ธวัชชัย รสเลิศ) และ พระมหามิตร ฐิตปญโญ, 2563: 1-12) วัด มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมและวิถีชีวิตของคนไทยทั้งในอดีตและปัจจุบัน ไม่เพียงเป็นสถานที่พำนักของพระภิกษุสามเณรเท่านั้น หากยังเป็นศูนย์กลางการศึกษา การถ่ายทอด และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามประเพณีที่สืบทอดกันมา ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ต่อมา เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการศึกษาตามแนวตะวันตก วัดจำนวนมากทั้งในเมืองหลวงและหัวเมืองได้ให้ความร่วมมือกับรัฐในการจัดการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษาตามรูปแบบสมัยใหม่ อย่างไรก็ตาม เมื่อระบบการศึกษาแบบโรงเรียนมีการขยายตัว มีระดับการศึกษาที่สูงขึ้น และมีเนื้อหาวิชาที่มีได้เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง บทบาทของวัดกับโรงเรียนจึงค่อย ๆ แยกออกจากกันจนแทบจะเป็นอิสระต่อกันโดยสิ้นเชิง ผลที่ตามมาคือ พระสงฆ์ได้มีบทบาทในวิชาความรู้ใหม่ ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความจริงทางวัตถุและวิทยาการสมัยใหม่ จึงเกิดช่องว่างในการสื่อสารและความเข้าใจร่วมกันระหว่างพระสงฆ์กับประชาชน ความเชื่อถือที่ประชาชนเคยมีต่อพระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางปัญญาก็ค่อย ๆ ลดน้อยถอยลง คำแนะนำและคำสั่งสอนของพระที่เคยมีคุณค่า กลับไม่ได้รับความสนใจเช่นเดิม บทบาทของวัดและพระสงฆ์จึงห่างเหินจากสภาพสังคมสมัยใหม่มากขึ้นเรื่อย ๆ ภาวะเช่นนี้ ส่งผลให้การนำผู้คนกลับคืนสู่ลัทธิธรรมในพระพุทธศาสนา เป็นไปอย่างยากลำบาก และก่อให้เกิดความไม่เข้าใจระหว่างศาสนากับสังคมยุคใหม่มากยิ่งขึ้น (พระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2530: 192) การพัฒนาวัดกับชุมชนด้วยวิถีพุทธ แนวทางใหม่ 4 ประการ ประกอบด้วย

แผนภาพที่ 3 การพัฒนาวัดกับชุมชนด้วยวิถีพุทธ

การพัฒนาที่ 1 พัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้เชิงพุทธและวิถีชีวิต วัดสามารถพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ที่บูรณาการทั้งธรรมะและวิถีชีวิต การจัดหลักสูตรอบรมที่ประยุกต์ธรรมะกับชีวิตประจำวัน การฝึกสติสมาธิเพื่อการทำงาน การจัดกิจกรรมพัฒนาจิตใจเด็กและเยาวชน รวมถึงการจัดพื้นที่ภายในวัดให้เหมาะสมกับการเรียนรู้ ศูนย์ข้อมูลพระพุทธศาสนา ห้องสมุดธรรมะ และพื้นที่ทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างพระสงฆ์และชุมชน

การพัฒนาที่ 2 ส่งเสริมวัดเป็นศูนย์กลางอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม วัดสามารถเป็นผู้นำในการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อม การจัดกิจกรรมฟื้นฟูประเพณีท้องถิ่น การส่งเสริมการใช้วัสดุธรรมชาติในชุมชน การรณรงค์ลดขยะพลาสติกในงานบุญ และการปลูกต้นไม้ในพื้นที่วัดและชุมชนโดยร่วมมือกับคนในท้องถิ่น เพื่อให้วัดและชุมชนกลายเป็นพื้นที่สีเขียวที่มีความร่มเย็นและสงบสุข

การพัฒนาที่ 3 สร้างเครือข่ายชุมชนผ่านกิจกรรมจิตอาสาและการช่วยเหลือสังคม

วัดสามารถจัดกิจกรรมจิตอาสา ได้แก่ การแจกจ่ายอาหารให้ผู้ยากไร้ การเยี่ยมผู้ป่วยในชุมชน การให้คำปรึกษาทางจิตวิทยา และการสร้างกลุ่มอาสาสมัครเพื่อช่วยเหลือผู้เดือดร้อนในชุมชน พระสงฆ์สามารถทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานระหว่างคนในชุมชนเพื่อสร้างเครือข่ายความช่วยเหลือที่เข้มแข็ง

การพัฒนาที่ 4 การพัฒนาวัดด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ วัดสามารถนำเทคโนโลยีมาปรับใช้เพื่อสื่อสารกับคนรุ่นใหม่ และการเผยแพร่ธรรมะ การจัดสอนธรรมะผ่านออนไลน์ การถ่ายทอดสดกิจกรรมธรรมะ เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชน

สรุปได้ว่าแนวทางการพัฒนาวัดและชุมชนด้วยวิถีพุทธ ในการสร้างความร่วมมือระหว่างวัด พระสงฆ์ และคนในชุมชน โดยใช้หลักธรรมะควบคู่กับความรู้สมัยใหม่ เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดี ความเข้าใจ และการพัฒนาในทุกมิติของชุมชนและศาสนสถาน

โครงการรัตนโมเดล : การพัฒนาชุมชนด้วยวิถีพุทธ

ความสำคัญของพระสงฆ์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญตั้งแต่ยุคแรกของพระพุทธศาสนา โดยได้รับมอบหมายจากพระพุทธเจ้าให้เผยแผ่ธรรมะเพื่อประโยชน์สุขของสรรพสัตว์ แม้พระพุทธศาสนาเคยสูญหายจากอินเดีย แต่วัดในฐานะศูนย์กลางแห่งศาสนาได้เป็นเครื่องมือสำคัญในการฟื้นฟูพระพุทธศาสนา ดังนั้นปัจจุบันการพัฒนาชุมชนด้วยวิถีพุทธตามโครงการรัตนโมเดล จึงเป็นการสานต่อบทบาทนี้ โดยการให้วัดเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ ความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชนในบริบทไทย ในประเทศไทย วัดไม่ได้เป็นเพียงสถานที่ประกอบศาสนกิจเท่านั้น แต่เป็นศูนย์กลางของการศึกษา วัฒนธรรม และการสร้างความสามัคคีในชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การที่ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาเถรวาท ทำให้วัดมีบทบาทสำคัญในทุกมิติของชีวิต โครงการรัตนโมเดลจึงเป็นตัวอย่างของการใช้วัดเป็นฐานในการพัฒนาชุมชน (รัตนโมเดล, 2568: ออนไลน์) โดยปรับให้สอดคล้องกับบริบทสมัยใหม่ ในเรื่องการส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงและการเรียนรู้เชิงธรรมะ เพื่อสร้างชุมชนแห่งการพัฒนา หลักผละ 4 และการบริหารจัดการชุมชน หลักผละ 4 ปัญญาผละ วิริยะผละ อนวัชชผละ และสังคหผละ เป็นหลักธรรมที่เหมาะสมในการนำมาใช้พัฒนาชุมชน เนื่องจากส่งเสริมความมั่นคงในคุณธรรม ความซื่อสัตย์ และการร่วมมือกันในองค์กร การใช้หลักธรรมในโครงการรัตนโมเดล มีส่วนช่วยสร้างการบริหารจัดการชุมชน สู่การพัฒนาศักยภาพของผู้นำชุมชนและการวางแผนกิจกรรมที่ตอบสนองความต้องการของคนในท้องถิ่น การใช้แนวคิดเรื่องกายภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา ปรับกระบวนการพัฒนาชุมชนตามแนววิถีพุทธ เพื่อให้ชุมชนเกิดความสมดุลในทุกด้าน โครงการรัตนโมเดลนำแนวคิดนี้มาปรับใช้ผ่านกิจกรรมการอบรมคุณธรรมจริยธรรม เพื่อยกระดับจิตใจและคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน ส่งเสริมให้คนในชุมชนตระหนักถึงคุณค่าของการดำเนินชีวิตตามหลักศีลธรรม

กระบวนการพัฒนาวัดและชุมชน วัดในยุคปัจจุบันควรปรับตัวให้เหมาะสมกับสังคมที่เปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะในแง่การเป็นศูนย์กลางของชุมชน โครงการรัตนโมเดลทำให้วัดเป็นพื้นที่สำหรับการเรียนรู้ธรรมะและการพัฒนาชีวิตอย่างรอบด้าน ช่วยให้วัดยังคงเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่ตอบสนองความต้องการในยุคใหม่ ส่วนบทบาทของพระสงฆ์ในกระบวนการพัฒนาชุมชน พระสงฆ์ถือเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างสมานฉันท์และความสงบสุขในชุมชน การใช้กระบวนการเชิงสันติธรรม การศึกษาเชิงพุทธ และการสร้างเครือข่ายชุมชนในโครงการรัตนโมเดล เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการนำหลักธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาสังคม พระสงฆ์สามารถเป็นสื่อกลางในการส่งเสริมคุณธรรมและการพัฒนาชุมชนในทุกระดับ ตามแผนภาพที่ 4 การพัฒนาชุมชนด้วยวิถีพุทธ ดังนี้

แผนภาพที่ 4 การพัฒนาชุมชนด้วยวิถีพุทธ

ขั้นตอนที่ 1 การสร้างฐานความรู้ทางพุทธศาสนา

ฐานความรู้ทางพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานสำคัญที่ช่วยสร้างความมั่นคงในจิตใจและคุณธรรมของประชาชนในชุมชน ช่วยกระตุ้นให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกทางศาสนาและนำหลักธรรมไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน

วัดที่ปรับตัวตามบริบทสังคมสมัยใหม่จะกลายเป็นศูนย์กลางที่ชุมชนให้เกิดความสามัคคีและความร่วมมือ ความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชนจะช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างเป็นระบบ

ขั้นตอนที่ 3 การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในชุมชน

เครือข่ายความร่วมมือในชุมชนเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาชุมชนด้วยวิถีพุทธ การใช้วัดเป็นศูนย์กลางของกลุ่มต่าง ๆ ช่วยสร้างโอกาสให้ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม

ขั้นตอนที่ 4 การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในกระบวนการพัฒนา

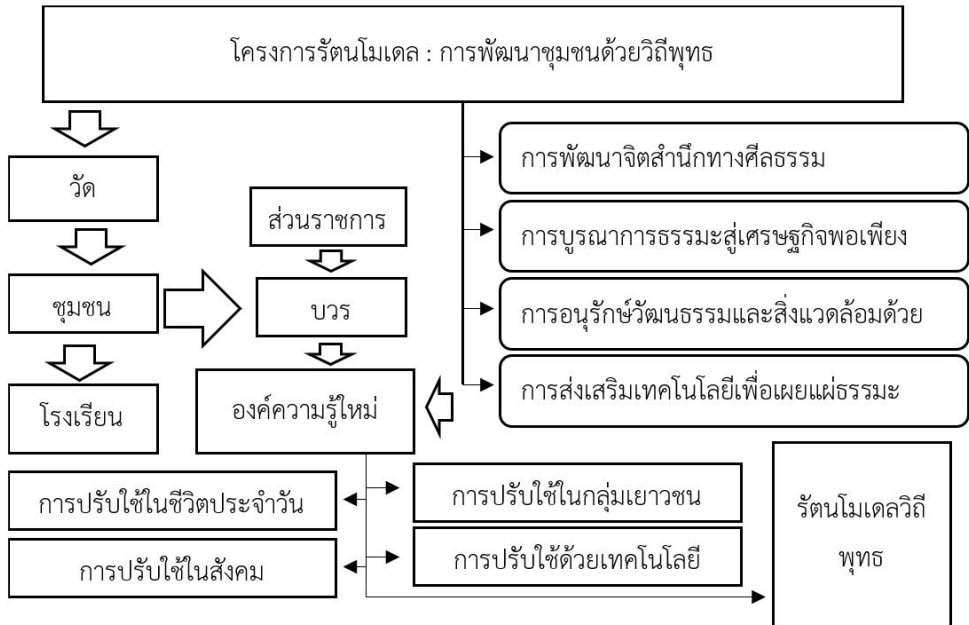
การนำเทคโนโลยีมาใช้ในโครงการรัตนโมเดลช่วยตอบโจทย์วิถีชีวิตในยุคดิจิทัล และสร้างโอกาสในการเข้าถึงธรรมะและกิจกรรมพัฒนาชุมชนได้อย่างกว้างขวาง ช่วยให้คนรุ่นใหม่เข้ากับวัดและศาสนาได้อย่างเหมาะสม

ทั้ง 4 ขั้นตอนของโครงการรัตนโมเดล คือ การสร้างฐานความรู้ การพัฒนาวัด การสร้างเครือข่ายชุมชน และการใช้เทคโนโลยี ล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยพัฒนาชุมชนด้วยวิถีพุทธ โดยมีเป้าหมายในการพัฒนาจิตใจ เศรษฐกิจ และความเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชน

องค์ความรู้ใหม่

จากแผนภาพองค์ความรู้ใหม่ การประยุกต์ใช้แนวทางการพัฒนาชุมชนด้วยวิถีพุทธตามโครงการรัตนโมเดล สู่การพัฒนาจิตสำนึกทางศีลธรรมผ่านกิจกรรมฝึกสมาธิ การอบรมคุณธรรมจริยธรรม และการเจริญสติในชีวิตประจำวันช่วยลดความขัดแย้งในชุมชนและเสริมสร้างความสามัคคีใน

ส่วนของเยาวชน การอนุรักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมด้วยธรรมะผ่านกิจกรรม การใช้เทคโนโลยี การเผยแพร่ธรรมะออนไลน์ และการถ่ายทอดสดกิจกรรมทางศาสนา ช่วยให้คนรุ่นใหม่และชุมชนสามารถเข้าถึงหลักธรรมคำสอนได้สะดวกในยุคดิจิทัล โดยเป็นการส่งเสริมชุมชนให้มีความมั่นคงในคุณธรรม ในทุกมิติของชีวิต ทั้งในระดับบุคคล สังคม และกลุ่มเยาวชน ดังแผนภาพที่ 5 ดังนี้

แผนภาพที่ 5 โครงการรัตนโมเดล : การพัฒนาชุมชนด้วยวิถีพุทธ

จากแผนภาพองค์ความรู้ใหม่จากการประยุกต์ใช้รัตนโมเดลเพื่อการพัฒนาชุมชนด้วยวิถีพุทธ แสดงให้เห็นถึงการใชัพุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ และสังฆรัตนะในการเสริมสร้างจิตสำนึกทางศีลธรรม และความมั่นคงในคุณธรรมของชุมชนอย่างเป็นระบบ ด้วยรัตนโมเดลวิถีพุทธ ดังนี้

พุทธรัตนะ เป็นต้นแบบแห่งการประพฤติปฏิบัติชอบ ส่งเสริมการเจริญสติ ฝึกสมาธิ และการใช้ชีวิตอย่างมีเป้าหมาย

ธรรมรัตนะ เป็นหลักคำสอนที่ใช้ในการอบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่ชาวบ้านและเยาวชน ผ่านกิจกรรม ธรรมะประยุกต์ และเทคโนโลยีดิจิทัล เช่น การเผยแพร่ธรรมะออนไลน์และการถ่ายทอดสดกิจกรรมทางศาสนา

สังฆรัตนะ ทำหน้าที่เป็นกลไกขับเคลื่อนในการประสานความร่วมมือของพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และภาคประชาสังคม ในการรักษาวัฒนธรรมท้องถิ่น พัฒนาจิตใจ และแก้ไขความขัดแย้ง ด้วยการเป็นแหล่งเรียนรู้และแบบอย่างในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ส่งผลให้เกิดความสามัคคีและความมั่นคงทางคุณธรรมในทุกมิติ ทั้งระดับบุคคล ชุมชน และกลุ่มเยาวชนในยุคดิจิทัล

สรุป

การพัฒนาชุมชนด้วยแนวทาง รัตนโมเดล ซึ่งเป็นการประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยเน้นการขับเคลื่อนผ่านพุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ และสังฆรัตนะ เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจและคุณธรรมในระดับบุคคล เยาวชน และสังคม รัตนโมเดลมีความแตกต่างจากแนวทาง “วิถีพุทธ” ที่ทั่วไปตรงที่มีใช้เพียงการใช้หลักธรรมสอนใจ แต่เป็นแนวทางเชิงกลยุทธ์ที่ออกแบบการพัฒนาอย่างเป็นระบบ โดยวัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ และพระสงฆ์เป็นผู้เชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน (บวร) ผ่านกิจกรรมฝึกสมาธิ อบรมคุณธรรม อนุรักษ์วัฒนธรรมไทย และเผยแพร่ธรรมะผ่านสื่อดิจิทัล เพื่อให้เข้าถึงคนรุ่นใหม่ในบริบทยุคเทคโนโลยี นอกจากนี้ยังมีการประยุกต์ใช้หลักพละ 4 และเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างสมดุลระหว่างจิตใจ เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า รัตนโมเดลมีศักยภาพในการลดความขัดแย้งในชุมชน ยกกระดับคุณภาพชีวิต และสร้างความยั่งยืนทั้งด้านศีลธรรมและสังคมอย่างเป็นรูปธรรม เหมาะสมอย่างยิ่งต่อการนำไปพัฒนาเชิงนโยบายในระดับพื้นที่และประเทศ

เอกสารอ้างอิง

- จิตยา สุวรรณชฎ. (2517). **สังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูธรรมธรนิเทศ อภิญาโณ และ พระครูสุนทรเจติยาภิวัฒน์. (2561). **บทบาทของวัดในการเสริมสร้างให้เกิดสันติสุขในชุมชน**. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ 4 ฉบับพิเศษ (มกราคม-มิถุนายน).
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2543). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2549). **พุทธวิธีบริหาร**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2530). **สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.
- พระศรีสิทธิวิเทศ (ธวัชชัย รสเลิศ) และพระมหามิตร ฐิตปณฺโญ. (2563). **วิวัฒนาการวัดในพระพุทธศาสนา**. วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาขอนแก่น, ปีที่ 7 ฉบับที่ 3 (กรกฎาคม-กันยายน).
- รัตนโมเดล. **โครงการพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://rattanamodel.blogspot.com/p/rattnamodel.html> [9 มกราคม 2568].
- สนธยา พลศรี. (2545). **กระบวนการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิชย์.

สุรชัย จงจิตงาม. (2564). **วัดในสมัยพุทธกาล**. วารสารปณิธาน, ปีที่ 17 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน).
วิทยา เชียงกูล. (2527). **การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมไทย: บทวิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ฉบับ
แกระ.

พุทธศิลป์ยุคทวารวดี: การเผยแผ่ศิลปะและหลักธรรมในพระพุทธรศาสนา

BUDDHIST ART IN THE DVARAVATI PERIOD: DISSEMINATION OF ART AND TEACHINGS IN BUDDHISM

พระจिरภัทร อธิปัญญา (ชูเล็ก)

วัดไร่ขิง พระอารามหลวง จังหวัดนครปฐม

Phra Jiraphat Athipanyo (Chulek)

Wat Rai Khing Royal Monastery, Nakhon Pathom Province, Thailand

Email: jirapatdodo2544@gmail.com

Received 11 April 2025; Revised 28 June 2025; Accepted 30 June 2025.

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาความหมายเกี่ยวกับพุทธศิลป์ในยุคทวารวดีรวมถึงการเผยแผ่พระพุทธรศาสนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะในประเทศไทย พุทธศิลป์ยุคทวารวดีมีความเชื่อมโยงระหว่างศิลปะ วัฒนธรรม และหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธรศาสนา แสดงถึงศรัทธาในพระพุทธรศาสนาและบทบาทสำคัญในสังคมไทยช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16 อิทธิพลจากอินเดียผ่านศิลปกรรม ได้แก่ พระพุทธรูป ธรรมจักร สถูป และเจดีย์ เป็นเครื่องมือเผยแผ่คำสอนทางธรรมและสร้างเอกลักษณ์ให้เป็นพุทธศิลป์ ในยุคนั้นการเผยแผ่พระพุทธรศาสนาเริ่มต้นในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช โดยมีสมณทูต พระโสณะและพระอุตตระ เดินทางมายังสุวรรณภูมิ ส่งผลให้เกิดศูนย์กลางทางศาสนาในภาคกลาง พระปฐมเจดีย์ ในจังหวัดนครปฐม การอพยพของชาวอินเดียเพื่อมาเผยแผ่ศาสนา รวมถึงการค้าขายส่งเสริมความหลากหลายทางศิลปวัฒนธรรมในดินแดนไทย บทบาทของพุทธศิลป์จึงเป็นสัญลักษณ์แห่งธรรม แสดงถึงหลักธรรมและความมุ่งหมายสู่พระนิพพาน พุทธศิลป์ทวารวดีจึงเป็นมรดกสำคัญที่ส่งผลต่อวัฒนธรรมไทยจนถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ: พุทธศิลป์, ทวารวดี, หลักธรรม, ศิลปะและวัฒนธรรม, การเผยแผ่พระพุทธรศาสนา

Abstract

This article examines the meaning of Buddhist art in the Dvaravati period, including the spread of Buddhism in Southeast Asia, particularly in Thailand. Buddhist art in the Dvaravati era reflects the connection between art, culture, and the teachings of Buddhism, showcasing faith in Buddhism and its significant role in Thai society during the 12th to 16th Buddhist centuries. Indian influences on art, such as Buddha images, dharma wheels, stupas,

and chedis, served as tools for disseminating Buddhist teachings and establishing a unique Buddhist artistic identity. During this era, the propagation of Buddhism began in the reign of Emperor Ashoka, with missionaries Sona and Uttara traveling to Suvarnabhumi, leading to the establishment of a religious center in central Thailand, including Phra Pathom Chedi in Nakhon Pathom Province. The migration of Indians to spread religion, as well as trade, promoted cultural and artistic diversity in Thailand. The role of Buddhist art became a symbol of dharma, representing the teachings and the aspiration towards nirvana. Dvaravati Buddhist art is an essential heritage that has influenced Thai culture to the present day.

Keyword: Buddhist Art, Dvaravati, Dharma, Art and Culture, Dissemination of Buddhism

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ชนชาติไทยรับเข้ามาจากดินแดนต้นกำเนิด คือ ประเทศอินเดียตอนกลาง โดยมีข้อสันนิษฐานว่าเป็นยุคเถรวาท นับตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชที่ทรงมีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์การสังคายนาครั้งที่ 3 พร้อมทั้งทรงส่งคณะพระสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนต่าง ๆ พุทธศิลป์ในยุคทวารวดีเป็นสิ่งที่สื่อถึงความเป็นมาและการแพร่หลายของศิลปกรรมในยุคดังกล่าว แสดงถึงความเชื่อในเรื่องการมีอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่และมีเอกภาพทางการเมือง อันเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อให้เกิดการสร้างสรรคศิลปกรรมอย่างกว้างขวางในพื้นที่ต่าง ๆ การศึกษาวิเคราะห์พุทธศิลป์ผ่านแนวคิดทางปรัชญา ชี้ให้เห็นถึงหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา (สมบุรณ์ คำดี, 2549: 4) ทวารวดีเป็นชื่อของอาณาจักรโบราณที่ตั้งอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง มีความเจริญรุ่งเรืองในช่วงประมาณพุทธศักราช 1100-1600 (ปรีชา กาญจนาคม, 2556: 90) อาณาจักรแห่งนี้ถือเป็นหนึ่งในแหล่งสำคัญของการเผยแผ่วัฒนธรรมและศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ซึ่งมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ความเชื่อ และศิลปกรรมของชุมชนในยุคนั้น ศิลปกรรมยุคทวารวดี แสดงถึงอัตลักษณ์ทางศาสนาและวัฒนธรรมผ่านโบราณสถาน พระปฐมเจดีย์ หรือ โบราณวัตถุต่าง ๆ มีพระพุทธรูปและธรรมจักรที่แสดงถึงหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ทวารวดียังเป็นศูนย์กลางการค้าขายระหว่างภูมิภาค ช่วยสร้างความมั่งคั่งและความสัมพันธ์กับชุมชนภายนอก ทำให้อาณาจักรมีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นักวิชาการบางท่านเสนอว่าทวารวดีอาจไม่ได้เป็นอาณาจักรในความหมายที่มีโครงสร้างทางการปกครองและอำนาจรัฐชัดเจน แต่เกิดขึ้นในลักษณะของอารยธรรมที่แสดงออกผ่านกลุ่มวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศไทยในอดีต อารยธรรมทวารวดีมีจุดเด่นในด้านศิลปกรรม วัฒนธรรม และความเชื่อ โดยเฉพาะการนับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย และกลายเป็นศูนย์กลางสำคัญในการแพร่กระจายศาสนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ช่วงเวลาที่อารยธรรมทวารวดีเจริญรุ่งเรืองนั้นครอบคลุมตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 ถึงประมาณพุทธศตวรรษที่ 16 ซึ่งเป็นช่วงที่เรียกว่ายุคทวารวดี หลักฐานทางโบราณคดี อันมี ธรรมจักร

พระพุทธรูป และโบราณสถานอย่างสลับและเจดีย์ ได้รับการค้นพบในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศไทย เช่น นครปฐม ลพบุรี และสุพรรณบุรี หลักฐานเหล่านี้บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและการค้าในภูมิภาค ทั้งภายในดินแดนไทยและกับอาณาจักรหรือชุมชนอื่น ๆ รวมถึง อินเดียและจีน ทวารวดีไม่ได้เป็นเพียงแหล่งศิลปวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงความเชื่อในพระพุทธศาสนา แต่ยังมีหลากหลายของวัฒนธรรมในยุคนั้น เช่น การผสมผสานความเชื่อพื้นบ้านเข้ากับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ทำให้อารยธรรมนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะรากฐานทางวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการพัฒนาสังคมไทยในยุคต่อมา (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2568)

พุทธศิลป์ยุคทวารวดีมีความเชื่อมโยงระหว่างศิลปะ วัฒนธรรม และหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา มีบทบาทสำคัญในสังคมไทยช่วงพุทธศตวรรษที่ 12-16 โดยได้รับอิทธิพลจากอินเดีย ผ่านรูปแบบศิลปกรรม อันได้แก่ พระพุทธรูป ธรรมจักร สลุป และเจดีย์ ที่สื่อถึงคำสอนทางธรรม อริยสัจ 4 และมรรค 8 พุทธศิลป์ไม่ได้เป็นเพียงเครื่องตกแต่ง แต่เป็นเครื่องมือถ่ายทอดคำสอนสู่ผู้คน นักวิชาการบางท่านมองว่าทวารวดีไม่ได้เป็นอาณาจักรที่มีโครงสร้างการปกครองชัดเจน แต่เป็นอารยธรรมที่แสดงออกผ่านวัฒนธรรมและศิลปะ ความเชื่อในพระพุทธศาสนาอดีตถึงปัจจุบัน มีการผสมผสานกับความเชื่อพื้นบ้าน ทำให้พุทธศิลป์มีความเป็นเอกลักษณ์ อารยธรรมทวารวดีมีบทบาทเป็นศูนย์กลางการค้าและวัฒนธรรม มีการแลกเปลี่ยนศิลปะและแนวคิดกับภูมิภาคอื่น ผ่านอินเดียและจีน ความสัมพันธ์นี้สร้างความหลากหลายให้ศิลปกรรมยุคทวารวดี มีทั้งคุณค่าทางศิลปะและจิตวิญญาณ ทำให้อารยธรรมเป็นรากฐานสำคัญที่เชื่อมโยงศิลปะกับหลักธรรมคำสอน และส่งผลต่อการพัฒนาวัฒนธรรมไทยในยุคต่อมา

พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทย

พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทยมาพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในดินแดนที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งชนชาติไทยในอดีตมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มชนต่าง ๆ และจัดตั้งอาณาจักรที่ปกครองตนเอง สิ่งที่เป็นศูนย์รวมความเชื่อและวัฒนธรรมของชาวไทยคือพระพุทธศาสนา เมื่อพระพุทธศาสนากลายเป็นวัฒนธรรมหลัก จึงส่งผลให้วิถีชีวิตของคนไทยได้รับอิทธิพลจากหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา นำไปสู่การสร้างศาสนสถานและศาสนวัตถุที่แสดงถึงความศรัทธา งานพุทธศิลป์ที่ปรากฏในประเทศไทยจึงเป็นผลงานที่แสดงถึงฝีมือช่างไทยและเป็นมรดกที่ทรงคุณค่าทางวัฒนธรรม ก่อนที่จะศึกษาหลักธรรมในพุทธศิลป์ยุคทวารวดีและพัฒนาการพุทธศิลป์ในประเทศไทย ควรทำความเข้าใจถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากอินเดียเข้าสู่ชนชาติไทย อย่างไรก็ตาม ช่วงเวลาและกระบวนการที่พระพุทธศาสนาเข้าสู่ไทยยังคงเป็นหัวข้อถกเถียง โดยการศึกษาต้องอาศัยหลักฐานและปัจจัยแวดล้อมหลายด้านเข้ามาประกอบ ปรากฏการณ์ที่สำคัญในสังคมโบราณคือการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชน รวมถึงกลุ่มชนชาวอินเดียที่อพยพไปยังดินแดนต่าง ๆ สาเหตุของการอพยพเหล่านี้สามารถสรุปได้เป็น 4 ประการ ได้แก่

1. การถูกบีบบังคับทางศาสนา

2. การเดินทางเพื่อประกาศศาสนา
3. การแสวงหาช่องทางค้าขาย
4. การเสี่ยงโชคทางการเมืองหรือการประกอบอาชีพ (สิริวัฒน์ คำวันสา, 2534: 17)

พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทยพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โดยกลุ่มชนในอดีตได้รวมตัวกันจัดตั้งอาณาจักรและรับพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมความเชื่อและวัฒนธรรม หลักธรรมคำสอนมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชาวไทย นำไปสู่การสร้างศาสนสถาน ศาสนวัตถุ และงานพุทธศิลป์ที่แสดงถึงความศรัทธา และเป็นมรดกวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า พระพุทธศาสนาแพร่เข้าสู่ไทยจากอินเดียผ่านกระบวนการเผยแผ่และการอพยพของกลุ่มชนต่าง ๆ โดยเฉพาะชาวอินเดีย สาเหตุการอพยพประกอบด้วย การถูกบีบคั้นทางศาสนา การเดินทางเผยแผ่ศาสนา การค้าขาย และการเสี่ยงโชคทางการเมืองหรืออาชีพ แม้ช่วงเวลาและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนายังเป็นประเด็นถกเถียง แต่หลักฐานและบริบททางประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาได้กลายเป็นส่วนสำคัญของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมไทยตั้งแต่อดีต และยังคงส่งอิทธิพลต่อสังคมในปัจจุบัน

การอพยพสู่การเผยแผ่ศาสนาของชาวอินเดียในสมัยโบราณ

มีหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อพระองค์ยกกองทัพไปตีเมืองกาลิงคะ ราวพุทธศักราช 282 เหตุการณ์ในครั้งนั้นทำให้ประชาชนชาวกาลิงคะเสียชีวิตเป็นจำนวนมากกว่าแสนคน อีกทั้งยังมีผู้ที่ถูกจับเป็นเชลยอีกกว่าหนึ่งแสนห้าหมื่นคน และมีอีกจำนวนมากที่ต้องอพยพหลบหนีออกไปจากพื้นที่ เหตุการณ์ดังกล่าวนำไปสู่การกระจายตัวของชาวอินเดียไปยังพื้นที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในกระบวนการอพยพนั้น พบเส้นทางโบราณที่สำคัญอยู่ทางตะวันออกของอินเดีย ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 เส้นทางหลัก ได้แก่

เส้นทางที่ 1 ทางบก เส้นทางนี้เริ่มต้นจากแคว้นเบงกอล (ปัจจุบันคือประเทศบังกลาเทศ) ผ่านแคว้นอัสสัม แล้วข้ามเทือกเขาปาดไกเข้าสู่ตอนเหนือของพม่า และเดินทางต่อมายังตอนบนของประเทศไทย

เส้นทางที่ 2 ทางเรือ เส้นทางนี้เริ่มต้นจากอ่าวเบงกอล โดยชาวอินเดียลงเรือมายังเมืองเมาะตะมะหรือเมืองท่ามะริด (ปัจจุบันอยู่ในตะนาวศรี) และเดินทางต่อด้วยเส้นทางบกเข้าสู่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง บริเวณจังหวัดอ่างทอง สุพรรณบุรี และนครปฐม

เส้นทางที่ 3 ทางเรือ เส้นทางนี้เริ่มจากอินเดียใต้ ผ่านมหาสมุทรอินเดียเข้าสู่ช่องแคบมะละกา จากนั้นขึ้นฝั่งที่แหลมมลายู หรือเดินทางต่อไปยังฟูนาน จาปา และจีน

การอพยพของชาวอินเดียโบราณที่เข้ามาสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงประเทศไทยนั้น ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มพ่อค้าชาวอินเดียและชาวจีน โดยพ่อค้าเหล่านี้เดินทางมาทั้งทางเรือและทางบก ในขณะเดียวกัน ชนพื้นเมืองในภูมิภาคนี้ก็ได้เดินทางไปยังอินเดียและจีนเช่นเดียวกัน ความสัมพันธ์ทางการค้าดังกล่าวมีบทบาทสำคัญที่ช่วยส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าทางภาษา วรรณกรรม ปรัชญา

ศาสนา วัฒนธรรม และศิลปะ จนเกิดการสร้างสรรค์ศาสนสถานและศาสนวัตถุที่ยังคงหลงเหลือเป็นมรดกของชาติไทยในปัจจุบัน หนึ่งในสิ่งสำคัญที่ชาวอินเดียได้นำเข้ามาพร้อมกับการค้าขายคือ ศาสนา โดยมีทั้งพระพุทธรูปและศาสนาคูหรือพราหมณ์ วัฒนธรรมทางศาสนาเหล่านี้ได้รับความนิยมและแพร่หลายอย่างรวดเร็ว โดยมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูปศาสนาเริ่มเผยแผ่เข้าสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช (ราวพุทธศักราช 270) เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชทรงเลื่อมใสในพระพุทธรูปศาสนา พระองค์ได้ทรงทำนุบำรุงพระพุทธรูปศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองและทรงสนับสนุนการทำสังคายนาครั้งที่ 3 โดยมีพระโมคคัลลีบุตรเป็นประธาน พร้อมด้วยพระอรหันต์สาวกจำนวน 1,000 รูป ณ เมืองปาฏลิบุตร นอกจากนี้ พระเจ้าอโศกยังทรงส่งพระสมณทูต 9 สายไปเผยแผ่พระพุทธรูปศาสนายังดินแดนต่าง ๆ ซึ่งหนึ่งในนั้นคือสายที่ 8 โดยมีพระโสณะและพระอุตตระเดินทางมาเผยแผ่พระพุทธรูปศาสนายังดินแดนที่เรียกว่า “สุวรรณภูมิ” (เมฆาวิ ธรรมชัย, 2561: 34-35) เหตุการณ์นี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการเผยแผ่และการรับวัฒนธรรมทางศาสนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีอิทธิพลอย่างมากและยาวนานจนถึงปัจจุบัน

สุวรรณภูมิ

คำว่า สุวรรณภูมิ เป็นชื่อที่ปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์พระพุทธรูปศาสนาในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งทรงร่วมกับสังฆมณฑลจัดส่งพระธรรมทูตไปเผยแผ่พระพุทธรูปศาสนาในดินแดนต่าง ๆ หนึ่งในนั้นคือพระธรรมทูตสายที่ 8 ซึ่งมีการกล่าวถึง พระโสณะ และ พระอุตตระ ที่เดินทางมาเผยแผ่พระพุทธรูปศาสนาในดินแดนที่เรียกว่า “สุวรรณภูมิ” หลักฐานเกี่ยวกับเหตุการณ์นี้ปรากฏในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา ที่ระบุว่า “สุวรรณภูมิคจจนตวาน โสณุตตรา มหิทธิกา ปิสาเจ นิทมิตวาน พรหมชาล่อเทสีสุ” แปลว่า “พระโสณะและพระอุตตระ ผู้มีฤทธิ์มาก ได้เดินทางไปยังสุวรรณภูมิ ปราบปรามพวกปีศาจ แล้วแสดงพรหมชาลสูตร” (สิริวัฒน์ คำวันสา, 2534: 21) ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของสุวรรณภูมิในฐานะหนึ่งในศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธรูปศาสนาในสมัยโบราณ และเป็นดินแดนที่ได้รับอิทธิพลทางพระพุทธรูปศาสนาตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ศาสตราจารย์ริส เดวิดส์ (Rhys Davids) ให้ความหมายคำว่า “สุวรรณภูมิ” ว่าเป็นดินแดนที่ครอบคลุมตั้งแต่พระโคจนถึงคาบสมุทรมลายู อย่างไรก็ตาม นักประวัติศาสตร์บางส่วนมีความเห็นแตกต่างกัน เช่น บางคนระบุว่าสุวรรณภูมิคือพระโค ขณะที่บางคนเชื่อว่าเป็นภาคใต้ของไทย แต่ข้อเท็จจริงที่ยอมรับกันโดยทั่วไปคือ สุวรรณภูมิหมายถึงคาบสมุทรมลายู ซึ่งเป็นดินแดนที่นับถือพระพุทธรูปศาสนา พระโสณะและพระอุตตระ ซึ่งเป็นสมณทูตในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ได้เดินทางจากแคว้นมคธเข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ โดยมีข้อสันนิษฐานว่าศูนย์กลางของสุวรรณภูมิอาจตั้งอยู่บริเวณตอนกลางของประเทศไทยในปัจจุบัน พระพุทธรูปศาสนาที่เผยแผ่ในช่วงนี้เป็นนิกายเถรวาทดั้งเดิม ซึ่งชาวพุทธในพื้นที่ให้ความศรัทธาอย่างยิ่ง โดยมีการบวชเป็นพระภิกษุจำนวนมากและสร้างสถูปเจดีย์เพื่อเป็นพุทธบูชา หลักฐานสำคัญที่บ่งบอกถึงการเข้ามาของพระพุทธรูปศาสนาในดินแดนนี้ คือ พระปฐมเจดีย์ในจังหวัดนครปฐม ซึ่งในอดีตเป็นศูนย์กลางของ “อาณาจักรทวารวดี” หลักฐานทางโบราณคดีในพระเจดีย์

นครปฐมและศิลาจารึกที่ค้นพบใกล้พระปฐมเจดีย์ มีลักษณะคล้ายกับหลักฐานจากประเทศอินเดียในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช มีตราเสมาธรรมจักรที่ทำด้วยหิน ขนาด 2.2 เมตร ทำให้เชื่อได้ว่า พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทยครั้งแรกผ่านดินแดนแห่งนี้ (วิเชียร ชาบุดรบุญทริก, 2535: 58-59)

แผ่นภาพที่ 1 การเกิดบ้านเมืองในสุวรรณภูมิ

แหล่งที่มา: <https://lek-prapai.org/home/view.php?id=1040>

ทวารวดี

คำว่า “ทวารวดี” ตรงกับคำว่า โตโลโปติ (Tolopot) ที่ปรากฏในบันทึกของท่านสมณะเฮียนจิง หรือเทียนจิง ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 ซึ่งท่านระบุว่าอาณาจักรนี้ตั้งอยู่ทางตะวันตกของพูนาน (อยู่ระหว่างขอมและพุกาม) คำว่า “ทวารวดี” ยังปรากฏในคัมภีร์บาลีหลายแห่ง เช่น ฆตปัลลิตชาดก และ คัมภีร์อุปทาน อาณาจักรทวารวดีมีขอบเขตทางเหนือถึงจังหวัดพิจิตร และทางใต้ถึงจังหวัดเพชรบุรี ชนชาติที่ปกครองอาณาจักรนี้น่าจะเป็นพวกมอญ เนื่องจากมีหลักฐานทางจารึกภาษามอญที่ลพบุรี ซึ่งใช้ตัวอักษรที่มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 13-14 นายยอร์ช เซเดส์ ได้อ่านจารึกที่ค้นพบที่วัดโพธิ์ จังหวัดนครปฐม เมื่อปี พ.ศ. 2495 และสนับสนุนข้อสันนิษฐานที่ว่า ทวารวดีเป็นอาณาจักรของมอญ หลักฐาน

อีกประการหนึ่งที่สอดคล้องกับข้อสันนิษฐานนี้คือ พระนางจามเทวี ซึ่งย้ายจากลพบุรีไปครองเมืองทริภุญชัยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 โดยพระนางทรงเป็นเจ้าของมอญ ทำให้หน้าเชื่อว่าชนชาติมอญเป็นกลุ่มที่ปกครองอาณาจักรทวารวดี (วิเชียร ชาญทรบุญพริก, 2535: 41)

พุทธศิลป์ในยุคทวารวดีได้รับอิทธิพลจากอินเดียโดยตรงพร้อมกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนา หลักฐานสำคัญที่ค้นพบในจังหวัดนครปฐม คือพระพุทธรูปศิลาขาว เชื่อว่าเป็นตัวแทนของพุทธศิลป์ในยุคทวารวดี มีจำนวน 4 องค์ โดยพบที่นครปฐม 3 องค์ และที่อยู่อาศัยอีก 1 องค์ พระพุทธรูปเหล่านี้มีลักษณะเฉพาะ คือประทับนั่งห้อยพระบาททั้งสองลงบนฐานรอง ซึ่งฐานดังกล่าวทำเป็นกลีบบัวบานรองรับ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายเหนือพระเพล่า ส่วนพระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอพระอุระ โดยหันฝ่าพระหัตถ์ออกด้านหน้า พระอังคุฐและพระดรรชนีทำเป็นวงกลม ซึ่งเป็นลักษณะของ “ปางปฐมเทศนา” อันแสดงถึงการแสดงธรรมครั้งแรกของพระพุทธเจ้า นอกจากพระพุทธรูปแล้ว ยังมีการค้นพบวัดโบราณหลายแห่งในบริเวณนี้ ในแถบ วัดพระงาม วัดพระเมรุ

วัดพระประโทน วัดธรรมศาลา และที่สำคัญที่สุดคือองค์พระปฐมเจดีย์ เป็นศาสนสถานที่ยิ่งใหญ่และเป็นหลักฐานสำคัญของความเจริญรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนาและพุทธศิลป์ในยุคทวารวดี (สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2538: 5)

ภาพที่ 2 ขณะมีงานนมัสการประจำปี 22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2447

แหล่งที่มา: <http://www.snc.lib.su.ac.th/webweb/?p=3235>

การเผยแพร่พระพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เริ่มจากสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช โดยมีพระโสณะและพระอุตระเดินทางมาสุวรรณภูมิพร้อมเผยแพร่พุทธศาสนาและวัฒนธรรม ศูนย์กลางสำคัญในยุคทวารวดีคือ นครปฐม มีหลักฐานสำคัญ หลายอย่างเช่น พระปฐมเจดีย์ พระพุทธรูปศิลาขาว และศิลาจารึก โดยพุทธศิลป์ทวารวดีได้รับอิทธิพลจากอินเดียโดยตรงผ่านศิลปะและปรัชญา แสดงถึงความศรัทธาในพุทธศาสนาและความเจริญรุ่งเรืองในยุคดังกล่าว พุทธศิลป์ทวารวดีได้รับอิทธิพลจาก

อินเดียโดยตรง พระพุทธศาสนาแบ่งคำสอนเป็นพระไตรปิฎก 3 ส่วน ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก เชื่อกันว่าพุทธศาสนาเข้าสู่ไทยครั้งแรกที่นครปฐม

ศิลปะสัญลักษณ์หลักธรรมที่ปรากฏในทางพระพุทธศาสนา

สัญลักษณ์แห่งธรรม

“ธรรมจักร” เป็นคำสำคัญที่ถูกใช้เป็นสัญลักษณ์แห่งธรรมในพระพุทธศาสนา เปรียบเสมือนจักรรัตนะหรือจักรแก้วของพระเจ้าจักรพรรดิ ซึ่งแสดงถึงพระบรมเดชานุภาพของผู้ปกครอง สำหรับธรรมจักรนั้น สื่อถึงการเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า อันเปรียบได้กับกงล้อที่หมุนไปโดยไร้พรมแดน ครอบคลุมทั้งมนุษยโลก เทวโลก และพรหมโลก ธรรมจักรสะท้อนถึงการแสดงพระสัจธรรมอันเที่ยงแท้ตามความเป็นจริงของธรรมชาติ ซึ่งถือเป็นเหตุการณ์สำคัญที่ยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ เพราะเป็นการเผยแผ่สัจจะที่อยู่เหนือกาลเวลา ธรรมจักรแผ่ขยายอิทธิพลมาจากอินเดีย ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งทรงส่งสมณทูตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังดินแดนต่าง ๆ เช่น เอเชียกลาง พม่า และสยาม (ประเทศไทย) ส่งผลให้พระพุทธศาสนาเผยแผ่ในลักษณะของธรรมจักร ก่อให้เกิดอาณาจักรพุทธในดินแดนไทย (ยวาทะลาล เนห์รู แพลโตย กรุณา กุศลาสัย, 2537: 244)

ภาพที่ 3 ธรรมจักร หรือ กงล้อแห่งธรรม

แหล่งที่มา: <https://th.wikipedia.org/wiki>

ธรรมจักรเป็นสัญลักษณ์แห่งธรรมและดินแดนธรรมที่พระพุทธเจ้าประกาศและทรงชี้นำทางสายกลาง องค์ประกอบของธรรมจักร ได้แก่ ซีล้อ เปรียบด้วยอริยมรรค 8 และอริยสัจ 3 รอบ กงล้อแสดงวิถีสงสาร และดุมล้อ สื่อถึงพระนิพพาน สัญลักษณ์จะแสดงหลักธรรมแห่งศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นหนทางสู่ความผาสุกในปัจจุบัน สுகติในอนาคต และนิพพานในที่สุด ธรรมจักรยังส่งอิทธิพลต่อพุทธจริยศาสตร์และสังคมไทยผ่านสีมาธรรมจักรในพระอุโบสถ เป็นเครื่องนำทางแห่งการหลุดพ้น

รากฐานแห่งพุทธธรรมของพระปฐมเจดีย์

ในยุคที่พระพุทธศาสนาเริ่มเผยแผ่เข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ ได้มีชนชาติดั้งเดิมอาศัยอยู่บริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาทั้งสองฝั่ง โดยเฉพาะชุมชนฝั่งตะวันตก ซึ่งเรียกตนเองว่า “ทวารวดี” หรือ “ทวารวดี” คำนี้มีความหมายว่า “ประตูสู่สวรรค์” แสดงถึงความเชื่อและความศรัทธาในพระพุทธศาสนาของชุมชนในยุคนั้น (สมภพ โชติปัญญา, 2546) พระพุทธศาสนาในสมัยทวารวดีเจริญรุ่งเรืองและแพร่หลายอย่างกว้างขวางในกลุ่มประชาชนต่าง ๆ โดยมีบทบาทสำคัญในการนำพาชาวบ้านให้เข้าถึงความสุขใน 3 ระดับอย่างสมบูรณ์ หลักฐานจากจารึกธรรมะในระดับต่าง ๆ ที่พบในทุกภูมิภาคของประเทศไทยยืนยันว่าประชาชนในยุคนั้นมีความสุขและความเข้าใจในพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง ส่งผลให้เกิดอิทธิพลต่อวัฒนธรรม ประเพณี และความเจริญในด้านต่าง ๆ พระพุทธศาสนาแบบทวารวดีได้ถ่ายทอดความเจริญรุ่งเรืองและวัฒนธรรมสู่สมัยสุโขทัยอย่างงดงาม ความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในยุค จะเห็นว่าได้จากร่องรอยทางศิลปวัฒนธรรม และศาสนสถานที่ยังคงปรากฏในศูนย์กลางต่าง ๆ ของวัฒนธรรมทวารวดี เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงถึงความเข้าใจในพระพุทธศาสนาของประชาชนชาวพุทธ (นาวาตรีสมพงษ์ สันติสุขวัฒน์, 2550: 103-131)

อุเทสิกะเจดีย์ เป็นสิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นโดยมีเจตนาอุทิศแด่พระพุทธเจ้า โดยไม่กำหนดรูปแบบตายตัว ในการสร้างบัลลังก์เพื่อแทนพระพุทธองค์ คำว่า “เจดีย์” ในที่นี้มีความหมายครอบคลุมกว้างขวาง สอดคล้องกับคำว่า “สถูป” ที่ในสมัยโบราณของอินเดียใช้เรียกสิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นเหนือหลุมฝังศพหรือเพื่อบรรจุอัฐิธาตุ

องค์พระปฐมเจดีย์ ตั้งอยู่ที่วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก มีลักษณะเด่นด้วยรูปทรงไทยแบบประชันคว่ำปากผายใหญ่โต โครงสร้างเดิมเป็นไม้ซุงที่รัดด้วยโซขนาดใหญ่มาก่ออิฐถือปูนและประดับกระเบื้อง วิหารทั้ง 4 ทิศเชื่อมต่อกันด้วยคกระเบื้องที่ล้อมรอบเป็นวงกลม กำแพงแก้ว 2 ชั้นล้อมรอบพื้นที่ เพื่อเพิ่มความมั่นคงและความสง่างามของพระเจดีย์ที่ยิ่งใหญ่แห่งนี้ (ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล, 2553: 39-40)

ธรรมจักรเป็นสัญลักษณ์สำคัญในพระพุทธศาสนา สื่อถึงการเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธเจ้า โดยองค์ประกอบของธรรมจักรแสดงถึงอริยมรรค 8 วัฏสงสาร และพระนิพพาน ส่งผลต่อพุทธจริยศาสตร์และสังคมไทยผ่านสัมมาธรรมจักรในพระอุโบสถ พระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีเจริญรุ่งเรืองและมีบทบาทสำคัญในการนำประชาชนเข้าถึงความสุขใน 3 ระดับ หลักฐานทางศิลปวัฒนธรรมและศาสนสถาน เช่น พระปฐมเจดีย์ แสดงให้เห็นถึงความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและอิทธิพลต่อวัฒนธรรมไทย เจดีย์หรือสถูปเป็นสิ่งก่อสร้างอุทิศแด่พระพุทธเจ้า แสดงถึงหลักธรรมและความเชื่อในยุคโบราณ พระปฐมเจดีย์เป็นศาสนสถานสำคัญที่แสดงถึงความเจริญในสมัยทวารวดี ด้วยโครงสร้างแบบประชันคว่ำขนาดใหญ่ และวิหารทั้ง 4 ทิศที่เชื่อมต่อกัน เพิ่มความมั่นคงและงดงามของเจดีย์ที่ยังคงคุณค่าจนถึงปัจจุบัน

สรุป

พุทธศิลป์ยุคทวารวดีเชื่อมโยงศิลปะ วัฒนธรรม และหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา โดยได้รับอิทธิพลจากอินเดียผ่านศิลปกรรม ผ่านพระพุทธรูป ธรรมจักร และเจดีย์ สื่อถึงอริยสัจ 4 และ มรรค 8 พระพุทธศาสนาเผยแผ่สู่ไทยในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช โดยมีพระโสณะและพระอุตระ เดินทางมายังสุวรรณภูมิ หลักฐานสำคัญ อันได้แก่พระปฐมเจดีย์และศิลาจารึกในนครปฐม ยืนยันความ รุ่งเรืองในยุคนั้น ธรรมจักรเป็นสื่อสัญลักษณ์แสดงการเผยแผ่ธรรมะ และทางสายกลาง ส่งผลต่อพุทธจริย ศาสตร์และวัฒนธรรมไทย เจดีย์หรือสถูปเป็นสิ่งก่อสร้างแทนความศรัทธาในพระพุทธเจ้า แสดงถึง หลักธรรมที่ยังคงคุณค่าทางจิตวิญญาณ พระพุทธศาสนาในยุคทวารวดีมีบทบาทสำคัญในการนำ ประชาชนเข้าถึงความสุขและความเจริญ ส่งอิทธิพลต่อวัฒนธรรมและประเพณีไทยในยุคอดีตถึงปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- สมบุรณ์ คำดี (2549). การศึกษาปรัชญาในงานพุทธศิลป์เพื่อเป็นแนวทางออกแบบตกแต่งภายใน **พิพิธภัณฑ์**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบภายใน. บัณฑิต วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ปรีชา กาญจนาคม (2556). **โบราณคดีเบื้องต้น**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง (2568). **ศิลปวัฒนธรรมทวารวดี**. สืบค้น 7 มกราคม 2568 จาก https://www.silpa-mag.com/culture/article_36408
- สิริวัฒน์ คำวันสา (2534). **ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล (2538) **ศิลปะในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล (2553). **ทรงนิพนธ์พระปฐมเจดีย์ (ฉบับแก้ไขใหม่)**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ชวนพิมพ์.
- เมธาวี ธรรมชัย (2561). **การสืบทอดและการสร้างงานช่างพุทธศิลป์ล้านนา: กรณีศึกษาช่างฝีมือ พระเบญจิมิน สุตา จากงานพุทธศิลป์วัดหาดนาค ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สิริวัฒน์ คำวันสา (2534). **ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมภพ โชติปัญญา (2546). **ธรรมบรรยาย วิสาขะรำลึก ธรรมิกถาก่อนฟ้าสนธยา. 12 พ.ค. 2546. [ซีดี-รอม]**. สกลนคร: วัดนิพเพชพราราม. แผ่นที่ 1. (เวลาที่ 23.51 - 25.31).
- ยวาทะลาล เนห์รู แพลโดย กรุณา กุศลาลัย (2537). **พบลัทธิอินเดียน้อย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ศยาม บริษัทเคล็ดไทยจำกัด.

วิเชียร ชาบุดรบุญตริก (2535). **พุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

นาวาตรีสมพงษ์ สันติสุขวัฒน์ (2550). **การศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยทวารวดี. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

การวิเคราะห์อรรถกถาธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้

THE ANALYSIS OF ATAKKĀVACARA DHAMMA IN THE BUDDHA'S ENLIGHTENMENT

พระมหาไวยักษ์นินทร์ อาวุธปญโญ (มีสุวรรณ) และมนตรี สิริโรจนานันท์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Wanchai Saengsuwan and Montree sirarojananan

Thammasat University

Email: Waichanin007@gmail.com

Received 16 May 2025; Revised 13 June 2025; Accepted 30 June 2025.

บทคัดย่อ

การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเป็นเหตุการณ์สำคัญที่นำไปสู่การเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ภายหลังจากตรัสรู้ พระพุทธองค์ทรงพิจารณาถึงธรรมที่ได้บรรลุ โดยเฉพาะอริยสัจสี่ และปฏิจจนสมุปบาท ซึ่งเป็นหลักธรรมที่อธิบายถึงกระบวนการเกิดและดับของทุกข์ แม้ว่าธรรมะดังกล่าวจะลึกซึ้งและยากแก่การเข้าใจ แต่ด้วยพระมหากรุณาธิคุณ พระพุทธองค์ทรงตัดสินพระทัยเผยแผ่คำสอนเหล่านี้แก่ผู้มีปัญญาที่สามารถเข้าใจและเข้าถึงได้ ปฏิจจนสมุปบาทและนิพพานถือเป็นอรรถกถาธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย มีธรรมเหล่านี้ที่ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบประณีต ใช้เหตุผลคาดคะเนเอาไม่ได้ ละเอียด รู้ได้เฉพาะบัณฑิต ซึ่งตถาคตรู้แจ้งได้เองแล้วสั่งสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งตาม อันเป็นเหตุให้คนกล่าวยกย่องตถาคตถูกต้องตามความเป็นจริง” พระพุทธองค์ทรงเน้นย้ำว่าการเข้าใจธรรมะเหล่านี้ไม่ใช่เรื่องของการคิดคำนวณ แต่เป็นการพิจารณาผ่านญาณทัศนะ อย่างไรก็ตาม ปฏิจจนสมุปบาทยังสามารถนำมาพิจารณาในชีวิตประจำวันเพื่อช่วยลดทอนกิเลสและอุปาทานได้ บทความนี้นำเสนอการวิเคราะห์ธรรมะที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้โดยอาศัยหลักไวยากรณ์บาลีและทฤษฎีญาณวิทยา โดยชี้ให้เห็นว่าคำว่า “ธรรม” ที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงนั้นมีความหมายกว้างขวาง ครอบคลุมถึงทั้งปฏิจจนสมุปบาทและนิพพาน การศึกษาธรรมะเช่นนี้จึงช่วยให้เข้าใจความหมายอันลึกซึ้งของพุทธพจน์ได้อย่างถูกต้องและสมบูรณ์

คำสำคัญ: อรรถกถาธรรม , ปฏิจจนสมุปบาท , ญาณวิทยา

Abstract

The enlightenment of the Buddha was a pivotal event that led to the dissemination of the Dhamma, the teachings of Buddhism. After attaining enlightenment, the Buddha contemplated the truth he had realized, particularly the Four Noble Truths and Dependent

Origination, which explain the arising and cessation of suffering. Although these teachings are profound and difficult to comprehend, out of his great compassion, the Buddha resolved to share them with those who possessed the wisdom to understand and attain them. Dependent Origination and Nibbāna are considered atakkāvacara dhamma, meaning they are unpredictable to use mere logic or common reasoning. Instead, they require insight developed through the practice of meditation and Vipassanā. The Buddha emphasized that understanding these teachings is not a matter of intellectual reasoning but a realization achieved through direct insight. Nevertheless, Dependent Origination can also be examined in daily life as a means to reduce attachment and wrong views. This article presents an analysis of the Dhamma realized by the Buddha through the lens of Pāli grammar and epistemological theory, highlighting that the term "Dhamma" as used by the Buddha encompasses both Dependent Origination and Nibbāna. Such an approach to studying the Dhamma allows for a more accurate and comprehensive understanding of the profound meaning of the Buddha's words.

Keywords: Atakkāvacara dhamma Dependent Origination Epistemological theory

บทนำ

การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าเป็นเหตุการณ์สำคัญที่นำไปสู่การเผยแผ่คำสอนหลักของพระพุทธศาสนา ก่อนเสด็จออกไปเผยแผ่หลักคำสอน พระพุทธองค์ได้ทรงพิจารณาไตรตรองถึงหลักธรรมที่พระองค์ได้บรรลุที่ใต้ต้นโพธิ์ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา (ปัจจุบัน คือ พุทธคยา) พระพุทธองค์ทรงบรรลุอริยสัจสี่และเข้าใจถึงธรรมที่เรียกว่า “ปฏิจจนสมุปบาท” ซึ่งอธิบายถึงสาเหตุแห่งทุกข์และการดับทุกข์ พระองค์ทรงพิจารณาว่า ความรู้ที่ทรงบรรลุนั้นลึกซึ้งและยากต่อการเข้าใจ จึงทรงมีความลังเลใจที่จะเผยแผ่ธรรมที่ตรัสรู้ดังข้อความว่า

“ธรรมที่เราได้บรรลุแล้วนี้ ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งการตรึก ละเอียด บัณฑิตจึงจะรู้ได้ สำหรับหมู่ประชาผู้รุ่มรมย์ด้วยอาลัย ยินดีใน อาลัย เพลิดเพลินใน อาลัย ฐานะอันนี้ย่อมเป็นสิ่งที่เห็นได้ยาก กล่าวคือหลักอทิปปัจจยตา หลักปฏิจจนสมุปบาท ถึงแม้ฐานะอันนี้ก็เป็นสิ่งที่เห็นได้ยากนักกล่าวคือความสงบแห่งสังขารทั้งปวง ความสลัดอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา วิราคะ นิโรธ นิพพาน ก็ถ้าเราจะพึงแสดงธรรม และผู้อื่นจะไม่เข้าใจซึ่งต่อเรา ข้อนั้นก็จะเป็นความเหน็ดเหนื่อยเปล่าแก่เรา จะพึงเป็นความลำบากเปล่าแก่เรา” (วิ.ม.(ไทย) 4/7/11)

พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาถึงสภาวะธรรมที่พระองค์ได้บรรลุแล้ว และตระหนักว่าธรรมะที่ตรัสรู้เป็นสิ่งที่อยู่เหนือความเข้าใจแบบสามัญและไม่สามารถเข้าใจได้ด้วยการคิดหรือใช้ตรรกะธรรมดา ทรงตระหนักว่าผู้คนส่วนใหญ่มักติดอยู่ในกามคุณและยึดติดกับความคิดแบบทวิภาวะ (dualistic thinking) ทำให้ไม่สามารถเห็นสัจธรรมอันลึกซึ้งนี้ได้ อย่างไรก็ตาม ด้วยพระมหากรุณาธิคุณ พระพุทธเจ้าทรงตัดสินพระทัยเผยแผ่ธรรมะที่ตรัสรู้ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้มีปัญญาได้เข้าใจและเข้าถึงความ

จริงเหล่านี้ แม้จะยากและต้องอาศัยการปฏิบัติธรรมอย่างลึกซึ้งก็ตามคำว่า ธรรม ที่พระพุทธเจ้าตรัสถึง ในที่นี้ คือ ปฏิจจสมุปบาทและนิพพาน ข้อความลักษณะนี้พระองค์ตรัสไว้อีก 4 ที่คือ

- 1) มหาปทานสูตร(ที.ม.(ไทย) 10/64/36)
- 2) ปาสราลิสสูตร(ม.ม.(ไทย) 12/381/304-305)
- 3) อัคคิวัจจโคตตสูตร (ม.ม.(ไทย) 13/190/224)

4)พรหมายาจนสูตร (ส.ส.(ไทย) 15/172/229 ซึ่งปรากฏข้อความที่เหมือนกันทุกอย่าง หมายถึงคำจำกัดความของคำว่า ธรรม พระองค์ทรงอธิบายว่าเป็น ปฏิจจสมุปบาทและนิพพาน เหมือนกัน

ญาณวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาท

ศาสนาพุทธเกิดขึ้นจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงออกผนวชจากวรรณะกษัตริย์ เป็น เจ้าชายแห่งเมืองกบิลพัสดุ์ ทรงตรัสรู้เมื่อพระชนมายุได้ 35 พรรษา และเผยแผ่พระธรรมคำสอนเป็นเวลา 45 ปี ก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพานที่เมืองกุสินารา ตลอดช่วงเวลาแห่งการเผยแผ่พระธรรม พระองค์ทรงแสดงธรรมในหลากหลายรูปแบบ เพื่อให้สรรพสัตว์ที่มีอินทรีย์เหมาะสมได้บรรลุธรรมตาม ความพร้อมของแต่ละบุคคลนักวิชาการสมัยใหม่ได้พยายามทำความเข้าใจคำสอนของพระพุทธองค์โดย ปรับคำสอนเหล่านั้นให้อยู่ในรูปของปรัชญา ซึ่งสามารถเข้าถึงได้ง่ายกว่าประสบการณ์ทางวิญญาณชั้นสูง ของพระองค์ ปรัชญานี้มีหัวข้อหลักสำคัญอยู่ 4 ประการ ได้แก่

1. อภิปรัชญา ว่าด้วยความจริงสูงสุดของโลก
2. จริยศาสตร์ ว่าด้วยความดี
3. ญาณวิทยา ว่าด้วยบ่อเกิดแห่งปัญญา และ
4. สุนทรียศาสตร์ ว่าด้วยความงาม (โสรจจ์ หงส์ลดาธรมภ์, 2562: 3)

บ่อเกิดของปัญญาในทัศนะของพระพุทธเจ้ามี 3 ประการดังที่พระสารีบุตรได้กล่าวไว้ใน สังคีตีสสูตรว่า

1. จินตามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการคิด
2. สุตมยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการฟัง
3. ภาวนามยปัญญา (ที.ปา. (ไทย) 11/304/271)

ภาวนามยปัญญาเป็นแหล่งความรู้เดียวที่พุทธปรัชญายอมรับว่าถูกต้องแท้จริง ความรู้นี้ เกิดขึ้นโดยตรงจากการปฏิบัติภาวนาตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยมีสติปัญญา 4 เป็นแนวทาง จนสามารถเข้าใจความจริงด้วยตนเอง ผู้ปฏิบัติจะเห็นสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริง ทำให้สามารถละกิเลส และหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้ นอกจากนี้ยังทำให้บุคคลเข้าถึงความจริงสูงสุดหรือ “ปรมาตถ์” (Ultimate Truth) ได้ ด้วยเหตุนี้ ภาวนามยปัญญาจึงเป็นสิ่งที่พุทธปรัชญายอมรับว่า หากปฏิบัติอย่าง ถูกต้อง ย่อมทำให้พ้นจากทุกข์ จากการพิจารณาขอบเขตความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาท จะเห็นได้ว่า

ความรู้นี้มุ่งหมายเพื่อการหลุดพ้นจากพันธนาการของความทุกข์ แตกต่างจากนักปราชญ์ในสำนักอื่น ๆ ที่แสวงหาความรู้เพียงเพื่อตอบสนองความอยากรู้อยากเห็น ถือว่าสิ้นสุดเพียงกระบวนการแสวงหาความรู้ในทางตรงกันข้าม ภาวนามยปัญญาเกิดขึ้นจากการปฏิบัติธรรมทางจิตผ่านการฝึกอบรมสติปัญญาฐาน ต้องอาศัยความเพียรพยายามในการฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ พร้อมด้วยสติที่ต่อเนื่อง

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “บัณฑิตผู้เป็นปราชญ์เพ่งพินิจ มีความเพียรต่อเนื่อง และมีความบากบั่นมั่นคง ย่อมบรรลุนิพพาน อันเป็นสภาวะยอดเยี่ยม ปลอดภัยโยคะ” (ขุ.ธ.(บาลี) 25/23/31) ผู้ที่ฝึกฝนจนเชี่ยวชาญจะมีพลังทางจิตที่ล้ำลึกยิ่งขึ้น ประสาทสัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น และกายไม่สามารถเข้าถึง ความรู้นี้จะทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ของสภาวะต่างๆ ที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยแห่งความจริงในโลก จนกระทั่งบรรลุเป้าหมายสูงสุดของพุทธปรัชญาเถรวาท

การตัดสินความจริงทางญาณวิทยา

การตัดสินความจริงทางพุทธศาสนาปรากฏในเกสปุตตสูตร หรือที่รู้จักกันในชื่อ “กาลามสูตร” มีเนื้อหากล่าวถึงชาวกาลามะแห่งนครเกสปุตตะ สาธารณรัฐในสมัยพุทธกาล ผู้ที่เกิดความสับสนในเรื่องความเชื่อ เนื่องจากสมณพราหมณ์หลายคนได้มาเผยแพร่ลัทธิของตนในพื้นที่ โดยแต่ละคนต่างอ้างว่าความเชื่อของตนนั้นดีกว่าของผู้อื่น ทำให้ชาวกาลามะไม่รู้ว่าควรจะเชื่อใครดี จึงพากันไปทูลถามพระพุทธเจ้าถึงหลักเกณฑ์ที่สามารถใช้ตัดสินความถูกต้องของทฤษฎีต่างๆ

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงหลัก 10 ประการเพื่อขจัดความสงสัย ดังนี้

- 1) อย่าเชื่อเพียงเพราะได้ยินตามกันมา
- 2) อย่าเชื่อเพียงเพราะถือสืบต่อกันมา
- 3) อย่าเชื่อเพียงเพราะคำเล่าลือ
- 4) อย่าเชื่อเพราะอ้างอิงตำราหรือคัมภีร์
- 5) อย่าเชื่อเพราะตรรกะ
- 6) อย่าเชื่อเพราะอนุমান
- 7) อย่าเชื่อเพราะการตรึกตรองด้วยเหตุผล
- 8) อย่าเชื่อเพราะเข้ากับทฤษฎีของตน
- 9) อย่าเชื่อเพราะเห็นว่ามันน่าจะเป็นไปได้
- 10) อย่าเชื่อเพียงเพราะนับถือว่าสมณะผู้นั้นเป็นครูของเรา (อง.ติก.(ไทย) 20/66/259)

จากการพิจารณาพระสูตรนี้ จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงตัดสินความรู้ใน 2 แนวทาง แนวทางแรกคือ อย่าปลงใจเชื่อตามกาลามสูตรทันที แนวทางที่สองคือ การสนับสนุนให้เชื่อ แต่ต้องผ่านการทดลองปฏิบัติด้วยสติปัญญาและเหตุผลก่อนตัดสินใจ

หลักกาลามสูตรนี้สามารถจัดกลุ่มความรู้ได้ดังนี้

ข้อที่ 1-4 และข้อที่ 10 เป็นความรู้ที่ได้รับจากการถ่ายทอดภายนอก จัดเป็น “สุตมยปัญญา”

ข้อที่ 5-9 เป็นความรู้ที่เกิดจากการคิดวิเคราะห์ด้วยเหตุผล จัดเป็น “จินตามยปัญญา”

การลงมือปฏิบัติและทดสอบด้วยตนเองจัดเป็น “ภาวนามยปัญญา” สอดคล้องกับการจัดกลุ่มความรู้ตามกาลามสูตรของ สมภาร พรหมทา โดยแบ่งแหล่งที่มาของความรู้เป็น 3 กลุ่มหลัก ดังนี้

- 1) ความรู้ที่เกิดจากประเพณีและเสียงส่วนใหญ่ (ข้อ 1-3)
- 2) ความรู้จากคัมภีร์และบุคคลที่น่าเชื่อถือ (ข้อ 4 และ 10)
- 3) ความรู้ที่เกิดจากการคิดวิเคราะห์ด้วยกระบวนการต่าง ๆ (ข้อ 5-9) โดยแบ่งย่อยได้เป็นการคิดแบบนิรนัย (ข้อ 5) การคิดแบบอุปนัย (ข้อ 6) และการคิดแบบผสมผสานระหว่างนิรนัยและอุปนัย (ข้อ 7-9) (สมภาร พรหมทา, 2542 : 238)

บ่อเกิดแห่งปัญญาในพระพุทธศาสนามี 3 ประการ ได้แก่ จินตามยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการคิด), สุตมยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการฟัง) และภาวนามยปัญญา (ปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติ) โดยปัญญาทั้งสามระดับนี้มีรากฐานมาจากญาณวิทยาที่มีมาก่อนพุทธกาล คล้ายคลึงกับญาณวิทยาของนยายะ ที่ก่อตั้งโดยฤๅษีเคาตมะ เชื่อว่าเราสามารถใช้ตรรกะในการพิจารณาที่ซับซ้อน เช่น ทฤษฎีปัจเจกการ (Causation) และอานวિકษิกิ (การวิเคราะห์เรื่องจิตสุดท้าย) อย่างไรก็ตาม ไม่สามารถบรรลุปัญญาสูงสุดได้ด้วยตรรกะเพียงอย่างเดียว เช่นเดียวกับความเชื่อในพุทธศาสนา ในพระพุทธศาสนาเองก็มีธรรมที่ลึกซึ้งเหนือประสบการณ์ทางตรรกะ เช่น นิพพาน, ปฏิจจสมุปปาท, และทิวัญญิ 62 พระพุทธองค์ทรงบรรยายว่ามีลักษณะลึกซึ้ง ไม่สามารถเข้าใจได้ด้วยการตรรกเพียงอย่างเดียว คำอธิบายเหล่านี้อาจทำให้เกิดคำถามว่า ธรรมเหล่านี้จะถูกจัดเป็นอินไตยที่ไม่สามารถนำมาคิดพิจารณาได้หรือไม่

ปฏิจจสมุปปาทและนิพพาน เป็นอตกกาวจรธรรม

ธรรมะ คือ “ปฏิจจสมุปปาท” และ “นิพพาน” แสดงถึงความจริงของการเกิดขึ้นและการดับของทุกข์ ปฏิจจสมุปปาทเป็นหลักการที่อธิบายกระบวนการที่สิ่งต่าง ๆ ในชีวิตเกิดขึ้นและดับไปตามการพึ่งพาอาศัยกัน (dependent origination) ขณะที่นิพพานคือสภาวะหลุดพ้นจากทุกข์โดยสมบูรณ์ (ultimate liberation) การทำความเข้าใจในธรรมะทั้งสองนี้จึงเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา และเป็นกุญแจสำคัญในมิติทางญาณวิทยาที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ (Kalupahana, 1975 : 87; Gethin, 1998 : 65-66)

นอกจากการทำความเข้าใจปฏิจจสมุปปาทและนิพพานในแง่ของกระบวนการคิดแล้ว พระพุทธเจ้ามักเน้นย้ำถึงการพิจารณาธรรมะที่ไม่ใช้วิสัยแห่งการคิด ตัวอย่างเช่น นิพพานนั้นเป็นสภาวะที่ไม่สามารถเข้าใจได้โดยการใช้ตรรกหรือความคิดทางวิชาการเพียงอย่างเดียว เนื่องจากเป็นสภาวะเหนือความคิดและประสบการณ์ในระดับปกติ (Harvey, 2007 : 125) การศึกษาธรรมะที่ไม่ใช้วิสัยแห่งการคิดนี้

จึงจำเป็นต้องอาศัยปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติสมาธิและวิปัสสนา ซึ่งเป็นการฝึกฝนจิตใจเพื่อข้ามพ้นจากการยึดมั่นในสภาวะธรรมดาและเข้าสู่การเข้าใจธรรมที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น (Bronkhorst, 1993 : 54)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่า “นิพพาน” และ “ปฏิจจนุสุมปาท” จะเป็นธรรมที่สามารถเข้าถึงได้ผ่านการปฏิบัติธรรมตามแนวทางของพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ในบางพระสูตรพระพุทธเจ้าได้แสดงให้เห็นว่าปฏิจจนุสุมปาทสามารถนำมาพิจารณาได้ในแง่มุมต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น ข้อความที่ว่า “ภิกษุผู้ฉลาดในการพิจารณาธรรม ควรพิจารณาในแง่ของธาตุ อายตนะ และปฏิจจนุสุมปาท” (ส.ช.(ไทย)17/57/91) ข้อความนี้อาจบ่งบอกได้ว่ามีบางแง่มุมของปฏิจจนุสุมปาทที่สามารถเข้าใจได้ผ่านการพิจารณาเชิงวิจารณ์ บทความนี้จะนำเสนอการตีความคำว่า “ธรรม” โดยอาศัยไวยากรณ์ภาษาบาลีและทฤษฎีทางญาณวิทยา ซึ่งปรากฏในประโยคที่กล่าวว่า “ธรรมที่เราได้บรรลุแล้วนี้ ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่เป็นวิสัยแห่งการตรึก” (วิ.ม.(ไทย) 4/7/11) เพื่อให้เข้าใจอย่างชัดเจนยิ่งขึ้นว่าเราสามารถเข้าใจคำว่า “ธรรม” ที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ในระดับใดบ้าง

มีข้อที่น่าสังเกตว่า พวกเราชาวพุทธรับรู้กันมาเหมือนกันทั่วโลกว่า ธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้คือ อริยสัจ 4 แต่ทำไมในที่นี้พระองค์จึงตรัสไว้แค่ 2 คือ สมุทัยสัจ (ปฏิจจนุสุมปาท) และ นิโรธสัจ (นิพพาน) ในอรรถกถาและฎีกาที่เป็นคำอธิบายของส่วนนี้ไม่ได้อธิบายเรื่องนี้เอาไว้ แต่ผู้เขียนขอเสนอแนวทางอธิบายโดยใช้หลักการที่เรียกว่า อุปจาระ ซึ่งปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาครั้งแรกเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 10 ดังมีตัวอย่างในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทว่า คำว่า ย่อมนอนสบาย นี้ เป็นเพียงการแสดง (ตัวอย่าง) เท่านั้น หมายความว่า ย่อมอยู่เป็นสุขแม้โดยอิริยาบถทั้ง 4 (ขุ.ธ.อ.(ไทย) 1/79/530)

การใช้คำลักษณะนี้เรียกว่า เอกเทศอุปจาระ หรือ สำนวนที่กล่าวถึงบางส่วนแต่หมายถึงทั้งหมด (เนตติหารัตถที่ปนี -/-/45) ในกรณีพุทธพจน์ข้างบน ถึงแม้พระองค์จะตรัสเพียง 2 สัจจะ แต่เราก็ควรจะรับรู้ถึงอีก 2 สัจจะที่เหลือโดยอ้อมด้วยเพื่อความสมบูรณ์ของความหมายที่พระองค์ตรัสออกมา และเพื่อป้องกันคำจบบังคับของผู้อื่น ส่วนการใช้คำอธิบายลักษณะธรรมตั้งแต่ ลึกซึ้ง จนถึง ประณีต ก็มี ความหมายตามตัว แต่คำว่า ไม่เป็นวิสัยแห่งการตรึก (อตกกาจโร) มีเรื่องที่น่าคิดว่า หากปฏิจจนุสุมปาทและนิพพานเป็นธรรมที่คิดไม่ได้ พระองค์จะแสดงไว้ในที่ต่างๆ เพราะเหตุไร

วิเคราะห์ปฏิจจนุสุมปาทในแง่ตรรกะและการตรึก

เรามาศึกษาคำนี้ในแง่ของไวยากรณ์กันก็พอจะแยกองค์ประกอบได้ว่า คำว่า อตกกาจโร นั้น มาจาก น บทหน้า ตกก ศัพท์ที่แปลว่าการตรึก และ อวจร ศัพท์ที่แปลว่า วิสัยหรืออารมณ์ น ศัพท์นั้นในทางไวยากรณ์แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ ปัสชชปฏิเสธและปิริทาสปฏิเสธ

ปัสชชปฏิเสธนั้นทำหน้าที่ปฏิเสธกิริยาของประโยค ให้ความหมายว่าประธานของประโยคไม่เคยทำหรือไม่สามารถทำกิจริยาดังกล่าวได้เลย ตัวอย่างข้อความว่า “บุคคลบางคนไม่ให้ทานแม้ด้วยตนเอง ทั้งไม่ชักชวนคนอื่น เขาย่อมไม่ได้โภคสมบัติและบริวารสมบัติในทุกที่ที่ตนเกิด” (ขุ.ธ.อ.(ไทย) 1/80/531) ในประโยคนี้แสดง น ที่เป็นปัสชชปฏิเสธ เพราะมีการใช้วิจฉาศัพท์ (นิพพตตนิพพตตภูฏาเน)

ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเขาไม่ได้สมบัติสักอย่างในทุกที่ ดังนั้น คำว่าไม่ให้ทานและไม่ชักชวนก็ตีความได้ว่า เขาไม่เคยทำกิริยาเหล่านี้สักครั้งเลย

ส่วนปริยทาสปฏิเสศ หมายถึง การปฏิเสศนามศัพท์ ทำให้ให้ความหมายว่า ไม่ปฏิเสธโดยสิ้นเชิง เป็นการระบุสิ่งอื่นนอกเหนือจากสิ่งที่ปรากฏ เช่นคำว่า น พราหมโณ อพราหมโณ แปลว่า คนที่ไม่ใช่พราหมณ์ หมายถึงว่า คนคนนี้มีส่วนคล้ายพราหมณ์อยู่จึงทำให้ผู้เห็นมีมโนภาพไปถึงพราหมณ์แต่เมื่อเดินทางเข้ามาใกล้ๆจึงรู้ว่า ไม่ใช่พราหมณ์ แต่เป็นคนวรรณะอื่น จะเห็นได้ว่าการปฏิเสธชนิดนี้ไม่ได้ปฏิเสธอย่างสิ้นเชิง แต่ปฏิเสธเพียงบางอย่างเท่านั้น ความหมายของ น ศัพท์นั้นยังปรากฏในคัมภีร์นยาสปรกณ์และเอกักรโกสะอีก 11 ความหมาย แต่จะไม่นำมากล่าวในที่นี้

ดังนั้น น ศัพท์ในบทว่า อตถกาวจโร นี้ เป็นการปฏิเสธนามศัพท์ จัดอยู่ในประเภทปริยทาสปฏิเสศ คือไม่ได้ปฏิเสธโดยสิ้นเชิง จากข้อสรุปดังกล่าวทำให้เราตีความได้ว่า คำว่า ไม่ใช่วิสัยของการตริกไม่ได้เป็นการปฏิเสธโดยสิ้นเชิง ซึ่งมีนัยยะว่าสามารถที่จะตริกได้บ้าง ทำให้มีคำถามต่อมว่า อย่างไรตริกได้ อย่างไรตริกไม่ได้

ศัพท์ว่า อตถกาวจโร ในคัมภีร์อรรถกถา พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า บทว่า อตถกาวจโร หมายถึง ไม่ควรคาดคะเน คือไม่ควรหยั่งลงด้วยการตริก ควรคาดคะเนด้วยญาณเท่านั้น (ม.มู.อ.(บาลี) 2/281/82) เมื่อเรามาพิจารณาถึงปฏิจจสมุปบาท เราก็น่าจะพอคาดคะเนได้ว่า เมื่อรูปกระทบตา ก็เกิดผัสสะ เมื่อเกิดผัสสะก็เกิดเวทนา 3 อย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อเกิดเวทนาแล้วต่อมามีเกิดตัณหา เมื่อเกิดตัณหาจึงเกิดอุปาทาน เมื่อเกิดอุปาทานจึงเกิดการทำความกรรมดีกรรมชั่ว เมื่อทำความกรรมดีกรรมชั่วจึงเกิดวิบาก วิญญาณที่เป็นสาเหตุของการเกิดต่อไป กระบวนการเหล่านี้ไม่ยืนยันการมีอยู่ของผู้ทำและสิ่งที่ถูกทำ เมื่อเราพิจารณาบ่อยๆจนเข้าใจก็จะสามารถลตสักรายทัญญูได้ พระพุทธเจ้าเองก็รับรองไว้ในสัจตัญญานสูตรว่า “ภิกษุผู้ฉลาดในการพิจารณาธรรมให้พิจารณาแบบเป็น ธาตุ อายตนะ ปฏิจจสมุปบาท” (ส.ข.(ไทย) 17/57/91)

เมื่อพิจารณาจากพระดำรัสของพระพุทธเจ้าในพระสูตรนี้แล้ว อาจมองได้ว่า “ปฏิจจสมุปบาท” ไม่ใช่ธรรมที่ไม่สามารถพิจารณาหรือตริกตรองได้โดยสิ้นเชิง เรายังสามารถนำมาพิจารณาในชีวิตประจำวันเพื่อช่วยลตสักรายทัญญูและอัสสัมชานะได้ เพราะปฏิจจสมุปบาทเป็นหลักธรรมที่อยู่ตรงกลางระหว่างแนวคิดที่ยืนยันการมีอยู่ของอัตตาและแนวคิดที่ปฏิเสธการมีอยู่ของอัตตา บางครั้งเราอาจได้ยินอาจารย์บางท่านเรียกธรรมหมวดนี้ว่า “อิทัปปัจจยตา” หรือ “ตถตา” ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกัน นอกจากนี้ ผู้เขียนยังมีเหตุผลอีกข้อหนึ่งที่สนับสนุนแนวคิดที่ว่าปฏิจจสมุปบาทสามารถนำมาพิจารณาในชีวิตประจำวันได้ นั่นคือการที่พระพุทธเจ้าไม่ได้จัดให้ปฏิจจสมุปบาทอยู่ในกลุ่ม “อจินไตย” 4 ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่สามารถตริกตรองได้โดยมนุษย์ทั่วไป แสดงว่าหลักธรรมนี้ยังพอที่จะตริกถึงได้ แต่ในคัมภีร์อรรถกถา พระอรรถกถาจารย์ หมายถึง การตริกถึงปฏิจจสมุปบาทไม่สามารถทำให้บรรลุโลกุตตรธรรมได้โดยตรง ดังข้อความในมหานิทานสูตรว่า

“ครั้งนั้น ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นาคัจฉกรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ ปฏิจจสมุปปาตนี้เป็นธรรมที่ลึกซึ้ง สุดจะคาดคะเนได้ แต่ถึงกระนั้น ก็ยังปรากฏแก่ข้าพระองค์เหมือนกับว่าเป็นธรรมง่าย ๆ พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อย่าพูดอย่างนั้น อานนท์ อย่าพูดอย่างนั้น อานนท์ ปฏิจจสมุปปาตนี้เป็นธรรมที่ลึกซึ้ง สุดจะคาดคะเนได้ ก็เพราะไม่รู้ไม่เข้าใจปฏิจจสมุปปาตนี้ หมูสัตว์จึงยุ่งเหมือน خوردถ่ายของช่างหูก เป็นปมมุงนึ่งเหมือนกระจุกถ่าย เหมือนหม้อมุงกระต่ายและหม้อปล้อง ไม่ข้ามพ้น อบาย ทுகติ วินิบาทและสงสาร” (ที.ม.(ไทย) 10/95/57)

ข้อความดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า การที่จะบรรลุธรรมในพุทธศาสนา ไม่สามารถทำได้เพียงแค่ การเข้าใจกระบวนการปฏิจจสมุปปาตผ่านการศึกษแบบสุดมยปัญญาหรือจินตามยปัญญาเพียงอย่างเดียว นั่นคือ แม้การฟัง ศึกษา และไตร่ตรองจะเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เกิดความเข้าใจเชิงตรรกะเกี่ยวกับหลักเหตุปัจจัยของสังสารวัฏ แต่ความเข้าใจเช่นนี้ยังคงอยู่ในระดับของปัญญาทางโลก (โลกียปัญญา) อาจก่อให้เกิดเพียงความรู้แจ้งทางทฤษฎีหรือความสามารถในการอธิบายเหตุและผลของสังขารทั้งหลายเท่านั้น แต่การบรรลุธรรมตามหลักพุทธศาสนา จำเป็นต้องอาศัยปัญญาที่เกิดจากการภาวนา (ภาวนามยปัญญา) เป็นปัญญาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติจริง ผ่านการเจริญสติ สมาธิ และวิปัสสนา เพื่อให้เกิดการเห็นแจ้งสภาวะธรรมตามความเป็นจริงโดยตรง การปฏิบัตินี้ทำให้ปัญญาไม่ได้เป็นเพียงแนวคิดหรือความเข้าใจที่อิงอยู่กับตรรกะแห่งเหตุผล แต่เป็นปัญญาที่สัมผัสและตระหนักรู้ถึงไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) โดยตรง ดังนั้น แม้การศึกษาปฏิจจสมุปปาตด้วยสุดมยปัญญาและจินตามยปัญญาจะเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการทำความเข้าใจหลักธรรม แต่นั่นยังไม่เพียงพอสำหรับการหลุดพ้นจากวัฏสงสาร หากปราศจากการปฏิบัติจนเกิดภาวนามยปัญญา ก็จะไม่สามารถเข้าถึงสัจธรรมของปฏิจจสมุปปาตอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าย้ำเสมอว่าต้องรู้แจ้งด้วยญาณปัญญาที่เกิดจากประสบการณ์ตรง ไม่ใช่เพียงความเข้าใจในเชิงทฤษฎี

อนึ่ง อจินไตย 4 ได้แก่ ความคิดเรื่องโลก เรื่องกรรมวิบาก เรื่องวิสัยของผู้มีฤทธิ์และเรื่องวิสัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (อง.จตุกก.(ไทย) 21/77/122) มีความต่างจากอตักกาวจรธรรม คือ ปฏิจจสมุปปาต ดังจะยกตัวอย่างว่า สมมุติว่าเราเห็นคนๆหนึ่งพิการตาบอดมาตั้งแต่เกิดเราอาจจะสามารถคิดหาเหตุผลในทางกายภาพหรือทางการแพทย์ได้ว่าทำไมถึงตาบอดแต่เราไม่สามารถรู้ได้ว่าคนผู้นี้ทำกรรมอะไรมาจึงได้รับวิบากที่ทำให้ตาบอดแต่กำเนิด การที่จะรู้ได้ต้องอาศัยความรู้พิเศษที่เกิดจากฤทธิ์เท่านั้นจึงจะรู้ได้ แต่กระบวนการปฏิจจสมุปปาตนั้นเราสามารถอนุมานได้ว่าอุปาทานในสิ่งของเกิดขึ้นได้เพราะตัณหา ตัณหาเกิดขึ้นเพราะเวทนา เวทนาเกิดขึ้นเพราะผัสสะไปจนถึงอวิชชา ซึ่งเป็นกระบวนการอนุมานด้วยตรรกะอันทำให้เกิดประโยชน์อย่างมากต่อผู้อนุมาน ดังนั้น ปฏิจจสมุปปาตจึงไม่ถูกจัดเข้าในอจินไตย

ในระบบการสอนของพระพุทธเจ้า การบรรลุถึงโลกุตตรธรรมนั้นต้องอาศัยการปฏิบัติจริง โดยเฉพาะการทำตาม “สติปัฏฐาน 4” เป็นวิธีการที่พระองค์ทรงแนะนำอย่างชัดเจน สติปัฏฐาน 4 มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้ปฏิบัติสามารถพัฒนาความตระหนักรู้ในปัจจุบันและสร้างสัมมาสมาธิ จะช่วยในการเข้าใจธรรมชาติของจิตใจและความจริงอันเป็นนิรันดร์ คนที่พยายามใช้ตรรกะวิเคราะห์ทุกสิ่ง อาจติดอยู่ใน “วิตกกะ” หรือความฟุ้งซ่านทางความคิด หากไม่มีการฝึกฝนจิตใจ อาจทำให้เกิดความลังเล สงสัย หรือคิดมากเกินไปจนไม่สามารถสัมผัสความจริงที่พ้นไปจากตรรกะได้ ดังนั้น ความรู้หรือการศึกษาเพียงอย่างเดียวจึงไม่เพียงพอสำหรับการเข้าถึงความหลุดพ้นและความรู้ที่แท้จริงในพุทธศาสนา ผู้ปฏิบัติต้องลงมือทำและสัมผัสประสบการณ์ด้วยตนเองเพื่อที่จะเข้าถึงโลกุตตรธรรมตามคำสอนของพระพุทธเจ้า การเข้าใจ อดทนก้าวรธรรม ไม่ใช่เรื่องของการปฏิเสธตรรกะโดยสิ้นเชิง แต่เป็นการใช้ตรรกะอย่างเหมาะสม แล้วก้าวข้ามมันไปสู่ประสบการณ์ตรง เป็นแนวคิดที่ชี้ให้เห็นว่าความจริงระดับสูง เช่น นิพพาน ไม่สามารถเข้าถึงได้ด้วยตรรกะหรือเหตุผลเชิงโลกียปัญญา แต่ต้องใช้โลกุตตรปัญญาที่เกิดจากการภาวนา และการเจริญสติปัญญา ตรรกะสามารถนำพาเราไปสู่จุดหนึ่งเท่านั้น แต่การรู้แจ้งต้องอาศัยประสบการณ์ตรงจากการปฏิบัติ การทำความเข้าใจแนวคิดนี้ไม่ใช่เพื่อปฏิเสธเหตุผล แต่เพื่อให้รู้ว่าตรรกะมีขอบเขตของมัน และเพื่อเข้าถึงสัจธรรมที่แท้จริง จำเป็นต้องใช้เครื่องมือที่อยู่เหนือไปจากตรรกะ นั่นคือ ญาณ ปัญญาและการภาวนา

ปัญญาที่เกิดขึ้นในสติปัฏฐาน 4 สามารถพิจารณาได้ในแง่ของญาณวิทยา ซึ่งเป็นสาขาที่ศึกษาที่มาและกระบวนการเกิดของความรู้ หากมองผ่านกรอบแนวคิดญาณวิทยาตะวันตก ปัญญาประเภทนี้อาจจัดอยู่ในแนวคิดที่เรียกว่า “ปัญญาแบบเหนือประสบการณ์มนุษย์” (Transcendental Wisdom) หมายถึง ความรู้ที่ไม่สามารถอธิบายหรือเข้าถึงได้โดยอาศัยเพียงประสบการณ์ทางโลกทั่วไป แต่ต้องอาศัยกระบวนการภายในที่ลึกซึ้งเกินกว่าการรับรู้ตามปกติ ในบริบทของพุทธศาสนา วิปัสสนาปัญญาที่เกิดจากการเจริญสติปัฏฐาน 4 เป็นกระบวนการพิเศษที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเข้าใจความเป็นจริงของธรรมชาติในลักษณะที่ประสบการณ์ทางโลกหรือกระบวนการคิดแบบตรรกะไม่สามารถให้คำตอบได้ การเห็นแจ้งไตรลักษณ์ความไม่เที่ยง (อนิจจัง) ความเป็นทุกข (ทุกข์) และความรู้ตัวตน (อนัตตา) เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการภาวนาโดยตรง ไม่ใช่เพียงผลลัพธ์ของการคิดวิเคราะห์หรือตรรกะแบบเหตุผลนิยม (Rationalism) แนวคิดเรื่องปัญญาที่อยู่เหนือประสบการณ์ทางโลกนี้ยังมีความคล้ายคลึงกับแนวคิดของนักปรัชญาตะวันตกบางกลุ่ม เช่น เฮเกล (George Wilhelm Friedrich Hegel) ที่กล่าวถึง "Absolute Spirit" หรือจิตสัมบูรณ์ เป็นความรู้ที่อยู่เหนือขอบเขตของประสบการณ์ปกติ อาร์เธอร์ โชเพินอว (Arthur Schopenhauer) ซึ่งกล่าวถึงการหลุดพ้นจากมายาภาพของโลก และ ฟรีดริช นิตเช่ (Friedrich Nietzsche) ซึ่งมองว่าการตระหนักรู้ถึงสัจธรรมเป็นสิ่งที่ต้องก้าวข้ามข้อจำกัดของจิตสำนึกแบบสามัญ อย่างไรก็ตาม นักญาณวิทยาบางกลุ่ม โดยเฉพาะสายประสบการณ์นิยม (Empiricism) หรือแนวคิดปรัชญาวิทยาศาสตร์ ไม่ยอมรับปัญญาประเภทนี้โดยมองว่าเป็น “ความรู้แบบรหัสยะ” (Mystical Knowledge) หมายถึง ความรู้ที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ผ่านวิธีการทางวิทยาศาสตร์หรือประสบการณ์ทาง

ประสาทสัมผัส พวกเขาให้เหตุผลว่ากระบวนการที่ทำให้เกิดปัญญาประเภทนี้เป็นนามธรรมมากเกินไป อีกทั้งยังต้องอาศัยศรัทธาต่อพระพุทธเจ้าในฐานะศาสดา ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดเรื่องปัญญาในปรัชญาตะวันตกที่พยายามอธิบายความรู้ในเชิงตรรกะหรือการพิสูจน์ที่เป็นระบบ (Konyndyk, 1986,:93) ดังนั้น การทำความเข้าใจปัญญาที่เกิดจากสติปัญญา 4 ในแง่ของญาณวิทยาตะวันตกจึงเป็นประเด็นที่ซับซ้อน เพราะขึ้นอยู่กับกรอบความคิดที่ใช้พิจารณา หากมองจากมุมมองของนักปรัชญาเชิงอภิปรัชญา อาจถือว่าปัญญาประเภทนี้เป็น การเข้าถึงสัจธรรมอันสูงสุด แต่หากมองจากสายปรัชญาประสบการณ์นิยม ก็อาจถูกมองว่าเป็นความเชื่อที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ในเชิงประจักษ์ พระพุทธเจ้าเองก็จัดปัญญาแบบนี้อยู่ในประเภท กาวนามยปัญญา เมื่อใช้แนวคิดปัญญา 3 ระดับของพระพุทธเจ้าเข้ามาพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าการพิจารณาปัจเจกสมุพาทในชีวิตประจำวันน่าจะอยู่ในระดับจิตตามยปัญญา ถ้าหากต้องการที่จะไปถึงปัญญาแบบเหนือประสบการณ์มนุษย์ของสติปัญญา ผู้ปฏิบัติต้องพัฒนาปัญญาควบคู่กับศรัทธาไปอย่างต่อเนื่อง หาก 2 อย่างนี้อย่างใดอย่างหนึ่งมากเกินไปก็จะส่งผลเสียได้ดังที่วิสุทธิมรรคแสดงไว้ว่า หากมีปัญญินทรีย์มากเกินไป ก็จะกลายเป็นไม่เชื่ออะไรเลยสักอย่าง หากมีศรัทธินทรีย์มากเกินไปก็จะหลงเชื่อเรื่องที่เกิดขึ้นได้ (วิสุทธิ.(บาลี) 1/62/141)

การปรับตัวให้มีความสุขในวัยสูงอายุ

การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพมนุษย์ ให้ผู้สูงอายุมีอาชีพ รายได้ที่เหมาะสมกับศักยภาพ พึ่งพาตนเองได้มากขึ้นจากนวัตกรรม ได้รับการดูแลอย่างมีศักดิ์ศรี เข้าถึงทุนและโอกาสทางเศรษฐกิจ “คนไทยเฝ้าที มีวินัย สร้างสรรค์นวัตกรรม พึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน” หลักการสำคัญคือ ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ยึดคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ยึดวิสัยทัศน์ภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ยึดเป้าหมายอนาคตประเทศไทย ปี 2579 ยึดหลักการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ลดความเหลื่อมล้ำ บนพื้นฐานการใช้ภูมิปัญญาและนวัตกรรม ยึดการปฏิบัติให้เกิดสัมฤทธิ์ผลอย่างจริงจัง การดำเนินการเพื่อพัฒนาผู้สูงอายุในพื้นที่ให้มีสุขภาพกาย สุขภาพใจที่ดี การจัดการกิจกรรมที่เป็นเหมือนสวนสาธารณะทางอารมณ์ ที่จะเอาความเหงา ความเศร้า ความทุกข์มาปลดปล่อยและให้ผู้สูงอายุมารบรอยยิ้มจากเพื่อนวัยเดียวกัน ซึ่งบางครั้งผู้สูงอายุต้องการกำลังใจ ต้องการความอบอุ่น ต้องการพูดคุย การผู้สูงอายุสุขใจ สูงวัยอย่างมีคุณค่า ชราอย่างมีคุณภาพ ดังนั้นการปรับตัวให้มีความสุขให้วัยสูงอายุ ต้องปฏิบัติดังต่อไปนี้

- 1) เตรียมใจยอมรับความรู้สึกสูญเสีย ซึ่งเป็นธรรมชาติของวัยนี้ เช่น สูญเสียสมรรถภาพทางกาย ลูกหลานจากไปมีครอบครัว บางครั้งก็ต้องอยู่ตามลำพังคนเดียว
- 2) ไม่ควรคิดถึงอายุซึ่งลวงเลยไป หรืออดีตด้วยความวิตกกังวล
- 3) อย่าคิดว่าอายุทำให้คนอื่นเล็กลงแล้ว
- 4) เมื่อมีปัญหาควรปรึกษาขอคำแนะนำจากคนอื่นบ้าง
- 5) ไม่ควรจริงจังกับชีวิตมากนัก ดำเนินชีวิตด้วยทางสายกลาง

6) ดูแลสุขภาพอนามัยให้ถูกต้อง เช่น รับประทานอาหารที่มีคุณค่า มีโปรตีนปานกลาง ไขมันน้อย วิตามินมาก ปริมาณต้องจำกัด

7) การออกกำลังกายให้เหมาะสมกับวัยและควรพบแพทย์เพื่อตรวจสุขภาพอย่างสม่ำเสมอเป็นประจำทุกปี ปีละ 2 ครั้ง

8) ควรมีการพักผ่อนหย่อนใจและทำงานอดิเรกเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อความเพลิดเพลินใจ เช่น ปลูกต้นไม้ ไปวัดทำบุญศึกษาและปฏิบัติธรรม

9) ในขณะที่ยังทำงานมีรายได้ก็ควรออมทรัพย์ไว้เพื่อฉุกเฉินใช้จ่ายในวัยสูงอายุจะได้ไม่ลำบาก และไม่เป็นภาระแก่ผู้อื่น จะได้พึ่งตนเองได้

10) ไม่เก็บตัว แยกตัวอยู่ตามลำพังคนเดียว

11) ควรร่วมวงสนทนากับเพื่อน ๆ และผู้อื่นที่มีอายุอ่อนกว่าจะช่วยให้สังคมของผู้สูงอายุกว้างมากขึ้น และยอมรับการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ในสังคม ช่วยให้ปรับตัวเข้ากับเหตุการณ์ปัจจุบันได้อย่างมีความสุข ไม่คับข้องใจมากนัก

12) การยอมรับว่าตนเองเป็นผู้สูงอายุ ประพฤติปฏิบัติตัวให้ถูกกาลเทศะและเหมาะสม กับอายุ

13) ไม่ทำตนให้เป็นที่รำคาญแก่ลูกหลานหรือผู้อื่น ไม่จู้จี้ขี้บ่น ซึ่งจะช่วยให้ผู้อื่นและลูกหลานรู้สึกอบอุ่นและอยากเข้ามาใกล้ชิด

14) ทำจิตใจให้เบิกบานอยู่เสมอ รู้จักสร้างอารมณ์ขัน

คนรอบข้างอย่าง ลูกหลานญาติพี่น้อง มีส่วนสำคัญยิ่งในการช่วยให้ผู้สูงอายุปรับตัวได้อย่างมีความสุขยิ่งขึ้น โดยให้เกียรติแก่ผู้สูงอายุ และช่วยให้ท่านมีความภาคภูมิใจ เช่น เวลามีปัญหาอาจไปขอคำปรึกษาจากท่าน ไม่ดูถูกเหยียดหยามท่าน ให้การเลี้ยงดูและดูแลท่าน คอยถามไถ่เวลาท่านไม่สบายพาไปหาหมอ ช่วยดูแลจนหายจากเจ็บไข้ ท่านจะได้รู้สึกว่าคุณยังมีความสำคัญต่อครอบครัวยังมีคนห่วงใยคอยดูแลอยู่ทำให้ท่านรู้สึกอบอุ่นใจ และสามารถที่จะต่อสู้กับชีวิตในวัยสูงอายุได้ดีขึ้นในปัจจุบัน รัฐบาลและสังคมได้ให้ความสำคัญแก่ผู้สูงอายุมาก โดยได้จัดให้วันที่ 13 เมษายน เป็น “วันผู้สูงอายุแห่งชาติ” เพื่อเป็นการตอบแทนคุณงามความดีของท่านที่ได้ทำประโยชน์ให้แก่สังคมมาช้านาน โดยการจัดตั้งสถานสงเคราะห์คนชราขึ้นตามภาคต่าง ๆ บริการด้านสาธารณสุข แก่ผู้สูงอายุ คือให้บริการด้านการรักษาพยาบาลแก่ผู้มีอายุเกิน 60 ปีขึ้นไปฟรีโดยไม่คิดมูลค่าและส่งเสริม ให้โรงพยาบาลต่าง ๆ จัดตั้งบริการคลินิกผู้สูงอายุขึ้น บริการตรวจสุขภาพฟรี และชุมนุมผู้สูงอายุเพื่อให้ความรู้ให้ผู้สูงอายุมีกิจกรรมร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน (อัญชลี จุมพจามีกร)

สรุปสังคมไม่เคยทอดทิ้งผู้สูงอายุเลย และเห็นความสำคัญของท่านมาก ฉะนั้นจึงมีความภาคภูมิใจในความมีอายุของท่านเถิด ส่วนลูกหลานก็ควรแสดงความกตัญญูต่อผู้สูงอายุโดยการเลี้ยงดูเอาใจใส่ดูแลท่าน ก็จะช่วยทำให้ท่านปรับตัวต่อปัญหาต่างๆได้อย่างมีความสุข ส่วนผู้สูงอายุก็ควรทำตนให้เป็นที่เคารพรักของลูกหลานให้ความอบอุ่นใจ ความสบายใจแก่ลูกหลานด้วยการไม่สร้างความลำบากใจ

ให้แก่ลูกหลาน ไม่จู้จี้ขี้น ไม่เรียกร้องความสนใจและความเอาใจใส่มากเกินไป พยายามช่วยเหลือตัวเองเท่าที่จะทำได้ก็จะช่วยให้ผู้สูงอายุและลูกหลานอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ยามใดที่ลูกหลานรู้สึกไม่พอใจ ผู้สูงอายุก็ลองนึกถึงกลอนบทนี้ดู ซึ่งก็คงพอจะช่วยให้ผ่อนคลายความเครียดได้บ้าง

วิเคราะห์นิพพานอันเป็นอตกาวจรธรรม

ปัญญาแบบเหนือประสบการณ์มนุษย์ หรือปัญญาที่ไม่อาจอธิบายได้ด้วยกรอบคิดของประสบการณ์ทางโลกทั่วไป เป็นแนวคิดที่พบได้ในลัทธิปรัชญาและศาสนาต่างๆ ของอินเดีย โดยเฉพาะแนวคิดที่เรียกว่า โยคีประจักษ์ (Yogic Perception) ซึ่งเป็นแนวคิดที่ได้รับการกล่าวถึงในปรัชญาอินเดียมาอย่างยาวนาน นักปราชญ์อินเดีย เช่น ภัทท์ และ เมโหโรตรา (Bhatt & Mehrotra, 2000 : 44) อธิบายว่า ถึงแม้ปัญญาประเภทนี้จะอยู่นอกเหนือประสบการณ์ปกติของมนุษย์ แต่ก็ยังถือว่าเป็นประสบการณ์แบบหนึ่งที่บุคคลสามารถเข้าถึงได้ผ่านกระบวนการฝึกฝนทางจิต เช่น สมาธิและโยคะ ในศาสนาพุทธนิกายเถรวาท สภาวะที่ปัญญาเหนือประสบการณ์สามารถเข้าถึงได้นั้น ถูกเรียกว่า นิพพาน (Nibbāna) ซึ่งเป็นสภาวะที่ปราศจากกิเลสและทุกข์โดยสิ้นเชิง

เป็นภาวะที่พ้นจากการเกิดดับและการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ (Harvey, 1995, :164-165) ตามแนวคิดพุทธศาสนา นิพพานมิใช่เพียงการทำลายอสังขารหรือการดับสูญของจิตวิญญาณ แต่เป็นภาวะที่ไม่มีเครื่องพันธนาการใดๆ อีกต่อไป และอยู่เหนือการจำแนกด้วยแนวคิดแบบโลกียะ (Gethin, 1998, :76) ในศาสนาฮินดู แนวคิดที่คล้ายคลึงกันนี้ถูกเรียกว่า นิรวาณ (Nirvāṇa) ซึ่งมีความหมายว่า “การดับ” หรือ “การหลุดพ้น” ในบริบทของฮินดู นิรวาณเป็นภาวะที่อาตมัน (Ātman) หลอมรวมกับพรหมัน (Brahman) ซึ่งเป็นภาวะสูงสุดของความเป็นจริง ทำให้ผู้บรรลุสภาวะนี้ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป (Olivelle, 1996, :143) แม้ว่าทั้งแนวคิดนิพพานของพุทธศาสนาและนิรวาณของศาสนาฮินดูจะมีจุดร่วมกันในเรื่องการเป็นภาวะหลุดพ้นจากสังสารวัฏ แต่ก็มีแตกต่างกันในรายละเอียดสำคัญ เช่น ในพุทธศาสนา นิพพานไม่ได้เกี่ยวข้องกับอสังขารหรือพรหมัน และถือเป็นภาวะที่เกินกว่าการอธิบายเป็นรูปแบบของ “การรวมตัว” หรือ “การดำรงอยู่” (Williams, 2000, :107) ในขณะที่นิรวาณของฮินดูมักถูกมองว่าเป็นการกลับคืนสู่สภาวะของพรหมันอันเป็นสัจธรรมสูงสุด (Deutsch, 1988, :75) ทั้งนี้ ปัญญาแบบเหนือประสบการณ์มนุษย์ในลักษณะนี้จึงไม่สามารถถูกทำความเข้าใจผ่านตรรกะแบบสามัญหรือประสบการณ์ปกติของมนุษย์ได้โดยง่าย แต่มักต้องอาศัยการปฏิบัติทางจิต เช่น การเจริญสมาธิ (Samādhi) การบำเพ็ญโยคะ (Yoga) หรือการเจริญวิปัสสนา (Vipassanā) เพื่อให้เกิดปัญญาที่สามารถเข้าถึงสภาวะดังกล่าวได้ (Sharma, 2001 : 189)

นิพพานเป็นธรรมที่ตรึงถึงในระดับจินตตามยปัญญาได้หรือไม่ ในพระสูตรต่างๆ ได้พรรณนาคุณลักษณะของพระนิพพานไว้มากมาย เช่น ธรรมเครื่องสำรอกราคะ ธรรมเครื่องกำจัดตัณหา เป็นต้น คำว่า นิพพานดังกล่าวหมายถึงสภาวะจิตที่ปราศจากกิเลส ไม่ใช่ภพที่อยู่ของพระอรหันต์ เพราะนิพพานเป็นเพียงการดับของกระแสขันธ์ 5 ดังที่พระสารีบุตรกล่าวไว้ในยมกสูตร (ส.ช.(ไทย) 17/85/147-153)

ดังนั้น นิพพานที่พระพุทธองค์ตรัสถึงน่าจะเป็นสภาวะทางจิตอย่างเดียว แต่ในบางพระสูตร พระองค์ตรัสถึงนิพพานเหมือนเป็นสถานที่อะไรสักอย่างเช่นว่า “ในนิพพานไม่มีธาตุนดิน น้ำ ไฟ ลม ไม่มีดวงดาว ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ส่องแสงและไม่มีควมมืดมิด” (ขุ.อ. (ไทย) 25/10/187) แต่ท่านนาคราชุนได้กล่าวไว้ในบทที่ 25 คาถาที่ 3 คัมภีร์มูลมัจฉนิกายว่า “มิได้ถูกละวาง มิได้ถูกบรรลุมิได้ถูกทำลาย ไม่เที่ยง ไม่เกิดขึ้น ไม่ดับไป” พระนิพพานท่านได้บรรยายไว้ว่าเป็นเช่นนี้ (นาคราชุน, 2565 : 129) เมื่อลองพิจารณาจากหลากหลายพระสูตร ดูเหมือนว่าการตรัสถึงนิพพานว่าเป็นสถานที่อะไรสักอย่างของพระพุทธเจ้าน่าจะเป็นสำนวนทางภาษาที่กล่าวถึงสิ่งที่ไม่มิให้เหมือนมีอยู่ เหมือนภาษาทางโลกเราที่กล่าวถึงจำนวนเต็มศูนย์ ทั้งๆที่ศูนย์เป็นสิ่งที่ไม่มี แต่ชาวโลกก็กล่าวเหมือนกับว่าจำนวนเต็มศูนย์มีอยู่

เราพอจะสรุปได้ว่านิพพานเป็นสภาวะทางจิตและเป็นสภาวะด้านอภิปรัชญา มนุษย์เราก็มีจิตอยู่แล้วจึงน่าจะพอจินตนาการถึงสภาวะดังกล่าวนี้ได้ แต่เป็นการยากมากที่จะนึกถึงเพราะประสบการณ์นิพพานนั้นเป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องกับสรรพสิ่งที่อยู่ในโลก จึงไม่สามารถสร้างมโนภาพขึ้นมาเปรียบเทียบให้ปุถุชนสามารถเข้าใจนิพพานได้ ในคัมภีร์ศาสนายุคหลัง เช่น วิสุทธิมรรค ได้บัญญัติกรรมฐานที่ทำให้เห็นประโยชน์ของนิพพานขึ้นมาโดยเรียกกรรมฐานนี้ว่า อุปสมานุสสติ แต่ก็ไม่สามารถจินตนาการได้อยู่ดีว่า สภาวะที่ไม่มีกิเลสและไม่มีความรู้สึกเป็นอย่างไร ในพระพุทธศาสนานิกายมหายานมีหลายคัมภีร์ที่บรรยายลักษณะนิพพานเช่น มูลมัจฉนิกาย รัตนาวลี ถึงอย่างนั้นมโนทัศน์ของนิพพานก็ยังเป็นสิ่งที่ตรึงถึงได้ยากอยู่ดี ตัวอย่างความรู้สึกต่อพระนิพพานนั้น ท่านพระสารีบุตรกล่าวไว้ว่า “ผู้มีอายุ นิพพานนี้เป็นสุขจริง นิพพานนี้เป็นสุขจริง โลหุทายีไม่เห็นด้วยจึงกล่าวว่า ท่านสารีบุตร ความสุขเช่นนี้จะมิที่ไหนในโลก หากในนิพพานไม่มีความรู้สึกใดเลย พระสารีบุตรจึงตอบว่า ในนิพพานนี้ไม่มีความรู้สึกอะไรเลย นั่นคือความสุข” (อง.นวก.(ไทย) 23/34/500) ดังนั้น แม้นิพพานจะถูกอธิบายว่าสามารถพอจะคิดได้ด้วยจินตตามยปัญญา แต่การเข้าถึงและเข้าใจนิพพานนั้นยังคงมีความยากลำบาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับภาวนามยปัญญา ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยวิธีการของสติปัฏฐานสี่เพื่อให้บรรลุถึงความเข้าใจที่แท้จริงและลึกซึ้งในธรรมชาติของนิพพาน สติปัฏฐานสี่เป็นวิธีการที่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติสามารถตระหนักรู้ในสภาวะปัจจุบันและทำให้สามารถเข้าถึงความจริงที่เหนือกว่าความคิดได้ ซึ่งจัดได้ว่าเป็นอตกาวจรธรรมอย่างแท้จริง นำไปสู่การหลุดพ้นจากวัฏสงสารและการบรรลุสู่ความสงบแห่งจิตใจ

สรุป

อตกาวจรธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ คือ ปฏิจจสมุปบาทและนิพพาน ซึ่งเป็นธรรมที่สำคัญซึ่งพระพุทธเจ้าทรงมุ่งหวังให้ผู้ปฏิบัติศึกษาและเข้าใจ โดยธรรมทั้งสองสามารถเข้าใจผ่านจินตตามยปัญญา ซึ่งคือการใช้ความคิดและการวิเคราะห์เพื่อให้เกิดความเข้าใจพื้นฐาน แต่การเข้าถึงความจริงในระดับที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นนั้นไม่สามารถทำได้ด้วยการใช้เพียงแค่อจินตตามยปัญญาเท่านั้น การเข้าถึงจุดสูงสุดของธรรมเหล่านี้จำเป็นต้องอาศัยภาวนามยปัญญา หรือปัญญาแบบเหนือประสบการณ์ เป็นความเข้าใจที่เกิดจากการปฏิบัติจริง ไม่ใช่แค่การคิดหรือวิเคราะห์เท่านั้น ภาวนามยปัญญาช่วยให้ผู้ปฏิบัติสามารถสัมผัส

ประสบการณ์และความจริงที่ลึกซึ้ง ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถนำไปสู่การหลุดพ้นจากทุกข์และความเข้าใจที่แท้จริงในธรรมชาติของชีวิต โดยสรุป การศึกษาเกี่ยวกับปรัชญาสมุปบาทและนิพพานเป็นเส้นทางที่ต้องใช้ทั้งความคิดและการปฏิบัติ แต่การบรรลุถึงความเข้าใจในระดับสูงสุดนั้นอยู่ที่การใช้ภาวนามยปัญญาในการสัมผัสความจริงทางจิตวิญญาณที่พระพุทธเจ้าทรงเสนอไว้ในคำสอนของพระองค์

เอกสารอ้างอิง

- นาคารชุน. (2478). **รัตนาวลี (พระสารประเสริฐ, ผู้แปล)**. กรุงเทพมหานคร.
- ประยงค์ แสนบูรณ. (2547). **ปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- พระพุทธโฆสเถระ. (2532). **วิสุทธิมรรคฉบับภาษาบาลี ภาค 1**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักคัมภีร์ทางวิญญาน.
- พระพุทธปियมหาเถระ. (2547). **ปทฐปทีธิปกรณ์**. กรุงเทพมหานคร: ธนาเพรสแอนด์กราฟฟิค.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2557). **อรรถกถาภาษาไทย พระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักคัมภีร์ทางวิญญาน.
- สมภาร พรหมทา. (2542). **พุทธปรัชญา. ใน มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โสรัจจ์ หงส์สตารมภ์. (2562). **ปรัชญาทั่วไป**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โสรัจจ์ หงส์สตารมภ์. (2565). **มูลมัยมกการิกา: โศลกมูลฐานว่าด้วยทางสายกลาง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพันดารา.
- อรรถกถาภาษาบาลี **พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปิ่นมาสร์ ภาค 1**. กรุงเทพมหานคร.
- Audi, R., & Wainwright, W. J. (Eds.). (1986). **Rationality, religious belief, and moral commitment**. Cornell University Press.
<https://archive.org/details/rationalityreligOOunse>
- Bhatt, S. R., & Mehrotra, A. (2000). **Buddhist epistemology**. In Dalai Lama, Contributions in philosophy (Vol. 75). Greenwood Press. <https://www.greenwood.com>
- Bronkhorst, J. (1993). **The two traditions of meditation in ancient India**. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Deutsch, E. (1988). **Advaita Vedanta: A philosophical reconstruction**. Honolulu: University of Hawaii Press.

- Gethin, R. (1998). **The foundations of Buddhism**. Oxford: Oxford University Press.
- Harvey, P. (1995). **The selfless mind: Personality, consciousness and Nirvana in early Buddhism**. London: Routledge.
- Harvey, P. (2007). **An introduction to Buddhism: Teachings, history and practices (2nd ed.)**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kalupahana, D. J. (1975). **Causality: The central philosophy of Buddhism**. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Olivelle, P. (1996). **The early Upanishads: Annotated text and translation**. Oxford: Oxford University Press.
- Sharma, C. (2001). **A critical survey of Indian philosophy**. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Williams, P. (2000). **Buddhism: The doctrinal foundations**. London: Routledge.

